

aurkibidea

<i>Zenbaki honetan</i>	3
------------------------------	---

Euskara Nafarroan

INTXAUSTI, J.: Nafarroako euskararen egoeraz	7
LARRAÑAGA, I.: Nafarroako egoera demolinguistikoa	35
ATXA, J.: Euskararen egoera Nafarroan	73
ZABALETA, P.: "Vascuence"aren legea	107
PETRIZAN, E.: Hizkuntz politika Nafarroan	129

... hainbat aburu

AZURMENDI, J.: Nietzsche, Jünger: anekdota baten esanahi paradigma- tikoak	149
---	-----

Liburuak

KORTAZAR, J.: Literatur kritikaz	183
Jaso ditugu	193

© JAKIN

JAKINeko idazlanean
inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria.

JAKIN

aldizkari irekia da eta
ez dator nahitaez
idazleen eritziekin bat.

Zuzendaria

joan mari torrealdei

Idazkaritza eta administrazioa

Tolosa hiribidea, 103, 1-C
20009 Donostia. Tel. (943) 21 80 92

1990eko prezioak

barruan		kanpoan	
harpideduna	ez-harpideduna	harpideduna	ez-harpideduna
harpidetza ...3.300 pta.	—	3.800 pta. (190 FF)	—
ale arrunta550 pta.850 pta.	650 pta. (35 FF) 950 pta. (50 FF)

Jabegoa: Jakinkizunak. Donostia. Lege-gordailua: S.S. 25/1977. ISSN: 0211-495X.
Fotokonposaketa: Oena. Lasarte. Inprimaketa: Lizarra. Lizarra.

Eskuetan duzun hau, bigarren aldiko 56. zenbakia da eta 1990eko lehena.

*Aldizkariaren bulego eta bide berrietatik hartzen duzun lehena ere bada. **Jakin**, zenbaki honetatik aurrera, erakunde bereburu da, hori bateko. Eta besteko, "Lorea" auzora aldatu dugu bulegoa. Baina lekuz eta elkarteaz aldatu arren, lehengo lepotik dugu burua: lehengo zuzendaritza, ohizko lantaldea eta betiko euskal eta kultur jarrera.*

Aldizkariaren barne-azaletan ez da aldaketa nabarmenik izango aurten. Datorren urtean egin asmo ditugunak aztertzeke hartzen dugu aurtengoa. Iaz harturiko bideari segitzen diogu aurten ere maiztasunari dagokionez. Eusko Jaurlaritzak eman diru-laguntzari esker gertatu zaigu posible lau zenbakitik seirako jauzi hori. Eskerrak, ba Kultura Sailari harpidedun guztien partetik.

*Zenbaki honetan aurkezten dugun gai nagusia hitzaldi gisa zabaldu genuen iazko abenduan, Donostian. Urtero antolatu ohi dugu astealdi bat, Donostiako Aurrezki Kutxa Munizipalaren aretoan eta babesean, eta beronen laguntza ekonomikoarekin. Lau alditan erabili dugu literatura gairen bat, baina iaz hasita literatura barik hizkuntza izatea ardatza erabaki genuen: hizkuntza eta gizartea, hobeto esanda. Lehen ekinaldiaren emaitza da zenbaki honetako gai nagusi hau: **Euskara Nafarroan.***

Nafarroan euskararen historia eta egoera aztertzeko, gaia hurbildik ezagutzen duen jendea bildu dugu. Joseba Intxaustik —historialaria bera— Nafarroako euskararen historia aztertzen du, Historiaurretik hasita: laburpenaren interesaz gain dokumentu ezezagunik argitara ematearen interesa ere badu lan honek. Iñaki Larrañaga soziologoak, Nafarroako egoera demolinguistikoaren azterketan, 1986.eko erroldaren datuak eta Euskararen Legea (eta beronen eremu-banaketa) arakutzen ditu. Euskararen egoeraz da hirugarren lana ere: euskararen egoera irakaskuntzan eta komunikabideetan azaltzen du Jesus Atxak. Azken bi lanak politikoa goak dira. Patxi Zabaletari —gizon politiko eta legegizonari— ikuspegi juridiko-politikotik Euskararen Legea aztertzeko eskatu genion. Lege honen sorrera, bilakaera eta edukina arakutzen ditu P. Zabaletak. Bestalde, Estebe Petrizani, Nafarroako Gobernuaren hizkuntz politika azaltzea eskatu zitzaion, Hizkuntz Politikarako Idazkaria bera denez. Hizkuntz politika erabaki aurreko zerbait kontsiderazio eskaintzen du hemen.

Joseba Intxausti izan da gaia taiutu eta dossierra bideratu duena.

... hainbat aburu sailean, Joxe Azurmendiren eritzia plazaratzen dugu atzera. Duela bi zenbaki (54 zkia.) idatzi zuenaren segidatzat har daiteke oraingo hau. Orduko "Doktoreak honoris causa Euskal Herriko Unibertsitatean" artikulua eta orain askoz luzeago eta sakonago aziertzen duen "Nietzsche, Jünger: anekdota baten esanahi paradigmaticoak" Jünger dute biek ardatz eta gure gizartea (Unibertsitate eta guzti) kritikagai.

Liburuak sailean, azkenik, aspaldiko lankide baten beranduko lana dakargu. Jon Kortazar-ek bere literatur kritikaz idazten du. "Literatura eta inguru soziala" ren testuinguruan irakurtzekoa da lan hau, Pako Arestiren eta Imanol Tapiarenaren ondoan. (Jakin 49, 1988).

Sail berean, jaso ditugun liburuen berri eta zerrenda emanez isten dugu urteko lehen zenbaki hau.

Joseba Intxausti
Iñaki Larrañaga
Jesus Atxa
Patxi Zabaleta
Estebe Petrizan

EUSKARA NAFARROAN

Nafarroako euskararen historiaz

Latin erromatarren itzalpean. Erdi Aroan. Zalantzez betetako Aro Modernoa. Aro Garaikideko erronka. Eusko Pizkundea: "Asociación Euskara", Arturo Kanpion, lurralde galduak. Geograondoa. Iraganetik etorkizunera.

Nafarroako egoera demolinguistikoa

Azterakako prozesuaren arrazoiak. Erdalduntze-prozesuaren ondorioak. Faktore erdalduntzaileak. Hizkuntzaren defentsarako bitartekoak. "Ley del Vasculence"aren eremu sailkapena eta 1986. urteko erroldako datuen erkaketa.

Euskararen egoera Nafarroan

Zenbait gogoeta euskararen egoeraz. Irakaskuntza: ikastolak, eskola publikoak, ikastetxe pribatuak, helduen alfabetatze eta euskalduntzea, Nafarroako gobernuaren ikastetxeak. Telekomunikabideak: ETB, irratiak.

"Vasculence"aren legea

Euskara Zuzenbide pribatuan. Nafarroako euskararen legearen aurrebaldintzak, aurreproiektuak. Parlamentu Foralean egindako aldaketak. Legearen egitura eta edukina.

Hizkuntz politika Nafarroan

Egoerari buruzko datuak. Hizkuntza: politika eta hizkuntz komunitatea. Hizkuntzarekiko jarrerak. Status-ari buruzko datuak. Berehalako etorkizuna.

Nafarroako euskararen historiaz

Joseba Intxausti

Ofizioko jaun-andre jakitunek sarritan esan dutenez, historilarien belaunaldi bakoitzak idatzi ohi du bere Historia propioa; hau da, norberaren bizialdiko galdera historikoei erantzunez idazten omen da historiografia. Gu ere saiatuko gara gaurko buruhausteetatik iraganari galdetzen.

Baina lehenik itaun bikoitz praktiko bat: Zein "Nafarroaz" eta zein nafarrez hitz egin nahi dugu hemen? Komeni da horretaz oharren bat egitea.

Nafarroa edo *nafarrak*, beren adiera geografikoan hartzen ditugu batez ere; baina ñabardura historiko zenbait ere gogotan dugula. Beraz, gaur eguneko Nafarroaz ari gara (Nafarroa Beherea ere Nafarroa dela, noski); hala ere, muga horiek nahikoa hertsia gertatzen zaizkigu berehala. Gertakari historikoei bortxatuta, gaur eguneko kontzeptu geografiko hori anakroniko eta ez-aski bilakatzen zaio laster historiografiari, eta unean uneko egoera be-

rrietan premiazkoa gertatuko zaigu terminoa historia etnolinguistikotik ere zerbaitetan ukitu eta zuzentzea. Hala ere, lanean hasteko balioko digu *Nafarroa* izen horrek, eta ez naiz hasiko hemen deslekuko gogoeta korapilatugotan. Azken batean, izenaren hau ez bait da deus berezia, *Espainiaz*, *Frantziatz*, *Kataluniaz* edo, nahi bada, *Euskal Herriaz* ere ari diren historilari guztiena baizik. Bego, ba, hori bere horretan: Sei Merinalde historikoeak osatzen dute gure *Nafarroa*, eta berorietako bizilagunak dira, ba, *nafarrak*.

Nafarroan, hizkuntzarenak ere baditu bere mugapen-arazoak. Bertan egonaldi labur edo luzeagoren bat egindako bidaiari edo etorkinak erabat ahanzteko asmorik gabe, baina denak hemen alferrik aipatzen ez hasteko, hona zerrendan Nafarroako lurraldean —balio batekin edo besterekin— bizirik egon diren hizkuntzak: Euskara, zeltiberiera, latina, gotuera, arabiera, nafarrera, hebraiera, okzitaniera, frantsesa, gaztelania, etab. Hizkuntzak, ugari, beraz. Hala ere, berez doa, horrek ez du esan nahi guztiek tamaina berdineko edo berdintsuko presentzia izan dutenik. Orrialde hauetan esatekoak batez ere euskarari buruz badoaz ere, komeni da hiztun elebakarren hizkuntz ugaritasun hori (seguraski, ez hainbeste gizabanakoen eleaniztasuna) gogoan hartzea.

Historiaren sarean

“Historiaren harian” idatz genezakeen, baina horrelaxe utziko dugu, *Historiaren sarean*, zeren eta Historia horri eman nahiko geniokeen begiratu soziolinguistikoak (eta idazlanaren laburtasun honetan nekez eman ahal izango diogunak) gizartearen eta hiztungoen *egiturei* ere begiratzea eskatuko bait luke.

Lehen-Historiari bi ohar

Oro har, Nafarroako lurraldea —garaiko Araba, Bizkaia edo Gipuzkoa ez bezala— izen eta agian egitura-ardatz bakarreko he-

rri bakar batek biztanleztatua ageri zaigu lehenengo iturri historiko literarioetan: *baskoinen herria* da Nafarroa Garaia idazle klasikoentzat. Baskoinei buruzko lehen albiste ziurrak K.a. 76koak ditugu eta Salustiori zor dizkiogu. Erromatarren aurrekoa zehar bizde eta ondoko egoeratik ondorioztatuz ezagut dezakegu.

Nafarroa Garaitik at, Pirinioetatik iparraldera, ordea, *akitaniarrak* aipatzen dituzte iturri klasikoek, beraz Nafarroa Beherea baskoinak ez ziren beste gisa bateko jendeen eskuetan zegoen.

Horrela definituta geratuko litzatekeen Nafarroa Garaia-aren batasun baskoin horri, hala ere, ñabardura berri bat gehitu beharra dago: Neolitoko populazio pirinio-mendebaldarrari, zenbait bizigunetan etorkin mediterranearrairekoak eta Urbiolako brakizefaloak inguratu zitzaizkion, lehenik, eta Burdin Aroan erteuroparrak eta Penintsulako zeltiberiarrak. Esan dezakegun erabateko arraza-batasun osorik ez dago, ba.

Herri baskoin honen euskaltasuna baieztatzeko, klasikoen testuek ez digute apenas laguntzen. Horregatik, epigrafia nahiz toponimiatik dakizkigunez baliatu ohi gara, eta ondoko mendeetako egoera ezagunagoetatik ondoriorik logikoenak atereaz proposatu ohi dira hipotesirik itxurazkoenak. Horrela, Nafarroako baskoinak (Aragoa-Errioxa-Nafarroa-Bidasoa) eta akitaniarrak (Pirinioak/Garona) euskalduntzat eman ohi dira, garaiko idazkun epigrafikoek gero eta argiago erakusten dituzten euskaltasuna eta hizkuntz kidetasuna gogotan hartuz: Lerga, 1960.

Horrela ikus daitekeen Baskoinerrian, ordea, euskaraz besterik bazen: zenbait puntugunetan (Kortes, Oteiza, Zangoza edo Bidaurreta) zeltiberiera nahiz beste dialekto indoeuroparren bat erabiltzen zen agian eta Ebro ondoko Erriberan indar handiagoa izan zezaketen hizkuntza etorri-berriek.

Latin erromatarren itzalpean

Erroma Nafarroara hurbiltzean (Ebrogora K.a. 196an, eta Iparraldetik K.a. 56an), soldadu, merkatari eta kolonuek latina ekarri

zuten, hizkuntza lehiakide berria. Jakina denez, Nafarroa bi alde sozio-ekonomiko ezberdinetan banatuta agertu zitzaizen erromatarrei: *saltus*-a eta *ager*-a, hau da, mendialdeak beren basoekin eta lautadak beren garisoro, olibadi eta mahastiekin. Bi Nafarroa horietan erromatartze-prozesuak indar eta jite ezberdinak izan zituen. Oro har, Nafarroako erromatartzea Betika edo Galietakoaren atzetik geratu zen; baina Erriberan indar onean sartu zen kultura berria eta mendialdea bera ere ez zen isolatuta geratu, galtzarabideek Euskal Herria osorik zeharkatzen bait zuten.

Hil-ala-biziko arriskua izan zen euskararentzat Erromak ezarri zuen latintzea. Historian ezagutu dugun unerik larrienetakoa, itxura guztiz, bere hegoaldeetako lautadetan bereziki, eta, jakin, badakigu Erriberako lurraldea irekia dela eta erromatartze goiztarrena hangoa izan zela.

Erromak, normalean, ez zuen ezarri latina bere Inperioan lege edo dekretu bidez, baina ezarritako egitura politiko eta sozio-kulturalek latinaren ezarpenari lagundu baizik ez zioten egin, zeren eta antolamendu sozio-politiko berrian latina bait zen hizkuntza bakarra. Nonnahitik zetozen kolonizatzaileek latina zuten mintzaira amankomuna, nahiz eta, beren sorleku ezberdinetatik, ez denek latin-modu berbera izan.

Inperioko herrien latintzeak mendebaldean Historiako bigarren indoeuropartze handia ezarri zuen, aurreko beste hizkuntza indoeuroparrak, Rhin-etik mendebalderantz bederen, itoz edo oso alboetara baztertuz (galiera eta zeltiberiera ito egin ziren, nahiz eta, bestalde, bretoiara bezalakoren bat edo beste Inperioaren erretzetan salbatu).

Nola eta zergatik salbatu zen uholde hartatik euskara? Arrazoiak ez daude aski argi, baina aipa ditzagun aintzakotzat hartu ohi direnak. Gaurko Euskal Herriaren, edo hobeto, *saltus*-aren, txikitasuna, ahulezia, pobretasuna, basatasuna eta erresistentzia armaturik eza izango lirakeke, euskaldunon aldetik, hizkuntza gordetzen lagundu ziguten faktore nagusiak. Erromatarren aldetik, ostera, laster (III. mendiaz geroztik jada?) Inperioaren kontrol-aparailua ahulduz joan zen hemen, bi mende geroago erabat lur jo

zuen arte. Latinaren tresneria kolonizatzaileak ez zuen aski indar izan. Faktore hauen osagarri, gogora liteke, gainera, euskararen beraren "bestelakotasuna", hots, bere barruko hizkuntz egituretan latinarenetatik duen berezko aldea.

Erdi Arorako indartzen

Erromaren erorikoa (V.m.) unerik onenean gertatu zen, non-bait, zeren Inperioaren indarra eta kristautze erromatar latintza-learen eraso aldeberean elkartu izan balira, ordurako beheza zeto-rreren euskara, parada erabat itogarrian suertatuko zitzatekeen, zalantzarik gabe.

Kanpoko bortxa arindu zelako, eta barneko biztanleria euskaldunak gora egin zuelako itxuraz, hurrengo mendetik aurrera (VI-VII.etan alegia), euskaldungoak indarberritu egin zuen bere hizkuntza, landak eta landatarren pisu erlatiboak gora egin bait zuten, hiritar latinduen kaltetan. Egoera berrian, Nafarroako Mendialdeak eta Ertaldeak bertako euskara indartzeaz gain, hegoalde-rantz ere hedatu zuten jatorrizko hizkuntza nafarra. Hauxe da euskarak ezagutu duen hedapen-uneetako bat.

Erdi Aroko hizkuntz ugaritasuna

Erdi Aroak, ordea, laster ekarri zuen beste erronka bat ere: jaioz eta indartuz zetozen hizkuntza erromanikoa, esan nahi dut. X. mendean mamitutzat eman ditzakegu hemen inguruetako-ak. Historiaren testuinguru horretan, berehala gogoratu ohi ditugu gaztelania eta Glosa Donemiliagarrak (c. 950); baina *nafarrera erromanikoa* ere aipatu behar da. González Ollé-k eta Ciérvide-k bildu dizkigute, adibidez, hizkera honen lekukoak era sistematiko batean. Hizkuntza latinkume honek (gaztelaniak baino lehenago) hartuko zion gerora erreleboa kultur eginkizunetan latinari, euskararentzat aukera historiko berri bat galtzen zen uanean.

Hala ere, Erdi Aroko Nafarroa soziolinguistikoa ezin daiteke euskara, latina eta nafarrera erromanikora muga. Ez da ahantzi

behar, Nafarroako lurraldean eta garaiko nafar Erresuman, bilduz eta haziz zihoazen hiribildu eta hirietan arabiera, hebraiera, eta okzitanieraren dialektoak entzun zitezkeela batez ere XI. mendetik aurrera. Egia da, Nafarroako landetako edo Mendialdeko biztanle gehienek euskara zuten hizkuntza bakarra; baina, esan bezala, besteok ere lehian zetozen, Erreinuaren mugetan gaztelania (Errioxan) eta aragoera (Aragoan) hurbil ziren bitartean.

Horiek denak gorabehera, *nafarren hizkuntza* —jatorrizkoa eta zabalduena, alegia— euskara izango da. Ikusi besterik ez dago, dokumentu ofizialetan ere nola izendatu ohi den:

...dicebatur *rustico vocabulo Ataburu* (1045)... cognominatus est ab *antiquis vulgalibus Auarcha* (1051)... proprium vocabulum sortitum est *Uerdasacu* (1058)... in *basconea lingua Mussiturria* (1060)... quem *bascones vocant Ygurai Mendico* (1085)... *dicitur a rrusticis Aker Çaltua*. Nos possumus dicere "Saltus ircorum" (Nos possumus dicere "Soto de ueko") (1076)... faciet ut *lingua navarrorum* dicitur *unamaizter* et Accari Umea faciet *buruzagui* (1167)... clamada en *bascuenz açaguerrico* (Foruan).

Horietatik ikus daitekeenez, ongi deskribatua dago Ciérvidék luzatzen digun egoera soziolinguistikoa:

Herri xumeak, nekazariak, edo, Leireko testuek dioten bezala, *nafarrek*, erreinuaren eta bere jaunen sostengu ekonomikoa ziren haiek, euskaraz mintzatzen segi zuten, lurak landuz, artaldeak zainduz, eta agian almadietan Tortosako untzitegiatar eramango zen zura prestatuz.

Hizkuntzaren arruntasun horrek, ordea, zeharbidez gizarteko betekizun sozial dinamikoagoetako euskararen ausentzia edo ahultasuna azpimarratzen du: forma eta bizitza ekonomikoa modernoago eta etorkizun hobegokoetan atzera gelditzen ari zen euskara. Mende-epe luze baterako arrisku kronikoa izan zitekeen hori, geroak ongi erakutsi digunez.

Aipatutako hizkuntz kontzientzia ofizialak ez zuen, bestalde, euskara erabilpen idatzi ofizialera eraman, hain zuzen botere ekonomikoa, politiko eta kulturala zutenak beste hizkuntzetako elebarrak zirelako, edota elebidunak izanik ere, euskara ez bestela-

koetan idazteko ohitura zutelako noski. Gogoratzekoa da hemen XIII. mendetik aurrera, Nafarroako erret dinastiak Frantziatik etorriak zirela eta Gortean frantsesa entzun ezezik, haiek etorri-berritan eta geroago ere seguraski elebakar ez-euskaldunik bazezgoela.

Erromanikoen nagusitasun sozio-ekonomiko eta instituzionalak euskara baztertu egin zuen, beraz, erabilpen idatzi ofizialetatik. Hori ongi ikus daiteke Nafarroako Artxibo Nagusiko paperetan: Adituen eritziz, 80.000ren bat agiri dira nafarrera erromanikoz daudenak; 3.000ren bat okzitanieraz, eta deus ez euskaraz. Izan ere, salbuespen bitxi bezala aipatu izan dugu, agiri ofiziala ere ez den 1415eko gutuna.

Baina hona iristean, ohar bat gehitu beharra dago. Mitxelenak behin eta berriz azpimarratu nahi izan duen bezala, Nafarroako hizkuntza mintzatuena mundua deus gutxi ispilatuko luke ohitura idatzi administratibo edo kulturalak. Izan ere, errealtate soziolinguistiko mintzatuaren eta ohitura administratibo idatzien bitasun kontrajarri hori ez bait da batere arrotza historian eta gaur ere.

Hutsuneak eta agian galerak aparte, Berant Erdi Aroko euskararen historia demolinguistikoan, irabazi bat ere gogoratu behar da: Hegoalderanzko Birkonkistak eta berorren ondoriozko birpopulaketak euskaldungoa ere hedatu egin zuten Erribera aldera: 1244-1264.etan, adibidez, Olite biztanleztatzera joandakoetarik % 42,3 euskaldun elebakarrak edo elebidunak ziren. Ez da, ba, lar harritzeko XVI. menderako marraztu ohi den euskararen Nafarroako mapa.

Zalantza betetako Aro Modernoa

Aro Modernora iristean, Nafarroako herri euskaldunen eta erdaldunen arteko mugen berri ematen duen agiririk aurki genezake artxibategietan: 1587 eta 1788etako herri-sailkapenak dira eza-gunenak. 1587koak, Peña-Kaseda-Galipentzu-Bilatorta-Arbeiza-Zufia-Metauten-Galbarra-n jartzen du bi hizkuntzen muga, baina beste zenbait iturritatik badakigu hegoalderago ere bazela herri

euskaldun elebidunik (Artaxona, Lizarra, Muniain, Tafalla eta abar). Zuzenketa gehigarri hau egin gabe ere, 1587an, 451 herri ziren Nafarroan euskaldunak eta 58 erdaldunak (*bascongados* eta *romanzados*, garaiko eliz terminologia juridikoaren arabera).

1788ko agirien arabera, XVIII. mendearen azkenetarako Irigarai-k honela ematen du euskararen muga Nafarroan: Leiretik, Erromantzatua ukituz, Oibarrera jaitsiz, eta bertoko Bizkaiko herri txikiak zehar, Orbaibarren hegoaldeetik, Tafalla eta Lizarra ondotik, Lana haranaren iparralderaino zihoan mugaren marra, Erreinuaren ekialdeetik mendebalderainoko tartea bitan banatuz.

Aro Modernoko geografia horretatik, intelektualen hizkuntza kontzientziara, erakundeen politikara edo literaturaren historiara baldin bagatoz, bada horietan ere zer aipa.

Kronologiari jarraiki, Euskal Literaturaren jaiotzan Nafarroak eta Erresumako Koroak (1564) berorrek in izan zuten zerikusia aipatu beharko litzateke lehenik. Etxepare (1545), nafarra zen, eta Seigarren Merinaldean eman zuen bizitza; Hegoaldean, berriz, bertako lehen euskal liburuaren autorea, Beriain (1621, 1626), eta argitaratzaileak ere nafarrak gertatu ziren. Eta Axular urdazubiarra bilakatu da guztiontzat Sara-Donibaneko Eskola lapurtarraren gailurrik garaiena. Hutsarte on baten ondoren, Lizarraga Elkano-koa gogoratu behar da (1748-1835): ez dugu deus berezirik esango honetaz, baina ezin burutik ken, Lizarraga hau gogoratzean, nolako bakardadean lan egin behar izan zuen, eta nolako lan gaitza burutu. (Liturgi kanta batzuk itzultzean, eskuizkribuaren orrialde gainean, adibidez, ohar hau eman zuen Lizarragak: *Eguinac guerra-demboran, etsaien erdian, naigabeen eta tristuren arintzeco, ta ematzeco*).

Nafarroako euskal idazle hauek eta Nafarroako erdal historilari handiek ere euskararekiko kontzientzia argitua erakutsi izan digute, eta haien argimenduak merezi du, laburki bada ere, hona zerbait ekartzea. Etxepare-ren testu ezagunak albora utzita, Beriain-i eta Moret-i esaldi bana hartuko diegu. Beriain goiztarrak idatzi zuen ondoko hau (1621):

Escribo en Bascuence porque no ha habido nación en el mundo que no se hayapreciado de la lengua natural de su patria y de enseñarla

en las escuelas a leer y escribir. Según esto, razón es que nosotros estimemos nuestra lengua bascongada.

Honelako testu historikoek, zalantzarik gabe, ikuspide historiko argigarria ematen diete gaur eguneko eztabaidei.

Moret (1615-1687), bere aldetik, *Annales del Reyno de Navarra*-n (1684), konstatazio batekin hasten da. Euskara, zera da Moret-entzat:

común de todos los pueblos vascones [*navarros*], como el mismo nombre de "Vascuence" lo dice; y el rey D. Sancho el Sabio le llamó Lengua de los Navarros. Pero en nuestros tiempos algunos pueblos, con el largo comercio con los fronterizos la han perdido [= *erdaldunduak*]; otros la hablan promiscuamente con la común de España [= *elebidunduak*]; todas las regiones montuosas la retienen como la lengua única [= *euskaldun elebakarrak*].

Baieztaipen honen ondoren, euskararen eta euskaldungoaren defentsari ekiten dio Erresumako kronikari ofizial honek, beti ere garaiko eusko-iberismoaren ildotik joaz:

Si primitivo y común de toda España [*es el vascuence*], y conservado como testimonio de su libertad, ¿por qué se zahiere el tenerle? (...).

Si en esta necesidad de fortuna no se zahiere a las otras gentes el aver perdido del todo su lengua, ¿por qué se da en rostro a esta de retenerla, aunque algo disminuida y menos cultivada?

XVII.eko zenbait nafar, Moret-en antzera, minduta sentitzen zen euskararekiko eta euskaldunen ohitura linguistikoekiko ikusi eta jasaten ziren pentsamolde eta jarrerekin. Horien kontra, ba, hizkuntzaren aldeko eritzietara eta erabaki administratiboetara ere pasa behar zela uste zuen Fermin Ultzurrun-ek, adibidez, 1662an:

... por ser el lenguaje cantábrico o vascongado natural de Navarra (...) y por ver que se pierde (...), se establezca (...) que en los Tribunales de dichos lugares donde hasta ahora se habla, se escriba y hable en Vascuence.

Nafarroa Garaiko administrazio zibilaz ari zen, noski, F. Ultzurrun, zeren eliz auzitegietan edo Nafarroa Beherean arautuagoa

bait zegoen euskararen erabilera erdi-ofiziala, mintzatua bederen. Hain zuzen, XVII.ean Pirinioez iparraldeko Merinalde hartan bere egokiera juridikorik oinarrizkoena izan zuen euskarak. 1611ko Foru Nagusian bi puntutan aitortu zen erret funtzionarioiek lekuan lekuko hizkuntza ezagutu beharra. Auzitegietako ofizialeen eta eskribauen lanetarako baldintza hori honela eman zen aditzera, kaskoineraz idatzitako testu honetan:

Et per administrat Justice mettera et tiendra Officiers naturels et natus deu Royaume, ou autres terres de sa Majestad, si son trouvatz sufficiens et capables, et *que sapin lo lengoadje deu Pays*. (1611: I. kap., 4. art.).

Augun que no sie de defens lo Royaume, ou resident, *et que no sapy parlar, et entender lo lengoadje deus contrabents*, no sera probedit de Officy de Notary, ni sera reçebut en l'exercicy dequet. (1611: IX. kap., 1, art.).

Les notaires doivent estre *basques* et regnicoles ou *du moins verses en la langue*. (166ko Araudia).

Izpiritu honen ildotik, XVIII. mendean, inoiz edo beste izanik ere, sartuko da euskara zeregin idatziren batetan. Garrantzizko adibide bat ezagutzen dugu: 1756an Erregeri eskaini zitzaion emaitzaren xehetasunak euskaraz ageri dira Pabeko Artxiboetan.

Aro Garaikideko erronka

Aro Garaikideari ekitean, Nafarroako euskarak aspaldidaniko ohizko bere muga-marran eusten zion erdarari (hegoaldean, Erriberaren atarian zuen mugaz ari naiz, noski). Adierazi nahi dudana-ren lagungarri Jimeno Jurio-ren ondoko testu hau ekar liteke hona.

El fenómeno de perduración del euskara en Tafalla, avalado por el testimonio de la catequesis en 1695 en "idioma bascongado", es más admirable teniendo en cuenta su situación geográfica. Erigidos castillo y villa en la balconada meridional de los montes valdorbesees que la arropan, sobre la ruta de la Ribera al Pirineo por Iruñea, Altafaiila-Tafalla vivió asomada a la tierra llana. Por ser puerta obligada de paso entre las dos Vasconias, llana y montañosa ("Ager" y

“Saltus Vasconum”), sufrió desde antiguo influencias erdarizantes. Respondiendo a fines militares, desde la ocupación visigótica o quizás desde el Bajo Imperio, fueron creados en muchos municipios unos distritos denominados “Centenna”. La forma latina perdura en línea divisoria de ambas Vasconias. En documento importante para la historia del palacio real de Tafalla, Carlos el Noble cita palacios y casas “en la centena de Sosierra” y “en la centena de Sant Jordan” (1419). “Centena” o “Centeña” se les llama también en Larraga. Sin embargo, en la retaguardia defendida por ese baluarte fronterizo, los euskaldunes de Artajona, Orba, Valdizarbe, Iruñerria (Cuenca pamplonesa), Gesalaz y Deierri asimilan el nombre latino y lo convierten en “Cendea, Sendea”. Tafalla debe la conservación de la lengua preindoeuropea al vencindario del contorno, sobre todo a Orba, en cuya geografía se inserta y con cuyas gentes mantuvo relaciones endogámicas. La Ciudad cumplió así durante siglos una función vanguardista, garantía de seguridad y salvaguarda del euskara en sí misma y detrás de sus espaldas para el resto navarro euskaldun. El desmoronamiento de la muralla lingüística comportará la ruina en el interior.

Itxura guztiz, hiztungoaren hegoaldeko erresistentzi muga honek, Euskal Herri osoko hizkuntzari nola lagundu izan dion neurtzea ez da erraza; baina, inondik ere, hori galdu zenetik euskararen galera zenbatekoa eta zein bizkorra izan den jakitea, zoritxarrez, errazagoa dugu. XIX. mendea aurreratu ahala, galera-abiada bizkortu egin zen Nafarroan. Kalkulatu izan denez, 1693tik 1863ra doazen 170 urteetan kilometro batzuk galdu ziren, baina ondoko 125 urteetan 40 edo 50 kilometrotako atzerakada izan da. Honek, beste gabe ere, ongi erakusten digu Eusko Pizkundearen lehenengo *sos*-deiak nafarrek aldarrikatzea.

Eusko Pizkundera: asmo berrituak

Eusko Pizkundearen jaiotza lehenik, nolabait esateko, nafarra izan zen (1876), ondoko hamarkadetan batipat Donostiatik gidatua izan arren. Hizkuntzaren defentsari beste inondik baino hobeki Iruñetik heldu zitzaion. Nafarroaren nortasun-ezaugarriarik funtsezkoenak bezala hartu ziren Erreinuaren historia ezezik, euskara ere, azken karlistada amaitzean.

Hemen ez dugu modurik Nafarroako Eusko Pizkundearen historia osoa emateko; horregatik, hiruzpalau puntu nagusitara bildu beharko da esan dezakeguna: Ezinbestekoa da *Asociación Euskara*-rena gogoratzea; hor, Elkartearen inguru horretan, Kanpionek euskararen alde esan eta egindakoa ere bai; berdin, nafar Erakundeek gainerako euskal Erakundeekin burututakoa; orobat hizkuntzak betekizun sozialetan nahiz lurraldetan jasandako galera.

Asociación Euskara

Asociación Euskara de Navarra, Elkartearen Akteak diotenez, 1877ko Urriaren 23an jaio zen, Iruñean, Iturralde eta Suit-en etxean. Hamahiru nafar ziren han bildutakoak, Kanpion da berorien artean azkena ageri dena, gazteena bera zelako, noski (agian 23 urte). Iturralde eta Suit-ek Kanpioni idatzitako hura (*No hay que dudarlo; el idioma de un pueblo es la manifestación más elocuente de su genio particular*: "El Eco de Navarra", 1876) izan zela *Asociación Euskara de Navarra* Elkartearen ikur kulturala esan daiteke.

Lehenengo bileraren xedea honela azaltzen da: *con el objeto de fundar una sociedad que velase por la conservación de la lengua é historia vasco-navarras* bildu ziren. Ardura honek ez zuen, ordea, zientifiko-teorikoa bakarrik izan behar, baizik eta eginkizun praktikoa iritsi behar zuen.

El Eco de Navarra-k hasieratik bertatik eskaini zizkion bere orrialdeak, eta lehenengo "Batzarretik" bertatik (horrelaxe deitzen zituzten Elkartearen bilera arruntak) beste euskal herrialdeetako idazleengana ere zuzentzea erabaki zuten, hauek ere beste hainbeste egin zezaten (antzeko *Academia* bat sortu, alegia). Bigarren Batzarrean erabaki zen izena, eta baita Nafarroa Beherea Elkartearen barrutian hartzea ere. Hirugarren Batzarrean, garrantzizko albiste eta erabakiak eman eta hartu ziren: Gobernadoreak onartu zuela Elkartea, beronen barnean sei Sail eratuko zirela lanerako (hauetan lehenengoa, hain zuzen, "De lengua y Literatura vascongadas" bezala izendatua), eta Elkartearen albiste-orri bat prestatuko zela: *la cual deberá publicarse en vascuence y castellano y se distribuirá en*

toda la provincia y en las vascongadas (1877-Azaroa-15eko Akta. Ik., gainera, 1877-abendua-21eko Akta).

Lehenengo ohorezko bazkideen artean, Abadia, Bruno Etxenike, Jose Manterola, eta Jose M. Iparragirre euskaltzaleak ageri dira euskal kulturako beste izen ezagun batzuen artean (Trueba, Moraza, Soraluze, Navarro Villoslada eta abarrekin batera). L.L. Bonaparterekin badago datu bitxi bat. Hil ondoren izendatu zuten oho-rezko bazkide: *Deseando el Batzarre rendir un tributo de respeto y simpatía a la memoria del distinguido vascófilo...*

Elkartea jaio eta berehalako lehen hamarkadan egin zuen lan onik franko honek. Lagunarteak euskaltzaletasun teoriko eta politiko-kultural suharra zabaldu zuen. Esan bezala, Elkartearen lehenengo Sailari zegokion batipat hizkuntza zaintzea: Sailaren lehen-dakariak Obanos (1878), Legaz (1879, 1880, 1881), Marqués del Amparo (1882), Etulain (1883), Gonzalez (?) (1884) izan ziren.

Elkartek euskararen alde sustatu eta gidatu zituen ekintzen artean batzuk balio berezikoak dira, eta aipatu beharrekoak¹:

– Iparragirre-ri (1879) edo Zubiria-ri (1882) eskainitako laguntzak; lehenengoaz hola dio Aktak:

Los que suscriben

Considerando que D. José María de Iparragirre es sócio honorario de la Asociación Euskara de Navarra,

Considerando que dicho señor siempre se ha distinguido por su amor á las instituciones del país Vasco Navarro,

Considerando que es uno de los pocos escritores que cultivan la poesía euskara y crea por lo tanto elementos de cultura que tienden a la conservacion de esa lengua, monumento vivo de nuestra secular independencia,

Considerando, que segun han dicho los periódicos del pais Vasco Navarro públicamente, Iparragirre se encuentra en la mayor miseria y estrechez,

Considerando que es un deber de los pueblos el proteger a los hijos que los ilustran

Suplican al Batzarre se sirva nombrar una Comision compuesta de cinco individuos, que estudie el medio más rápido y oportuno de

allegar recursos para D. José María de Iparraguirre, la que deberá someter su proyecto á la aprobación de la Junta General.

Pamplona 12 de Enero de 1879. Arturo Campión, Ramon Aramburu, Hermilio Oloriz, Salvador Echaide, Eusebio Rodriguez Undiano.

El Sr. Rodriguez apoyó la transcrita proposición y fué aprobada por unanimidad.

— Lore-Jokoek aldekoak (Elizondo, 1879; 1885).

Los que suscriben

Considerando, que la conservación del Euskara es uno de los objetos primordiales de la Asociación,

Considerando que es de la mayor importancia crear elementos de cultura que permitan á dicho idioma sostener un puesto elevado entre las lenguas literarias, á que le hace acreedor su admirable organización gramatical y lógica,

Considerando que el año pasado se tomó un acuerdo relativo a la celebración de juegos florales, que no pudo realizarse por falta de fondos,

Suplican al Batzarre se sirva acordar

1.º Se nombre una Comisión de cinco personas con amplias facultades, para que en vista de los fondos existentes en la Asociación y de acuerdo con Mr. D'Abbadie se celebre[n] juegos florales en los que se repartan premios fundados por la Asociación.

2.º El proyecto elaborado por dicha Comisión deberá discutirse y aprobarse en Junta General.

3.º Los acuerdos que recaigan sobre la celebración de los Juegos florales y sus condiciones, deberán hacerse públicos con dos meses lo menos de antelación.

4.º Estos juegos deberán celebrarse precisamente en un pueblo del país vasco-español, donde se hable como lengua propia y dominante el euskara.

Pamplona 12 Enero 1879. Hermilio Olóriz, Salvador Echaide, Antonio Sagaseta, Miguel Ormachea, Arturo Campión.

Después de unas breves palabras en su apoyo, fué aprobada la defendida por el Sr. Oloriz, decidiendo á la vez el Batzarre que los firmantes de la proposición relativa a mejorar la posición del Sr.

Iparraguirre constituyan la comisión que en su texto se exige, y que la Comisión de los juegos florales sea nombrada por la Junta General sobre la base de los firmantes del Proyecto del Sr. Oloriz sin atenerse al número cinco que en ella se expresa, aunque no debe ser menor del exigido, y que se amplíe dicha Comisión con vascongados de la Asociación.

– Euskararentzat babes ofizialak lortzeko eta berorren irakaskuntzarako ahaleginak (1885-1887):

[...]. Se consignó un voto de gracias para los Sres. de la Junta por sus gestiones acerca del establecimiento de cátedras vascongadas y se suplicó por el Batzarre á la misma Junta que continúe sus trabajos en este sentido. (1885-Martxoa-29ko Akta).

[...]. El Señor Presidente dió lectura á la memoria reglamentaria en la cual descuella como principal objeto, la exposición elevada al Excmo. Sr. Ministro de Fomento sobre instalación en Navarra de Cátedras de la lengua Euskara y de que sea permitido en las escuelas públicas la enseñanza de la misma lengua: los trabajos llevados a cabo por el mismo Sr. Presidente para alcanzar estas concesiones son aprobados por el Batzarre y se le dan por ello las gracias mas expresivas; rogandole todos los presentes que continúe tan importantes gestiones y ofreciendose todos á coadyudar en sus tareas al Sr. Presidente.

Se estudia la conveniencia que tendria el dirigir una instancia á la Excma. Diputación Foral solicitando de esta Excma. Corporacion la creacion y sostenimiento de alguna cátedra vascongada y de que se trabaje para que dentro de nuestra provincia sea la lengua euskara protegida, propagada y conservada por cuantos medios se alcancen convenientes al objeto. En vista del interés que entraña la cuestión, se acuerda presentar una solicitud firmada por vecinos de Navarra sean ó no Asociados y recomendar en favorable resolución á los Diputados vascongados. (1886-Urtarrila-10).

[...]. Que la Excma. Diputacion accede á la petición hecha por la Asociación Euskara, creando una cátedra de vascuence en la provincia. (1886-Azaroa-28).

Batzarre extraordinario celebrado el día 11 de Setiembre de 1887. En la ciudad de Pamplona a Once de Setiembre de mil ochocientos ochenta y siete reunido el Batzarre previa convocatoria hecha por la Junta Directiva, al objeto de presentar un proyecto del Sr. Landa,

D. Nicasio, cuyo és, ofrecer á S.M. la Reina Regente una medalla de bronce y diploma de honor en testimonio de gratitud y reconocimiento por el grandisimo aprecio en que tiene á la lengua Euskara como lo ha manifestado dedicandose á su estudio y demostrando su deseo de que el Rey niño aprenda tan rica lengua.

El Batzarre aprobó el proyecto y acordó nombrar como Comisión a todos los presentes Sres. D. Estanislao Aranzadi, D. Nicasio Landa, D. Bonifacio Landa, Sr. Marques del Amparo, D. Benito Diez, D. Pascual Dihnx[?], D. Ricardo Lipuzcoa, D. Donato Cumia[?], D. Jose Unsalo que presididos por D. Nicasio Landa, en defecto del Sr. Presidente de la Asociación que tiene que ausentarse por motivo de luto de familia, se presente á S.M. la Reina cuando esta Señora venga á Pamplona, y le entregue el obsequio que la Asociación le dedica.

La Comisión queda encargada al par que de cumplimentar a S.M. suplicar que recomiende la solicitud presentada por el Presidente de la Asociación al Excmo. Sor. Ministro de Fomento, pendiente hoy de informe de la Academia de la Historia para la creación de Cátedras de bascuence en los Institutos y Universidades; hacer presentes otros extremos que se acuerdan y los que en la Comisión ocurriere en bien de la Asociación. (1887-Iraila-11).

Euskararen irakaskuntzaren aldeko ardua hau Foru-Aldundiaren eskuetara pasa zen urte haietan, Nafarroan bertako euskaltzaleen deiei jarraikiz eta Gipuzkoako Aldundiaren asmoak eredu-tzat hartuz. Erakunde honi Nafarroakoak honela idatzi zion 1896an:

Esta Diputación [de Navarra] se ha enterado con imponderable complacencia del erudito y patriótico informe emitido por la Comisión de Fomento de V.E. y aprobado en sesión [de esa Diputación de Guipúzcoa] de doce de Noviembre del pasado año, referente á que se exija á los Maestros y Maestras que hayan de regentar las escuelas del pais vascongado el conocimiento de la lengua Euskara. No podía dar V.E. prueba de solicitud que recayera sobre asunto mas grato á la Diputación de Navarra. (FLV XI, 1979, 361-364).

Lehendik zetorren eskolarekiko kezka hau. Berorren beharraz eta kalteez aurreko mendean ere ohartuta zeuden nafarrak (1765):
... *por haberse introducido este idioma [gaztelania] generalmente,*

con la plausible providencia de enseñarlo los Maestros, no solo a los niños prohibiendoles el bascuenz si no es a todo el pueblo...

Paradoxa badirudi ere, Elkartearen desegitea euskararen aldeko arrazoiak gogoratuz agertzen zaigu Aktetan:

El Sr. Presidente expuso que habiendo acordado la Excma. Diputación Foral constituir una liga sobre amplia base, con el fin de fomentar y propagar la hermosa habla euskara, podía darse por concluido el objeto á que obedeció la constitución de la Asociación Euskara de Navarra, que tan singulares beneficios había producido en el país. Propuso también que cuantos objetos pertenecían á la Asociación se pusieran á la disposición de la Exma. Diputación elevando á la vez á la misma una exposición de que dió lectura, consignando en ella los motivos de la disolución de la Asociación.

Se aceptó por unanimidad lo propuesto por el Presidente, así como el escrito de que dió lectura con ligeras variantes, y se acordó prorrogar la disolución de la Asociación hasta el próximo Batzarre en el que el Presidente daría cuenta de su gestión ante la Diputación con orden á esa disolución. (1897-Apirila-8ko Akta).

Revista Eúskara (1878-1883) izan zen Elkarte honen eta inguruko euskaltzaleen aldizkaria. “Zazpiak bat” ikerpean euskal nazioa indarberritu eta gidatu nahi izan zuen. Hogeitabi urte eskaseko bizitza izan zuen, 1897ko Ekainaren 8an desegin bait zen (... *se acordó por unanimidad disolver la Asociación. Queda pues disuelta y extinguida la patriótica y benemérita Asociación Eúskara de Navarra elevando votos al cielo por la prosperidad y perpetua independencia de la Raza Eúskara*).

Arturo Kanpion (1854-1937)

Testuinguru sozio-kultural hartan hizkuntzaren bandera irmoena hartu zuena Arturo Kanpion izan zen. Euskararen galeraren antsia barne-sakonean zuen idazle honek. Hogeitamar urte zituela kaleratu zuen bere gramatika handia (1884), baina ordurako *Asociación Eúskara*-ren eta *Revista Eúskara*-ren esperientziak bere bizkar zituen. Hizkuntzaren borrokari gagozkiola, ezin ahantziak dira “Erraondoko azken danbolinteroa” deritzana (1934) edo

Blancos y Negros-en daukagun Martinikoren historia. Irujo (1971), Elortza (1978), Ciérvide (1983) eta Granja-k (1983, 1985) aztertu dute azken urteetan Kanpionen alde linguistiko hau.

Ciérvide-k honela laburtu du Kanpion euskaltzalearen pentsamendua: Hizkuntza, herri-nortasunaren funtsezko ezaugarria da Kanpionentzat; hiztunen artean batasun trinkoa sortzen du berorrek eta, ondorioz, hiztungoaren kontzientzia historikoa ere bai. Oso garaiz idatzi zuen honetaz Kanpion-ek, Madrileko *La Paz*-en (1876):

Mientras los vascongados conseven su habla original y privativa no habrá temor de que se disminuya el amor a sus Fueros, porque cada palabra que pronuncien les recordará el estado social y político de sus padres (1876).

Geroko soziolinguistikari aurrea hartuz, hizkuntzaren heriotza hain hurbil ikusten zuen Kanpion-ek, atzera-fenomenoaren arrazoiak gizartean eta euskararen beraren barne-atzeramendu historikoan aurkitu zituen.

Entre las causas externas cabe citar: la facilidad de comunicaciones, la proscripción oficial de la lengua, el utilitarismo, la emigración a América y con ella la disminución de hablantes, el desprestigio social de la lengua al abandonarla las clases dirigentes y parejo a esto la imitación por el pueblo.

Entre las causas internas: la inadaptación de la lengua a los tiempos nuevos por falta de un léxico apropiado y su subdivisión compleja en dialectos. (Ik. Ciérvide, 1983).

Kanpion-en pentsamoldean, euskal naziotasunaren ardatza, funtsa eta mamia euskara da, berau baita aldi berean iraun-tresna eta naziotasunaren ezaugarri nabariena.

... el pueblo euskaro ha podido conservar su personalidad y se ha mantenido con su genuino carácter (...) a través de los siglos porque supo guardar, como en depósito sagrado, la antiquísima lengua vascongada (1878).

Agonia baten antsia suma daiteke Kanpionen idazkietan, eta inork gutxik bezala asmatu zuen sentimendu hori bere irakurle-

enganaino pasatzen. Azken karlistada bukatu eta berehala, hain zuzen *Asociación Eúskara*-ren jaio-bezperatan honela idatzi zuen:

En Navarra la muerte del Euskara avanza a pasos agigantados: territorios de los más importantes de la provincia han olvidado completamente su idioma en algo más de un siglo (...). Refugiado hoy en los valles de las altas montañas al N., NO. y NE. de Pamplona, llegará pronto la época en que la estúpida obra de destrucción se habrá completamente realizado. El mismo daño amenaza a las otras provincias. (1877).

Testu hauekin, bere obra gramatikalarekin eta zabaldu zituen ideia soziolinguistikoeekin (*avant la lettre*, noski), Kanpion-en idazketa-lana da hizkuntzaren defentsan izan dugun ahotsik literarioki lortuena. Eta, egungo euskaltzaleontzat ere, antologia zinez irakurgarria eman leizagukeena. Baina ahalegin literarioetatik gazozen errealitate helkorrera.

Lurralde galduak

Egia esan, eta zoritxarrez, Kanpion ez zebilen oker, Nafarroako egoera eta bilakaera soziolinguistikoa hain ilun ikustean. Haren garai-garaian gertatutakoaren berri jakin nahi duenak aski du bi mapa ezagunei begiratu on bat ematea (Bonaparte 1863, Irigaray 1935), ondoko hamarkadetarako Sánchez Carrión-enganaino (1970) iritsi nahi ez bada. Bi data haien artean gertaturikoa larria izan da zinez: Izaba edo Erronkari, Jaurrieta eta Azparren, Sorauren nahiz Gurpegi, Errotz edo Aizpun..., galdutako asko izan dira. Erraondo aunitz izan da geroztik ere Nafarroan.

Labur-beharrez, ez gara hemen geografia historiko horren xehetasun gehiagotan sartuko. Elgoibar/Zubizarreta/Gaminde-ren lanak (1987) eman nahi izan du guztiaren sintesi guneratua.

Galerazko bilakaerak eraginda, eta Euskal Herri osoan indartuz zihoan abertzaletasunaren korrontean, gerraurreko euskaltzalegoak zimentarri berriak eraiki nahi izan zizkion Nafarroan hizkuntzari. Aipa ditzagun ahalegin horietako batzuk.

Euskaltzaleen ahaleginak

Mendearen lehenengo hamarkadetatik hasita, euskara egoera jasoago eta eskolatuago batera eramateko lanak ageri dira. Nabaria izan zen saioa: Larramendiren garaikoen edo, hurbilago, Kanpion eta lagunen kezka beretsua ikusten zaie euskaltzale nafarrei. Ar-maz menperatu ziguten euskal nortasuna, hizkuntza zintzelatuz iraun erazi beharko zen: horretarako, gramatikak (Bera, 1909; Arrigarai, 1919), hiztegiak (Bera, 1916), hizkera herritarraren bildumak (Intza, 1917; Irigarai, 1926) eta iraskas-lanetarako ikasliburuak (Intza, 1924, 1927) sortu ziren. Lan guzti hauek beren jaiotegun jakinak izan zituzten.

Hizkuntzaren ospakuntza herritarrak geroz eta sarriago eratu ziren, Iruñean eta herri euskaldunetan, eta euskara hiltzear zuten herrisketan: Auza, 1908; Doneztebe, 1923; Auritz eta Otsagi, 1926; Zaraitzu, Lizarra, Berroeta, Leitza, 1927, eta konta ezin ahal-a. Herritar guztien festa ireki hauetan, edo berezikiago horretarakoxe antolaturiko ospakizunetan, Euskal Egunak, Lore-Jokoak eta Sariketak egingo dira, idazleei deituz edo herrietako haurrak euskal lanetara ziztatuz: Iruñean noiznahi (1912, 1918, 1925, 1926, 1928..., etab.) eta hiriburutik kanpoko beste herrietan (Uhartearakil, 1935).

Ahalegin hauek Aldundiaren edo Udaletxe handien babesare izan zuten, behin baino gehiagotan Euskaltzaindia ere tartean zela, hala-nola 1923an. Eta nafar euskaltzaleek, hizkuntzari laguntza hobeak sortu nahirik, 1925ean "Euskararen Adiskideak" Elkarte eraiki zuten: beronen eskutik joan zen ondoko urteetako hainbat euskal ekintza, ahal zenetan Aldundi edo Udaletxeekin jardunez, eta, besterik ezean, bere gisara. Euskal eskolaren oinarriko pauso batzuk beroni esker eman ziren (1933).

Euskal Herri osoak sumatu zuen Nafarroatik zetorren haize beroa, eta argia. Kanpion, askorentzat, sinbolo bilakatu zen, jakitunaren irudi beneragarri: han eta hemen omendua izan zen (Donostia, Lasarte). Bestalde, bai Navarro Villosladari (1918) eta bai Kanpioni (1934) eskaini zizkien Iruñeak zegozkien omenaldiak.

Hondamendi-bidean ikusten zen aberriak eta hizkuntzaren grinak jo zituzten eliztarrak ere, eta, horren ondorioz, egindako kultur eta eliz lana handia izan zen, lehenik kaputxinoen artean (Lekarozeko Ikastetxea, hizkuntz argitalpenak, euskal aldizkariak, etab.) eta geroago Elizbarrutian ere (Seminarioan, katekesi berrikuntzan...).

Euskara ikasiz, ikasteko lanabesak eguneratuz, hizkuntz lan-gaiak bilduz, mintzairaren eskea birformulatuz, idazlanketari helduz, argitalpenak euskaraz kaleratuz, irakaskuntza bultzatuz (Ikastola, euskal eskola), guzti horren bidez, itxarobide hobeen atarian zegoen Nafarroa, gerra zibila lehertu zenean.

Gerraondoa (1939-1989)

Gerraondoko euskaltzalego nafarrak bizpahiru hamarkada behar izan zituen bere lanari presentzia sozial sumagarria emateko. 1960tik aurrera bertsolarien jaiak, herrietako haurren sariketak, aldizkako argitalpenak, euskal idazleen edizioak, euskarazko eliz lanak, lehenengo ikastola apalak, hizkuntzaren aldeko jaiak, etab.

Lan gaitza izan zen hau dena, eta gehienbat gizarteak berak bultzatu eta eratua. Erakunde ofizialetan edo Elizan ziharduten euskaltzale gutxi haiek ere egin zuten ahal izan zutena, edo beldur-erak utzi ziena. Nafarroako ekimen sozial pribatu hark eta han-hemenago eta unean uneko babes ofizial honek lortuta baliospen historikoa egiteke dago oraindik, oro har.

Errazenera gatozela, aipa ditzagun argitalpen nafar batzuk. 1958an Irigarai bere idazle-antologia eman zuen (1971n osatuko zena); Irigarai berak (1974) eta Sánchez Carrión-ek (1972) jarri zizkiguten begi-aurrean euskararen geografia historiko nafarra eta zapalkuntza-ondoko egoera. Lan hauek are argiago utzi zuten Nafarroan hizkuntza jasaten ari zen hondamendiaren izugarria, eta berorri ematen zitzaion laguntza ofizialaren ezaskitasuna.

Nafarroako mundu ofizialak, beste herrialdeetako ei aurrea hartu ere egin zien zenbait euskal egitekotan, ezarritako zapalkun-

tzaren kalteak berdintzeko lain izan ez bazen ere. Gogora litezke hemen ekinkizun batzuk: Diputazioaren euskal ikastaroak (1951), Erakunde berak "Euskararen Sustapenerako Saila"ren sortzea (1956), Zangozako Lore-Jokoak (1966, 1967, 1970), herrietan Aurrezki-Kutxek antolatutako haur-sariketak, Euskararen Sustapenerako Oinarriak (Diputazioa, 1972), etab.

Bertsolarien lehen txapelketa (1960) izan daiteke euskaltzaletasunaren bihurtzea: kanporaketak, Lekunberrin, Elizondon, eta, azkena, Lesakan ospatu ziren, Euskal Herri osoko finalera NARBarte eta Perurena goizuetarrak pasatzen zirela. Hamarkada hartan eman zitzaion hasiera ikastolagintzari, hamarkada-pare bat geroago ia 7.000 haur (1988-89: 6.995, hain zuzen) bildu dituen eskolamota hau eraikiz. Euskaltzalego nafarraren ahaleginen neurria ematen digu aditzera datu honek. Jaialdi herritarrek hainbat mila lagun bildu izan dute eraikuntza honi laguntzeko (*Bai Euskarari* kanpaina, 1978; *Korrika*, 1980; *Nafarroa Oinez*, 1981).

Hizkuntza irakaskuntzara eraman-ahaleginetan, ekar ditzagun hona, gogoangarri, 1964ean Nafarroako Unibertsitatean sorturiko Euskararen eta Euskal Kulturaren Katedra, eta euskal munduan eraginkorragoa gertatu den Udako Euskal Unibertsitatea (UEU), 1977tik hona Iruñean ospatu ohi dena. Euskararen inguruko goi-ikasketen artean, iker-argitalpenetan aintzakotzat hartzekoa da, beste herrialdeetako geroko aldizkarietara irabaziz, Diputazioak argitara izan duen *Fontes Linguae Vasconum* (1969).

Frankismoaren ondoko urteetan beren bidea egin dute lan horiek, eta Alfabetatze-Euskalduntzeak ere (AEKren antolamendu sozialak, adibidez: 2.689 ikasle, 1987-88ko ikasturtean). Erakunde publikoetan, Parlamentuak euskararen ofizialtasuna ezagutu zuen (1980), Elizak euskarari leku osoa eman zion Liturgian (1981) eta Euskararen Legea onartu zen 1986an, Gobernu Nafarraren hizkuntza politika ondoko urteetarako definitu nahirik.

Esan bezala, guzti honen balioztapena egiteko dago, baina beu-
de aipuok hemen, irakurlearen gogorakizun izan daitezten.

Iraganetik etorkizuna barruntatzen

Egungo egoera demolinguistikoa ez da, inola ere, aurreko mendeetako historian ezagut ditzakegun egoerekin berdingarri. Asko eta ezberdinak izan ziren haiek, baina azken mende t'erdiko itxuraldaketa sozioekonomikoen ondoren panorama guztiz berri bat dugu orain, aurreko mendeetakoekin antz gutxikoa.

Euskal Herria hiru herrialde nagusitan banatzen bada (Iparraldea, Hiru Probintziak, Nafarroa Garaia), estatistika orokorrenak datu hauek ematen dizkigute: Euskal Herriko 650.000 euskaldunetarik 52.000 dira Nafarroan bizi direnak (1988). 1986ko Errol-daren arabera, Herrialdeko % 10,15 dira euskaldunak, eta ia-euskaldunak (kontzeptu gaizki definitu horren barnekoak) gehituz, Nafarroako euskaldun/ia-euskaldunek Herrialdeko biztanleriaren % 15,43a osatuko lukete. Aipatutako hiru lurralde nagusietan, portzentaia apalena izango litzateke (besteek: Iparraldea, % 30,10 edo; Hiru Probintziek, % 24,70). Hori da historiatik eman zaigun euskaldungo-ondarea, ondare hagitz mugatua, eta azken orduan (1868tik hona alegia) erdira etorri zaiguna (Velasco-k urte horretarako ia % 20aren portzentaia eman bait zuen Nafarroarako).

Nafarroaren egungo egoerarekin zerikusi eta zeresan zuzena du, eta areago izan lezake etorkizunean, Administrazioak bere hizkuntz politika egiteko onetsitako Euskararen Legeak (1986): hiru eremu geografikotan banatuta geratu da, horren arabera, Nafarroa. Balorazio eta eztabaida juridiko-politikoak ahantzi gabe ere neri hemen dagokidana zera da: Gaur eguneko egoera eta lege hori, historia luze eta aldartetsu baten azken kapitulu sozio-politiko delako azpimarratzea. Hurbileko 150 azken urteetako historiari gabe ulertezina gertatuko litzateke oraingo Legea.

Egoera soziolinguistikoaren baitan sumatzen diren kontraste eta kontraesanak nabariagoak dira Nafarroan. *guzti* bezala definitutako hizkuntz ondarea, adibidez, Lege berak *ezberdinki* banatu nahi die nafar batzuei eta besteei. Badago hor, azpian, bidegabekeriez betetako historiaren interpretazio interesaturik eta "ger-

tatua, bego!" dioena. Jasandako glotofagiaz ez da hitz egin nahi: Nafarren historia linguistikoa Museoan gordetzeko arriskutan gaude beraz. Esaten denez, *hemen* eta *orain* bizirik dagoen hizkuntzari eutsi bai, baina errealitate historikoa *berreskuratu* eta gaur-eguneratu nahi ez den *guztion ondarea*, ez da, noski, hain guztiona, ez hain ondarea. Pentsa liteke, behintzat.

Nafarroaren historia luzea eta sozialki zabalena, euskaraz egin da. Eta nafar etnohistoriaren balio horrek ongi azpimarratuta geratu beharko luke, hizkuntz erreibindikazioaren diskurtsu sozial berri-ritu batean. Berriz ere Historiaz dugun ikusmoldearen arazoarekin topo egiten dugu: Herritarren eguneroko ahots mintzatu ez idatzia hobesten dugu gure baitango Historiaren balio amankomunena bezala, ala maiteagoak ditugu boterearen eta gidarien hizkuntza idatzia eta beraien protagonismoa. Desmemoriatuz lapurtu zaigun historia ezezik, desbiderazio historiko-politiko bidez ezkutatatu zaigun herritarren etnohistoria linguistikoa beharko litzateke, iraganeko injustiziek Nafarroari etorkizuna ere ohostu ez diezaioeten.

Itzarokizun oro gal ez ditzagun, ordea, batetik, gizartetik datorren praxi politiko-linguistikoak eta, bestetik, Erakundeenak plangintzaren bidetik, elkarren ondoan eta osagarri, tira eta bultza egin beharko dute. Badirudi, ordea, indar politikoen korrelazioak ez duela, laster bederen, horrelako lankidetzarik ahalbideratuko. Indar guztiak batuta ere, gutxi izango liratekeen une honetan oso larria da hori. Azkeneko mendean ikusitakoek ez dute etorkizunaren aurrean baikor izateko arrazoi handirik ematen: gutxi batzuek lan asko egin dute, baina euskararen hondamendiak aurrera egin du. Alde egindakoa ez da aski izan, eta aurkakoak eta utzikeria egoeraz nagusituz joan dira, gero eta gaztelaniaren alderago.

Berrikitan ikusi ahal izan dudanez, hizkuntzaren makro/mikro-politikak beste herrialdeetan baino gatazka eta noraez ozpin-duagoan eta kontraesanez beteagoan antzeman litezke Nafarroan. Erabaki politikoez eta euskararen aldeko ekintzek balio ezberdinak har ditzakete Historian ere hain eskualde ezberdinetan banatuta ikusi dugun Nafarroa honetan. Euskaltzalegoak berak, ekin-

tza bat berari balio ezberdinak ezezik, kontrajarriak ere eman diezazkioke inguru geo- edo demolinguistikoz aldatu orduko. Inoizko *saltus* eta *ager*-aren arteko aldeaz gain (hori ere bizirik dago: zorionez ere esan liteke), orain, azken hamarkadetan, erbeste-ko erdaldungo berri bat bildu da Erresuma Zaharrera, eta hori, euskarari eutsi eta etorri-berriei eman ahal izateko oso baldintza txarretan. Inmigrazio historikoez (zelta, erromatar, arabiar edo frankoek), oro har gizarte gehienbat euskaldun elebakarra topatu zuten Erriberaren ataritik Mendialderaino: orain etorri-berriek, hasteko, ez dute horrelakorik aurkitu. Eta gero, Estatuaren aparailu erdaldun erdaltzalea eman zaie, bertoko hizkuntzari inolako itzalik izan gabe, hemen egon bazegoen gaztelaniaz eta berekin zekartenaren indarrez euskararen glotofagia ziurragoa izan zedin.

Baldintza soziolinguistiko hain kontrakoak ez ditu ezagutu inoiz Nafarroako euskaldungoak gure belaunaldia arte. Hizkuntzaren lurraldetasunaren balioaz eta betekizun sozialen galeraz ohartzeko esperientzia historiko hurbilen eta larriena da XX.eko hau, lanerako ahalbide berriak izan ditzakeen gure belaunaldia-arentzat.

Egoera iraultzeko, euskaltzalegoaren ahaleginak, euskaldungo osoaren kontzientzia, erdaldungoaren parte on baten tolerantzia eta borondate positiboa, eta botere politikoen plangintza —denak elkartuta— beharko dira, Nafarroa gutxienez euskalduna *ere* izan dadin. Historian, batez ere inertiak eta inguruko egokiera hobeez salbatu digute behin baino gehiagotan nafar euskara; gaurgero ez da hori aski izango: nafar gizarteari eta botereari dagokie hizkuntzaren aldeko dinamika aski eraginkorra sortzea.

J. I.

¹ Ondoko orrialdeetan jasotzen ditugu Akten pasarteak, dakigunez, lehenengo aldiz ematen dira argitara. Aktetan euskarari buruz agertzen diren testu guztiak jaso nahi izan ditugu.

ACERCA DE LA HISTORIA DEL EUSKARA EN NAVARRA

AUTOUR DE L'HISTOIRE DE LA LANGUE BASQUE EN NAVARRE

Esta exposición histórica arranca desde la Prehistoria, con los primeros datos epigráficos y literarios que testimonian, a comienzos de nuestra Era, una población vascona cuyo perfil lingüístico irá emergiendo del claroscuro histórico inicial hasta testimoniarse como euskérico una y otra vez en la posterior documentación medieval. El vascuence de la población vascona conoció momentos y ámbitos geográficos en que vaciló ante el latín de la romanización, para fortalecerse tras la caída de Roma. La aparición del romance navarro y la presencia inmigrante también románica nos ofrecen una Edad Media plurilingüe, sin que la generalidad de la población navarra del Reino perdiera el euskara.

No obstante desde la Baja Edad Media, el euskara fue marginado de las manifestaciones escritas en la vida oficial del Reino, aunque la práctica monolingüe de la casi totalidad de la población debió admitir el uso hablado en las diversas tareas de la Administración, tanto civil como eclesiástica, tal como puede verse aún posteriormente en la documentación de los siglos XVI-XVIII. Esta nos ofrece, además, las líneas de demarcación interlingüística en fechas tales como la de 1587 ó 1788. La línea que va de Tafalla a Estella debió de mantenerse a lo largo de siglos como vanguardia sur del euskara. Al mismo tiempo, en la Edad Moderna aparece una conciencia historiográfica atenta al valor de la lengua, y en ocasiones también la reivindicación de nuevas funciones sociales para la misma.

Pero es con el Renacimiento Vasco (1876-1936) cuando el hecho lingüístico del euskara toma el cariz de una reivindicación nacional, con la voz de alarma que se expresa entre los miembros de la "Asociación Eúskara de Navarra". El artículo recoge en extenso documentación hasta ahora inédita, de las actas de dicha Asociación. A ello se añade una visión rápida de hechos y fechas lingüístico-culturales hasta 1936.

Finalmente se hace constar que los vascoparlantes navarros son 52.000 (1988), que la Ley del Vascuence compartimenta la geografía navarra de forma que podría venir a consagrar el status quo derivado de un pasado de opresiones o dejaciones. De ahí la urgencia de una planificación recuperadora, que aúne las actuaciones oficiales y la iniciativa social, para hacer que todo navarro tenga acceso a este testimonio lingüístico común.

Cette exposition historique débute par la Protohistoire avec les premières données épigraphiques et littéraires au début de notre ère, témoignage d'une population vasconne dont le profil linguistique émergera peu à peu de la pénombre historique initiale se montrant à plusieurs reprises bascophone d'après la documentation médiévale postérieure. La langue basque de la population Vasconne connut des moments et espaces géographiques d'instabilité devant le latin de la romanisation pour se renforcer suite à la chute de Rome. L'apparition du roman navarrais et la présence immigrante romanique aussi, nous offre un Moyen Age plurilingue sans que la plupart de la population de Navarre du Royaume perde sa langue.

Cependant à partir du Bas Moyen-Age, le basque fut mis à l'écart des manifestations écrites dans la vie officielle du Royaume bien que la pratique unilingue de la presque totalité de la population dut admettre l'usage parlé dans les diverses tâches de l'administration aussi bien civile qu'ecclesiastique comme on peut le remarquer bien que postérieurement dans les documentations du XVIe au XVIIIe siècle. Celles-ci nous offrent en outre les lignes de démarcation interlinguistique aux dates de 1587 ou 1788. La ligne tracée de Tafalla à Estella a dû se maintenir tout au long des siècles comme l'avantgarde du sud du basque.

En même temps une conscience historiographique apparaît à l'âge moderne en s'occupant de la valeur de la langue, et parfois aussi de la revendication des nouvelles fonctions sociales pour celle-ci.

Mais, c'est avec la Renaissance Basque (1876-1936) que le fait linguistique de la langue basque prend l'allure d'une revendication nationale avec le cri d'alarme qui est lancé par les membres de "L'Asociación Euskara de Navarra". L'article recueille in extenso la documentation jusqu'à présent inédite des actes de la dite Association. A ceci, s'ajoute la vision rapide des faits et dates linguistico-culturels jusqu'en 1936.

Finalement, on fait remarquer qu'il n'y a que 52.000 bascophones navarrais (1988) et, que la Loi de la Langue Basque sectorise la géographie de Navarre de sorte qu'elle pourrait venir consacrer le statu quo dérive d'un passé d'oppressions ou d'abandons. Raisons pour lesquelles une planification récupératrice s'avère urgente afin d'unir les actes officiels et l'initiative sociale pour que tout navarrais ait accès à ce patrimoine linguistique commun.

Nafarroako egoera demolinguistikoa

Iñaki Larrañaga

Norbaitek berriki esana du, 1986. urteko datuak argitara eman arte Nafarroako egoera demolinguistikoaz itsumustuan eta handik eta hemendik daturen bat edo beste ezagutzearekin konformatu behar izan duela denbora luzean. Esaldi hori ez da nire ustez guztiz sinesgarria. Ia-ia esan beharko litzateke, Errolda bidez ez bada ere, Nafarroan beste zenbait euskal lurraldetan baino ikerketa gehiago egin dela euskararen atzerakadaren konstatazioak egiteko izan ez bada ere. Horren lekuko lirateke, azken 20 urteotan, lehenago egindakoak ahortzi gabe, egin diren hainbat ikerketa.

Hitzaldi-artikulu honetan bi puntu hauek aztertzen ahalegin-duko gara hain zuzen ere: alde batetik, azken 20 urteotan egin diren ikerketa soziolinguistikoek emaitzen azterketa, eta beste aldetik, 1986. urteko Erroldak, aurreko ikerketa horiekiko zer berririk eman duen, ezer berririk eman baldin badu, konparaketa egitea.

Azken 20 urteotan egindako azterketa soziolinguistikoen ebaluaketa

Aldi beretsuan buruturiko bi ikerlan izango dira atal honetako erreferentzia edo abiapuntu nagusia. Ikerlan horiek honakook dira:

I – Bata, Pedro de Yrizar-ek Euskal Herri osoan egindako datu-bilketaren ondorioz argitaratutako “Los dialectos y variedades de la lengua vasca” ikerlan nagusia da. Ikerlan honek bi zati ditu:

- 1.– “Estudio Lingüístico-Demográfico”. R.S.V.A.P. 1973an.
- 2.– “Variedades desaparecidas y variedades amenazadas de rápida extinción. Su evolución en el transcurso de un siglo”. Anuario del Seminario de Filología Vasca “Julio de Urquijo” 1973ean argitaratua.

II – Bestea, Jose Maria Sanchez Carrion “Txepetx”ek buruturikoa: “El estado actual del vascuence en la provincia de Navarra. Factores de regresión – Relaciones de bilingüismo” (1970) Iruñean 1972an argitaratua.

I – Pedro de Yrizar-ek egindako ikerlana bi zatitan bana daiteke:

— Lehen zatian, 1970 inguruan Euskal Herri osoan zehar, Nafarroa barne delarik, udalerriz udalerrri euskaldunen kopurua ezagutu nahian burutu zuen datu-bilketa orokorra.

— Bigarren zatian, Ikerlan honen inguruan burutu zuen beste hau: azken mendean (1860-1970) zehar desagertzen joan diren euskalki, azpi-euskalki eta euskal bariedadeen ikerketa.

1.– Lehenbiziko ikerlanean Nafarroan aztertu zituen euskalki, azpi-euskalki eta bariedadeak honako hauek izan ziren:

Euskalkiak	Azpi-euskalkiak	Bariedateak	Hiztunak
Hego-Nafarroa garaikoa	Nafarroakoa	Sakanakoa	2.910
Ipar-Nafarroa garaikoa	Arakilgoa	Huarte-Arakil	2.960
”	Ultzamakoa	Lizasokoa	2.490
”	Baztangoa	Elizondokoa	2.270
”	Bortzirietakoa	Berakoa	11.050
”	Araizkoa	Intzakoa	4.400
”	Gipuzkoaldekoa	Irun-Hondarr.	22.830

Hego-Nafarroa garaikoa	Iruñetik haranzkoa	Egues	0
"	"	Olaibar	43
"	"	Arce	27
"	"	Erro	250
"	"	Auritz	56
"	Itzarbekoa	Gareskoa	0
"	Iruñetik honanzkoa	Oltza	27
"	"	Zizur	0
"	"	Gulina	37
Behe-Nafarroako Ekialdekoa	Saraitzukoa	Saraitzu	327
Behe-Nafarroa Mendebaldekoa	Aezkoarra	Aezkoa	538
Zuberokoa	Erronkarikoa	Bidankoze	0
"	"	Urtzainki	0
"	"	Urtarrotze	0
Guztira Hitzunak			54.915

Ikerlan honen helburua demolinguistikoa zen, hau da, zenbat ziren euskalki, azpi-euskalki eta bariedade bakoitzeko hitzunak jakitea. Guzti honen ondorioz, Nafarroako euskalki ezberdineta-koi hitzunen kopurua 1970. urte inguruan ia 55.000koa zela alegia.

2.- Lehenbiziko ikerlanerako datu bilketa egiterakoan garbi agertu zen besteak beste, zenbait bariedade dagoeneko hiltzat jo beharra zegoela eta beste hainbat denbora gutxi barru desagertzeko zor.an aurkitzen zirela.

Bigaren ikerlanaren helburua, hain zuzen, horixe zen: azken 100 urte:an (1860-1970) desagertu ziren edo desagertzeko zorian zeuden euskalkien bariedadeak zer-nolako prozesua eramane zuten argitzea.

Horretarako oinarritzat hartzen dituen erreferentziak honako hauek dira:

Abiapuntutzat Luis Luziano Bonaparte printzeak 1860. hamarkadan bildu eta 1870 inguruan argitaratutako lan bikoitza: "7 euskal herrialdeetako mapa".

- 1.- "Carte des Sept provinces basques". 1871-72an argitaratua.
- 2.- "Le Verbe basque". 1872. urtean argitaratua.

Bi ikerlan horietan aipatzen dira:

(A) euskalki bakoitzean intentsitate maximoko ezagupena duten zonaldeak.

eta (B) euskalki bakoitzean intentsitate minimoko ezagupena duten zonaldeak.

Puntu horiei buruz L. Bonaparte printzeak emandako argibideak honako hauek dira:

- a) Aipaturiko mapan bertan esaten du euskalki bakoitzean argiagor margotuta egoteak zonaldetan bertan sortutakoan artean minoria, kasu batzutan oso txikia dela, euskaraz hitzegiten dakiena.
- b) Bestalde, 1876. urtean¹ Bonaparte printzeak honela zioen. "Ziurtasun osoz esan daiteke Euskalerriko herri eta herriska gehienak hizkuntza aldetik mistoak direla. Donostia, Tolosa, Bizkaiko Markina, Gernika, Sara, Donibane Lohizune, Baigorri, Donibane Garazi, Atharratze eta Maule, toki guzti hauetan gaztelera nahiz frantsesa, euskararekin batera bertako biztanleen minoria baten hizkuntza bait da. Hiztunen kopurua, maioria edo minoria kontua da beraz, nahitanahiez, eta kasu batzutan euskara indartsuagoa eta beste batzutan ahulagoa edo eta alderantziz.

Lekuan lekuko egoera ziur jakiteko asmoz, ekinaldi bat baino gehiago egin behar izan ditugu dozena bat kasutan, bertako egoera ezagutzen zutenen informazioa eskuratzea lortu ahal izateko; kasu batzutan bertan sortutako eta erdaldundu direnen kopuruak banan-banan kontatzeraino jaitsi behar izan genuen emaitzak ziurtatu ahal izateko".

Yrizar-ek erabiltzen duen erdibideko erreferentzia A. Apat Etxebarnek idatzitako: "Geografía diacrónica del euskara en Navarra" da, non 1935ean Nafarroan euskara zertan zen adierazten duen ikerketa izan zen.

Ikerlan honetan A. Irigarayk 7 hizkuntz maila edo hizkuntz egoera azaltzen digu

Ezagupen-maila

I.- Herritar guztiek, haurrak barne euskara ezagutu eta erabiltzen duten udalerriak	%90
II.- 30 urte baino gehiago dituztenek erabiltzen dute, haurrek ez	%70
III.- 30 urte bitartekoek badakite baina ez dute erabiltzen	%70
IV.- 50 urtetik gorakoek erabiltzen dute; 30 urtetik beherakoek ez	%40
V.- 50 urte bitartekoek eta 30ekoen ere badakite baina ez dute erabiltzen	%30
VI.- 50 urtetik gorakoek badakite baina ez dute erabiltzen	%18
VII.- Agureek bakarrik dakite baina ez dute erabiltzen	% 4

Azken erreferentzia 1970. urtean P. de Yrizar berak bildutako datuek osotzen dute. Datu horiek ematen diote bide, orain desagerturik dauden zenbait bariedade, bizirik zeudela adierazteko eta 1870. urte inguruan eta 1935.aren inguruan zenbat hiztun zituzten aztertzeke.

Ikerketa honen ondorioak honako hauek izan dira:

- Ehun urte horietan (1860-1970) 3 azpi-euskalki guztiz desagertu dira (Iltzarbekoa (Gares), Iruñetik honakoa eta Erronkarikoa; beste bat galtzeaz aurkitzen da (Iruñetik harunzkoa - Egues, Olaibar e.a.).
- Bi azpi-euskalki bakarrik izan dira, asko galdu badute ere, oraindik mantentzen direnak (Saraitzukoa eta Aezkoakoa).

Ondoko taula honetan ikus daiteke P. de Yrizar-ek han-hemenka azaldutako datuen bilduma.

Azpi- euskal- kiak	Barietateak	1860-70		1935		1972	
		Bizt.	Eusk.	Bizt.	Eusk.	Bizt.	Eusk.
Iruñetik harunzkoa	Eguesko barietatea	12.165	3.250	11.786	0	11.792	0
	Olaibarko "	2.755	1.830	3.792	231	5.885	43
	Artzeko "	3.348	2.606	2.697	710	1.249	27
	Erroko "	3.854	3.460	3.979	2.116	2.620	250
	Aurizko "	457	414	609	244	397	56
	Guztira	22.579	11.500 % 50,9	22.863	3.300 % 14,4	21.943	376 % 1,7
Itzarbe	Garesko barietatea (P. La Reina)	11.333	1.569	8.420	0	6.098	0
	Guztira	11.333	1.569 % 13,8	8.420	0 0,0	6.098	0 0,0
Iruñetik honanzkoa	Oltzako barietatea	14.909	8.926	12.781	360	14.254	27
	Zizurko "	3.508	1.260	3.635	0	8.315	0
	Gulinako Juslapeñako "	1.324	1.190	1.242	247	716	37
	Guztira	19.741	11.400 % 57,7	17.658	610 % 3,5	23.285	64 % 0,3
Erronkari	Bidangozoko barietatea	1.481	747	1.653	16	877	0
	Urzainkiko "	783	710	850	34	569	0
	Uztarrozko "	1.611	1.450	1.785	570	1.146	0
	Guztira	3.875	2.900 % 74,8	4.288	620 % 14,5	2.592	0 0,0
Saraitzukoa	Saraitzu barietatea (Salazar)	3.736	3.137	3.944	1.539	2.862	327
	Guztira	3.736	3.100 % 84,0	3.944	1.540 % 39,0	2.862	327 % 11,4
Aezkoakoa	Aezkoako barietatea	3.577	3.190	2.666	1.800	1.756	535
	Guztira	3.577	3.190 % 90,0	2.666	1.800 % 67,5	1.756	535 % 30,5
	Guztira	64.821	33.700 % 53,6	59.839	7.870 % 13,2	58.536	1.302 % 2,2

Datuei dagokienez agertzen da 33.700 euskaldun zeuden to-
kian 1.302 besterik ez dagoela. Banan-banan barietateak aztertuz
ikusten da bakoitzaren galera: Indarra galtzen hasita zeudenek de-
sagertzeraino galdu dute. Indarrean zeudenek indargabe geldi-
tzeraino.

Yrizarrek, datuak azaldu ondoren barietate bakoitzeri buruz zenbait ohar egiten ditu, euskararen galera non, noiz eta nola gertatu zen herriz herri eta zehatz-mehatz emateko.

Tamalgarría da barietate hauekin egin zuena Nafarroako beste barietate guztiekin ez egin izana. Horrela jakin ahal izango genukeen euskarak aipaturiko ehun urte horietan zehar Nafarroa osoan eramán duen galbide zehatza zer-nolakoa izan den. Lan hori beste norbaitek egin beharko luke.

II - Jose Maria Sanchez Carrion "Txepetx"en lanari dagokionez - Pedro de Yrizarrek egindako ikerlanaren osagarri edo esplikatzaile gertatzen dela esan daiteke. Izan ere, Txepetxen lanak bi helburu nagusi zituen.

- 1.- Alde batetik, mende honetan zehar euskarak Nafarroan zer nolako atzerakada izan duen aztertu dutenen bideari jarraituz (Urkixo 1910, A. Irigaray 1935 eta Caro Baroja 1941) prozesu hori 1970. urtean zertan zen zehatz-mehatz, eskualdez eskualde aztertzea. (Yrizarren helburu berbera)
- 2.- Beste aldetik, euskararen atzerakako prozesu hori zerk eta nola eragin duen aztertzea.

Lehen helburuari erantzuteko Txepetxek, Euskara, gutxi edo asko bizirik zegoen eskualde guztiak udalerriz udalerrí pasa zituen eskualde bakoitzeko hizkuntz egoera zehatzak bilduz eta jokoan zeuden atzerakako prozesu eta faktoreak zeintzuk ziren dektatuz.

Lehen atal honen ondorio nagusia, lehendik Irigarayk (1956an) esan zuenari jarraituz "Nafarroan XIX. mendearen hasieratik indar handia hartu zuen euskararen atzerakada, geroztik momentu batean ere ez dela gelditu" baieztatzea izan zen. Gehiago oraindik, Txepetxen hitzetan "prozesu hori azken hamarkadetan lehenaz gainera bizkortu eta azeleratu egiteaz gainera, atzerakada horren aurrean ezikusiarren edo ezikusí-nahiaren jarrera nabaria izan da Nafarroan eta Euskal Herri osoan jende askoren aldetik burua hegalpean sartuz. Irigarayk 1935erako aipaturiko muga horiek aldatu gabe mantentzen direla sinistea nahi balitz bezala, alegia,

Nafarroako eskualdeetan hizkuntzaren atzerakada itzulezinezko erregresio eta martxa trajikoan eta geldiezinezkoan murgildurik dagoela ahazturik”.

Txepetxek aztertu dituen eskualdeak Yrizarrek egin zuen antzera Sakanatik hasi eta Erronkari ibarreraino eta Ultzamako ibaretik Bortzirietakoraino zabaltzen dira.

- *Sakanako* eskualdea
- Larraungo eskualdea
- Beteluko udalerria eta Araizko ibarra
- Gipuzkoaldeko eskualdea (Leitza, Areso, Arano, Goizueta)
- Basaburu Txikia
- Bertizaraneko eskualdea
- *Bortzirietako eskualdea*
- Baztango ibarra eta herri bereziak
- Belateko Hegoaldea
- Esteribarko ibarra
- Odietako ibarra
- *Ultzamako ibarra*
- Basaburu Nagusia
- Imoitz-eko ibarra
- Atze-ko ibarra
- Auñamendipeko Nafarroa
 - Luzaide
 - Erro, Aezkoa, Saraitzu eta *Erronkariko* ibarrak

2.— Txepetxek ikerlanaren bigarren helburua aipaturiko eskualde horietan euskararen erregresio prozesuaren nondik norakoak eta zergatiak aztertzea izan zen. Ikuspegi kualitatiboa beraz.

Non eta nola gertatu zen atzerakako prozesua

Euskararen atzerakadari dagokionez, bi eremu edo zonalde bereizten ditu Belateko mendatearen ezker-eskuin gelditzen direnak alegia. Horrela sortzen dira Auñamendi aldeko Nafarroa batetik eta Kantauri itsasaldekoa bestetik. Hegoaldetik, berriz, Urbasa eta

Andia mendi-kateak gertatzen dira Kantauri aldeko Nafarroaren muga, eta Ultzamaldea eta Iruñerria Auñamendikoarena.

— Auñamendi aldeko Nafarroan, Hegoaldetik zetozen uhin gisako erasoan eraginez, Erronkari eta Aurizperri aldean ziri baten gisa sartu badira ere, euskararen desagertzea bortitza eta bizia izan da. Salbuespen gisa Luzaideko gunea, Behe Nafarroarekin duen lotura geografikoagatik mantentzen da guztiz euskaldun.

— Kantauri aldeko Nafarroan erdara nagusitzen doa hiru eraketa mugimenduaren ondorioz:

- Uhin-mugimenduaren gisa, nekazal lurraldeetan gehienetan ohi den bezala, eta kasu honetan Iruñeko eragin erdalduntzailearengatik. Urte gutxitan, guztiz euskaldunak ziren udalerrriak, erdaldunduta gelditu dira.

Iruñetik urrunago aurkitzen diren eskualdeetan eragin erdalduntzaile hori ez da hain bortitza izan. Halere hor dago eta bi eratan jokatzen du.

- Ziri baten antzera, erdal eremuetan abiapuntua dutelarik kasu batzutan Hegoaldetik Iparraldera (Ultzama eta Basaburu Handian) besteetan Ekialdetik Sartaldera (Sakana) edo bietatik aldi berean (Altsasu eta Irurtzun).
- Azkenik, Kantauri aldeko Nafarroan, eremurik euskaldunengan, erdalduntze-prozesua beste era batera ematen da, hau da: era granulatuan alegia, nukleo edo gune erdalduntzaileetan oinarritzen da. Gune horien sorreraren zergatiak guztiz ezberdinak izan daitezke.
 - Industriegintza indartzea (Altsasu, Irurtzun)
 - Udatiar-talde erdaldunak (Lekunberri, Bera)
 - Administrazio Publikoaren burokrasia (Doneztebe, Elizondo)
 - Errepide nagusietako bidegurutak (Ornoz-Mugaire, Irurita)
 - Guardia zibil, karabinero etabarren presentzia iraunkorra (Etxalar...)

Erdalduntze-prozesuaren ondorioak

Prozesu horien ondorioz esan daiteke, Nafarroako euskal eremuko udalerrri gehienak, kasu berezi batzuk salbu, hizkuntzen arteko ukipen-edo kontakto-egoeran aurkitzen direla. Gutxi bait dira erdara hutsean (Arakil-Ziordia, Doneztebe) edo eta euskara hutsean (Arano, Arantza, Areso, Igantzi) bizi direnak.

Ukipen-egoera horren ondorioz, bi hizkuntzen hedadura ezberdina duten eremuak sortzen dira:

- A.- Eremu euskaldun sasi-elebidunak (Euskara nagusi)
- B.- Eremu elebidunak: horizontala (Udalerrri- edo eskualde-mailakoa)
bertikala (Pertsonen mailakoa)
- C.- Eremu erdaldun sasi-elebidunak (Erdara nagusi)

Eremu euskaldun sasi-elebidunak (Euskara nagusi denean)

Eremu edo zonalde hauetan, biztanleria osoak euskara badaki. Erdara haurrek, eskola barnean daudenean bakarrik hitzegiten dute, eskolatik kanpo, kaleko jolasetan, eta batez ere etxean, euskaraz hitz egiten dute.

Bestalde, asko ez bada ere, guztiek dakite erdara, helduen kasuan nahikoa lanarekin ibiltzen badira ere.

Eremu honetako udalerrriak, nahiz eta guztietan euskaldunenak izan, erdalduntze bizkor eta bortitza sufritzeko arriskuan aurkitzen dira erdara ongi ez ezagutzeagatik jasotzen dituzten burla, iseka eta mespretxuak direla eta euskararekiko atxekimendua, hizkuntzarekiko gutxiespen bilakatzen da eta ondorioz seme-alabei ez irakastea erabakitzen dute. (Hori gertatzen da Ultzamako nahiz Malda-errekako zenbait udalerritan).

Eremu elebidunak

Hizkuntz ukipena ematen den kasuetan, udalerrri guztiak izan ohi dira, gutxi edo asko, elebidunak; guztiz elebidunak diren ka-

suak oso kontatuak izaten bait dira. Bestalde, udalerrri elebidun guztietan ematen dira hiru motatako hiztunak: erdaldun diren sektoreak, elebidun direnak eta euskaldun direnak. Halere, hizkuntz kontaktoa ematen den lurraldeetan bi elebitasun-mota berezi beharra dago:

- bata elebitasun horizontala deiturikoa
- bestea elebitasun bertikala deiturikoa

Elebitasun horizontalari dagokionez

Udalerrri elebidunen tiporik ohizkoena honako hau izan ohi da:

- Haurrak, erdaldunak
- Neska gazteak, erdaldun sasi-elebidunak edo elebidunak (erdara erabiltzeko joerarekin)
- Mutil gazteak, elebidunak (euskara erabiltzeko joerarekin)
- Emakume heldua, elebiduna
- Gizonezko heldua eta adineko gizon-emakumeak, euskaldunak

Famili barneko harremanetan era ezberdinetako egoerak ematen dira. Kasurik gehienetan, aita da euskarari gehien eusten diona. Ama eta alaba aitaren hizkuntzara errenditzen dira, baina ez dira arraroak gurasoei erdaraz erantzuten dieten seme-alaben kasuak nahiz eta gurasoek euskaraz hitzegin edo eta gurasoei ere erdaraz hitzegin erazten dietenak.

Elebitasun bertikalaren ezaugarriak

Norbanako edo pertsona bakoitzean elebitasunak bi iturri izan ditzake:

- Jarraipenarena: Eskolan ikasitako erdararen jarraipen bezala bizi den elebitasuna.
- Ordezkapenarena: Beti euskaldun izan den norbaiti erdal-duntze-prozesuak euskara galerazten dionekoa.

Elebidun iraunkorrena lehen kasukoa da, bi hizkuntzak nahikoa ongi menperatzen bait ditu eta biak erabil ditzake inolako konplexurik gabe.

Bigarren kasuan, erdaraz hitz egiteko zailtasunarekin aurkitzen denez, erdaraz hitzegiteko duen zailtasunaren errua euskarari leporatzen dio, zenbait alditan jatorrizko hizkuntzari gorroto bizia hartzeraino.

Erdaldun sasi-elebidunak (Erdara nagusi denean)

Kasu honetan aurkitzen diren udalerrietan multzo handi batek euskara jakin badaki baina ez du erabiltzen, erdalduntze-prozesu bizkorra eta sakona jasan ohi dute. Hauetxek dira lehen foko edo gune erdaldunak deitu ditugunak. Udalerri hauetan erdara guztiz nagusitu da eta inguruetara ere erdara zabaltzen dute.

Udalerri hauetan euskara, adin-talde batzuetako jende batetara eta gizarte bizitzako alor jakin batzuetara mugaturik gelditzen da: hala nola "mus" jokora edo nekazalgintzan abereei zuzenduriko hitz eta aginduetara. Azkenean, erdara guztiz nagusitzen da eta euskara alor guztiz anekdotiko edo marjinaletara mugatua gelditzen da.

Faktore erdalduntzaileak

Nafarroako lurraldeetan faktore erdalduntzaileak asko eta leku bakoitzean ezberdinak izan badira ere nagusienak, ordea, honako hauek izan direla ezin uka:

a) Guztien artean nagusiena bezala bakarra ez bada ere, **ESKOLA** aipatu behar da. Erdarak bere sarrera beti hemendik, eskolatik, izan du. Halere, beste faktorerik nahasi ez denean, herri euskaldunetan erdara ikasteak ez du deseuskalduntzea ekarri; giroa elebiduna denean, ordea, bai eta azken kasu hauetan haurrak ez dira gehiago euskarara itzuli. zenbait kasutan irakasle maniatikoren baten jokaerak haur euskaldunentzat ondorio beldurgarriak ekarri baditu ere, gehienek ez dute horrela jokatu.

b) Beste faktore aipagarria INMIGRAZIOA izan da. Euskal Herrira etorri den inmigrantea, Katalunian gertatzen denaren alde-rantziz, hizkuntza aldetik integratu ezinezkoa gertatu da kasurik gehienetan. Bada urteak eta urteak udalerrri euskaldun batean bizitzten eman dituen inmigranterik eta euskaraz esaldi bat egoki egiteko gai ez denik. Inmigranteen seme-alaben belaunaldian gauzak aldatu egiten dira horien artean euskara ikasten dutenen kopurua nahikoa altua izaten bait da.

c) Kasu askotan nagusienak, halere, FAKTORE PSIKOLOGIKOAK izan ohi dira jatorrizko hizkuntzaren baliogabetzea, bere arbasoen hizkuntza alde batera uztera bultzatuz eta herbesteko hizkuntzaren baliogabetzea, bere arbasoen hizkuntza alde batera uztera bultzatuz eta herbesteko hizkuntzara erakarriz jokatzten dutenak. Maila ezberdinean izan ohi du eragina batzuegan eta besteengan, gehienbat ordea, sarritan aipatzen den bezala, neska gazteengan.

Gertaera honen sustrai bezala honako hauek aipa daitezke:

- 1.- Erdaraz hitzegiten dutenen gune edo talde berezien presentzia (Administrazio- edo Finantz burokrazia, profesio liberalak). Langile euskaldunak, nekazaritzari eta abelgintzari lotua ikusten du bere hizkuntza; erdara, aldiz, beste gizarte-alor batzuetako jendearen hizkuntza bezala agertzen zaio (ikasiagoak, errefinatuagoak e.a.). Ondorioz, euskara baserritarren eta nekazarien hizkuntza eta erdara hiritarren hizkuntza dela pentsatzera bultzatua sentitzen da. Bere helburua baserritar izaera alde batera utzi eta erre-finamendua eskuratzea da.
- 2.- Komunikabide sozialen eragina (Prensa, Irrati, Telebista, e.a.) guztiak erdaraz direnez euskaldunari kultur produkzio guztia erdaraz datorkio. Hortik, erdara kulturaren hizkuntza eta euskara ezjakinenen hizkuntza dela pentsatzera dagoen bidea egitea denbora gutxiko kontua da.
- 3.- Garraioen ugaritzeak eragin handia izan du alde batetik erdaldunak eskualde euskaldunetara etortzeko bideak

erraztu eta alderantziz, euskaldunak eskualde erdaldunetara joateko joerak indartuz. Joan-etorri hauek, inguruko hizkuntzen hedaduraz jabetzera eta euskararen muga herztietaz konturatuzera eramaten dute, bide horretatik euskarari eusteko arrazoiak geroz eta eskasago gertatzen di-relarik.

Badira beste faktore bereziren batzuen eraginez euskara galdu duten udalerriak, turismoa edo udatarren eragina dela (Bera, Lekunberri) edo eta apaiz batek homiliak eta haurren katekesia beti erdaraz egiten dituela (Irañeta) edo eta gazteek inguruko udalerri erdaldunetara joateko joera hartzen dutela e.a.

Euskarari eusteko eragina izan duten faktoreak

Zenbait lurraldetan euskara bizirik mantentzen lagundu duen faktore nagusia nekazaritzari eta abelgintzari loturik egotea baino gehiago ISOLAMENDUA izan da. Izan ere, euskara bizienik baserrietan mantentzen da, baserria bait da gutzit isolaturik eta oraindik ekonomi nahiko autarkikoan bizi den subjektu bakarra. Ondorioz, esan daiteke, udalerri horietan euskara mantentzen duen faktore nagusia erdararik ez jakitearena dela.

—*Praktikotasuna.* Euskara mantentzeko arrazoi praktikoren bat dagoenean bizitza osoan gordetzen da. Horrela gertatzen da muga-inguruan kokaturik dauden eta bestaldekoekin harremanak dituzten udalerrietan (Zugarramurdi, Urdazubi, Etxalar, Luzaide, e.a.). Gauza bera esan daiteke merkatari-tza-harremanagatik euskara gordetzen duten zenbait udalerriekin.

—*Hizkuntzarekiko ohiturazko atxekimendua.* Atxekimendu hau ez da, beraz, konszientea soilki erreflexua baizik. Giro honetan bizi direnek euskara uzteko arrazoirik ikusten ez badute ere, ez dute ez eta ere gordetzen ahalagintzeko, euskaraz inertzia hutsez bizi dira. Hizkuntzaren ordezkapen-prozesua nahikoa balartatua edo frenatua gertatzen da.

Horrela, herriak euskara kontserbatzen du, ohitura bat mantentzea, beraren kritika egitea baino errazagoa delako.

- Elebitasuna*. Bi hizkuntza jakiteak pertsona bere aurreritzietatik askatzeko eta oinarririk gabeko konplexuetatik askatzeko balio du.
- Hizkuntz kontzientzia*. Arestian aipatu dugun ohiturazko atxekimenduaren alderantzizko jarrera da hemen aipatzen duguna. Kasu gutxitan ematen da eta gehienbat parroketako apaizen lanari zor zaion ondorioa da. Horrela gertatzen da Gorriti eta Urdiainen, maila apalagoan bederen horrelako zerbait gertatzen da Lesaka eta Arizkungo herrietan ere. Harelere esan behar da kasurik gehienetan, hizkuntz ordezkapen-prozesua geldieraztea ez dela lortzen.

Izan dira euskarari eusteko baliagarri gertatu diren beste faktore batzuk ere. Hala nola azken urteotan elizkizunetan euskarari eman zaion sarbidea. Era horretan etxeko hizkuntza elizara eta erdararen parera jaso izan bait da.

Hizkuntzaren defentsarako gaurrenguko bitartekoak

Hizkuntza bat ez da kontserbatzen, erabili egiten da, hala zioen GAUR taldeak 1970 inguruan eginiko informeak. Hizkuntza kontserbatu nahi izateak, nolabait ere hiltzera kondentatzea adierazten du.

Hizkuntza zerbait bizia izatea nahi bada, herritarrek erabilia izan behar du, eta herritarrek zerbaitetarako balio duen neurrian erabiliko dute, ezertarako balio ez duen gauzarik, ez eta hizkuntzarik zaharrena edo goxoena izanda ere, ez bait dute nahi.

Bide bakarra, beraz, hizkuntza beharrezkoa edo probetxuzkoa egitea da. Horretarako eman beharreko urratsak honako hauek dira.

A.—Elebitasuna irakaskuntzan.

Haurren etxeko hizkuntza kultur hizkuntza izan behar du ere eta euskarak bete behar du oso-osorik biharko giza-

ki euskaldunaren espresio-mundua. Alor batetara mugatzea, hizkuntza fosilizatzea da. Jakin behar du gaztelera ere eta ongi jakin ere. Horrela haurrak gaztelania jakingo du eta behar duenean erabiliko du baina ez du hizkuntza horren beharrik izango inguru euskaldunean eta hau da euskarari indarra emateko bidea; ez elebitasunarena baizik eta euskaldun sasi-elebidunena.

B.- Euskara orain arte nekazal munduko hizkuntza izan da, hemendik aurrera mundu urbano edo hiritartuko hizkuntza izan behar du. Hirian eta bertako alor guztietan txertatu behar da beraz euskara (Irakaskuntzan, Kiroletan, Ikuskizunetan, Prentsan, Irratian, Telebistan, iharduera publikoetan). Hiria nekazal munduak bere buruari begiratzeko erabili ohi duen ispilua bait da. Euskara hirian asentatzen den egunean, asentaturik geldituko da nekazal munduan.

C.- Guzti honekin hizkuntzari gizarte-balioa ematea lortu behar da. Eta puntu honek garrantzi izugarria du. Euskararen etsairik handiena, beste inguruko hizkuntzei balio handia ematen zaien bitartean bera baliogabetzean bait datza.

III - Orain arte aztertu, edo hobeto esateko, laburbildu ditugun ikerlanek garbi azaldu digute:

- alde batetik, euskararen atzerakada Nafarroan azken 100 urte hauetan nolakoa izan den (Yrizar).
- beste aldetik, zein izan diren atzerakada horren sustraiak eta hori bultzatu duten faktoreak, baina baita aurre nola egin dakiekeen ere.

Orain arte aipatu ditugun bi ikerlanetaz gainera beste hainbat aipatu behar dira, beraien edukian sartzeko astirik ez badugu ere.

1973 - Jose Anjel Irigarai - Euskara eta Nafarroa (1973)

(?) - Ana Etxaide - Dialektologiari buruz

1978 - SIADEKO elkarteak - Euskaltzaindiarentzat eginiko Euskal Herri osoko azterketa soziolinguistikoa

- 1981 - J.M. Sanchez Carrion "Txepetx" - La Navarra Cantabrica (Malda-Erreka)
Estudio antropolingüístico de una Comunidad Euskaldun (1981)
- (?) - Jesus Azkona - Antropología lingüística ikuspegitik
- 1984 - Ruiz Olabuenaga J.I. - Atlas lingüístico vasco
- 1984 - E. Elgoibar, B. Zubizarreta, I. Gaminde - Euskararen galera Nafarroan
- (?) - IPES elkarteak - Nafarroako zenbait zonaldeko azterketak
- 1986 - SIADECO elkarteak - Iruñeko azterketa soziolingüistikoa
- SAKANAKO Euskara-Zerbitzuko arduradunak - Sakana-ko azterketa soziolinguist.

Ikerlan hauei buruz esan behar da ez dutela Yrizarren eta Txepetxek egindako ikerlanekin parekatuz gauza berririk azaltzen. Gehiago dira hauek esandakoen baieztapen eta gaurkotzea edo eritzi eta jarreretan sakontzea.

1986. urteko Erroldako datuen azterketa

Erroldan bildutako informazioari buruz. Metodologiari dagozkion ohar eta argibide batzu

Nafarroako herrialdean 1986. urteko Errolda egiterakoan bildu ziren lehen aldiz euskararen ezagupenari buruzko datuak. Hego Euskal Herriko beste hiru herrialdeetan 1981. urtean bildutakoaren berdina izan zen, hau da, euskaraz ULERTZEKO, HITZEGITEKO, IRAKURTZEKO eta IDAZTEKO pertsona bakoitzak duen trebetasun edo gaitasuna. Gaitasun hori neurtzeko erabiltzen zen eskala honako hau zen: ONGI, ZAILTASUNEZ eta EZER EZ. Hizkuntz gaitasunari buruz bildutako informazioari buruz ohar pare bat egin beharra dago.

Alde batetik, jakina da, mundu guztian zehar Errolda bidez hizkuntz gaitasunari buruz informazioa biltzeko erabiltzen den sistema dela eta, Erroldak ematen duen informazioa, orria betetzen duenak emandako erantzunean oinarritzen dela, erantzun subjektiboa da beraz eta norberak bere buruaz egiten duen nola-halako autobalorazio bat. Datu horiek ezin dira, beraz, guztiz objektibotzat hartu ez eta ere, ordea baliogabetzat bazterrera utzi. Beraien balioa hizkuntz gaitasunaren joera nagusiak zeintzuk diren ikusteko eta urte bateko datuak beste batekoekin konparatzeko baliagarri izatean datza.

Beste aldetik, esan beharra dago, ezagupen-maila adierazteko erabili den oinarritzko eskalari dagokionez gutxi zehaztua eta formulazio aldetik iluna gertatzen denez (nork sartzen du bere burua ONGI, ZERBAIT edo EZER EZ dakitenen artean?) homogoneoak ez diren epigrafe edo kontzeptu bilakatzen direla.

Azkenik esan behar da, baita ere, Nafarroan 1986. urteko Erroldan ama-hizkuntzaren informaziorik ez dela bildu. Benetan tamalgarria da hori horrela egin izatea, Hegoaldeko beste hiru herrialdeetako datuekin ezin bait daitezke konparatu.

Bildutako informazioaren tratamentuari buruz ere esan behar da, alegia, arestian aipaturiko hizkuntz trebetasun- edo gaitasun-maila horietan oinarrituz, Gasteizko Estatistika-Erakundeak (EUSTAT) 1981eko datuekin egin zuenari jarraituz, Nafarroako Gobernuak Estatistika-Zerbitzuak ere, 7 mailatako hizkuntz tipologia erabili duela. Hizkuntz tipologia hori, oinarritzko informazioa biltzeko erabili den eskalaren antzera diskutigarria bada ere, geroztik ere erabilia izan da EUSTAT-ek argitaratzen dituen publikazioetan.

Hona hemen hizkuntz tipologia horren mailaketa:

- 1.- Euskaldun alfabetatua
- 2.- Euskaldun partzialki alfabetatua
- 3.- Euskaldun alfabetatu gabea
- 4.- Ia-euskaldun alfabetatua
- 5.- Ia-euskaldun alfabetatu gabea
- 6.- Ia-euskaldun pasiboa
- 7.- Erdalduna

Bi dira, mailaketa hauen artean zehazki definituak aurkitzen direnak: lehenengoa eta azkena. Alde batetik, euskaraz ONGI ulertu, hitzegin, irakurri eta idazten dutenak eta beste aldetik tutik ere ez dakitenak. Tartean aurkitzen diren beste bost hizkuntz taldeak ez daude behar hainbat xehetasunez definiturik. Izan ere, oinarriko informaziotik abiatuz eta posibilitate guztiak konbinatuz, 81 hizkuntz egoera posible gertatzen dira, nahiz eta zenbait kasu ez izan logikoak eta probableak. Nolanahi ere 7 mailalara mugatzea, sinplifikazio handia ezezik, hizkuntz egoera ezberdin asko hizkuntz talde berean sartzeko arriskuari leku handia ematen da; lehen aipaturiko bi hizkuntz talde horietaz kanpo gelditzen diren 79ak bost taldeetan sartzen bait dira.

1986. urteko Erroldaren emaitzak

Nafarroako Gobernuaren Estatistika-Zerbitzuak argitaratu dituen datuak, honako hauek izan dira:

- 1.- Euskararen ezagupen-maila Nafarroa osoan eta hizkuntz eremuetan.
- 2.- Euskararen ezagupen-maila sexuaren eta adinaren arabera.
- 3.- Euskararen ezagupen-maila jaiotze-lekuaren arabera.
- 4.- Euskararen ezagupen-maila buruturiko ikasketa-mailaren arabera.
- 5.- Euskararen ezagupen-maila lanbidearen arabera.
- 6.- Euskararen ezagupen-maila iharduera-sektore ekonomikoaren arabera.
- 7.- Euskararen ezagupen-maila lanbide edo profesioaren arabera.
- 8.- Euskararen ezagupen-maila buruturiko ikasketa-mailaren arabera.

Komenta ditzagun, laburki bederen, aipaturiko taula edo informazio horien edukiak.

Euskararen ezagupen-maila Nafarroa osoan eta hizkuntz eremuetan

Nafarroa osoko biztanleriatik 2 urtetik gorako biztanleak bakkarik kontutan harturik (hortik beherakoek ez bait dute oraindik hizkuntz gaitasunik) honako emaitza hauek ematen dira:

Nafarroako biztanleak guztira	501.989	100,0
Euskaldun alfabetatuak	25.541	5,1
Euskaldun partzialki alfab.	16.653	3,3
Euskaldun alfabetatu gabeak	8.759	1,7
Euskaldunak guztira	50.953	10,1
Ia-euskaldun alfabetatuak	13.982	2,8
Ia-euskaldun alfab-gabeak	6.373	1,3
Ia-euskaldun pasiboak(*)	6.123	1,2
Ia-euskaldunak guztira	26.478	5,3
Erdaldunak	424.558	84,6

(*) Ia-euskaldun pasiboei buruz esan behar da horiek euskaraz hitz batzuk doi-doi ulertzea besterik egiten ez dutenez ia-euskaldun baino gehiago erdaldun bezala kontsidera daitezkeela. Hori horrela eginez gero, erdaldunen proportzioa % 1,2an igoko litzateke, guztira % 85,8ean kokatuko litzatekeelarik.

Datu hauen argitan, Nafarroa osoan euskara ongi hitzegiten dakitenen kopurua 51.000 lagunengatik inguruan kokatzen da (biztanleriaren % 10aren inguruan). Beste 20.300 inguru (% 4,1) ia-euskaldun edo euskaraz zerbait dakitenak bezala agertzen dira. Azkenik, 424.500etik gora dira euskaraz deus ere ez dakitenak (% 85,8). Kontu guztiak aterata, Nafarroan gutxi edo asko euskara ezagutzen dutenak % 15era ez dira iristen. Besterik gabe datu hauek garbi azaltzen dute urteetan zehar Nafarroak jasan duen hizkuntz higadura edo erosioaren sakontasuna.

Hizkuntz eremuari dagokienez honako bereizketak agertzen dira eremu ezberdinekiko:

1.- Eremu euskaldunear	
- Euskaldunak	33.300 inguru dira (% 59,4)
- Ia-euskaldunak	4.000 inguru dira (% 7,3)
- Erdaldunak	18.600 inguru dira (% 33,3)
Biztanleak guztira	56.000 inguru dira (% 100,0)
2.- Eremu mistoan	
- Euskaldunak	16.400 inguru dira (% 6,3)
- Ia-euskaldunak	14.200 inguru dira (% 5,4)
- Erdaldunak	233.100 inguru dira (% 88,4)
Biztanleak guztira	263.700 inguru dira (% 100,0)
3.- Eremu erdaldundunear	
- Euskaldunak	1.300 inguru dira (% 0,7)
- Ia-euskaldunak	1.900 inguru dira (% 1,1)
- Erdaldunak	178.900 inguru dira (% 98,2)
Biztanleak guztira	182.100 inguru dira (% 100,0)

Demografia ikuspegitik datu hauek aztertuz zer agertzen da:

— Eremu erdaldunduena, hedadura geografikoaz handiena bada ere, ez da horrela pisu demografikoari dagokionean. (% 36,2) heren bat pasatxo besterik ez bait du biltzen.

— Eremu mistoa, geografia aldetik txikiena bada ere, biztanleen aldetik bera da kopurutik handiena duena (% 52,6); esan behar da bestalde, eremu horretan jokatzen dela euskararen gatzak nagusia eta geroko zorte ona edo txarra.

— Eremu euskalduna, hedadura geografiko aldetik eremu mistoa baino zertxobait handiagoa bada ere, biztanle aldetik askoz ere gutxiago ditu (% 11,2).

Hizkuntz gaitasunaren ikuspegitik datuak aztertuz gero zera agertzen da:

— Eremu euskaldunear

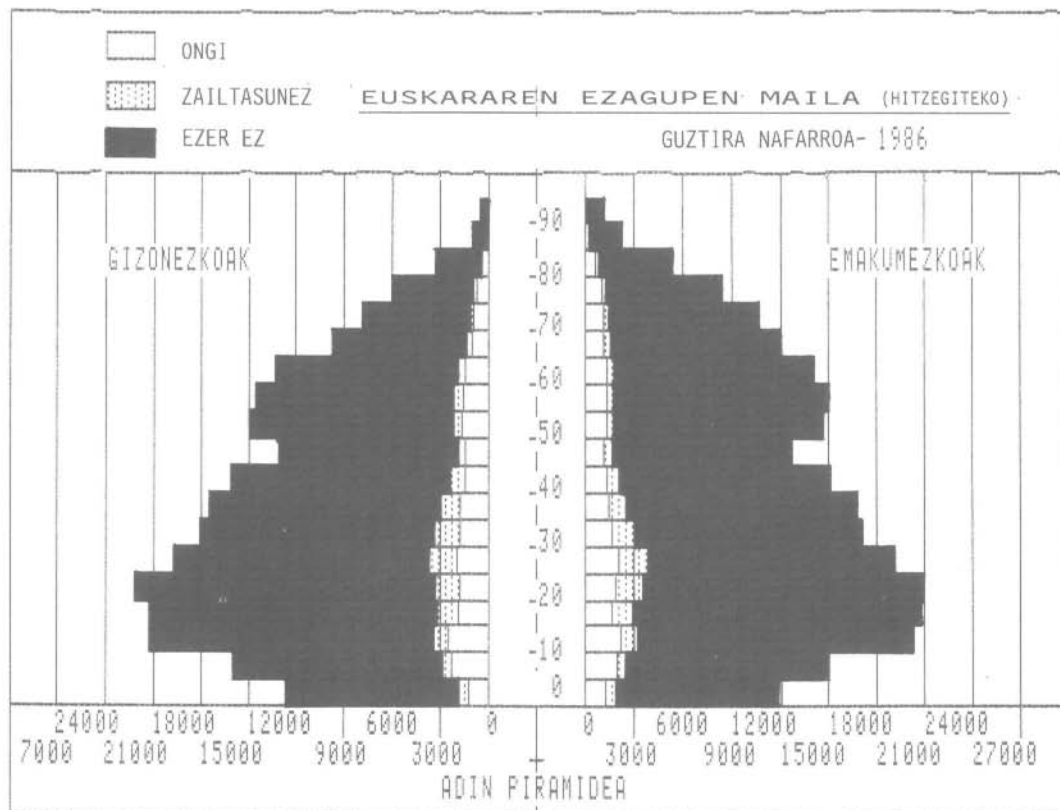
— Nafarroa osoan dauden 51.000 euskaldunetatik 33.300 inguru eremu euskaldunear bizi dira, beraz, euskaldun gehienak eremu honetan bizi badira ere, badira beste 18.000 euskaldun eremu horretatik kanpo bizi direnak (euskaldungoaren heren bat pasatxo).

- Ia-euskaldunei dagokienez, proportzioak asko aldatzen dira, izan ere, Nafarroa osoko 20.000tatik 4.000 inguru (%20 beraz) bait dira eremu honetan bizi direnak.
- Aurreko bi multzoek, elkartuta, 37.300 biztanle inguru osatzen dituzte, eremu horretan bizi diren 56.000 inguru biztanle guztien bi heren eskas.
- Eremu mistoari dagokionez
 - Euskaldunen kopurua 16.400 lagun ingurukoa da, Nafarroa osoan diren 51.000ren % 32,8a (1/3 eskas) beraz, aintzakotzat hartzekoa.
 - Ia-euskaldunak beste 14.400 lagunetik gora dira eremu honetan; beraz, Nafarroa osoan dauden 20.000 ingururen % 72a.
 - Aurreko bi multzoak elkartzen badira, 31.000 lagunetara igotzen da eremu honetan euskara gutxi edo asko ezagutzen dutenen kopurua, eremu honetako biztanleria osoaren % 11,8a.
- Eremu erdaldunduari dagokionez
 - Euskaldunen kopurua 1.300ekoa da, Nafarroa osoko 51.000ren % 2,5 ingurukoa. Datu honek, gutxi badira ere, eremu erdaldunduenean ere euskara ongi ezagutzen duen jenderik badela esan nahi du.
 - Ia-euskaldunen kopurua 1.300 ingurukoa da, kopuru honek Nafarroa osoko ia-euskaldunen % 10 ingurua biltzen du.

Euskararen ezagupen-maila sexuaren eta adinaren arabera Nafarroa osoari eta bizkuntz eremuei dagokienez

Nafarroa osoari dagokionez

Lerro hauen azpian ageri den adin-piramideak adierazten du Nafarroa osoko gizonezko eta emakumezkoek euskaraz hitzegiteko duten gaitasuna (ONGI, ZAILTASUNEZ ETA EZER EZ) adin-taldeka (5 urteko adin-taldeak).

Adin-piramide honetan dakusaguna zera da:

— ONGI hitzegiteko gaitasuna dutenei buruz, gutxi direla esateaz gainera, garrantzi handiko beste zerbait azpimarratu behar da: euskara dakitenak alegia, 10 urtetik 40 urtera bitarteko gizon-emakumeetan agertzen dituztela proportziorik altuenak eta ez 50 edo 60 urtetik gorakoen artean. Honek zera esan nahi du, Nafarroako euskaldungoa ez dagoela adineko jendearen baitan, gazte-eta heldu-jendearen baitan baizik eta adinekoak desagertzen direnean ere izango dela Nafarroan, asko ez badira ere, ONGI hitzegiteko gaitasuna duen jenderik.

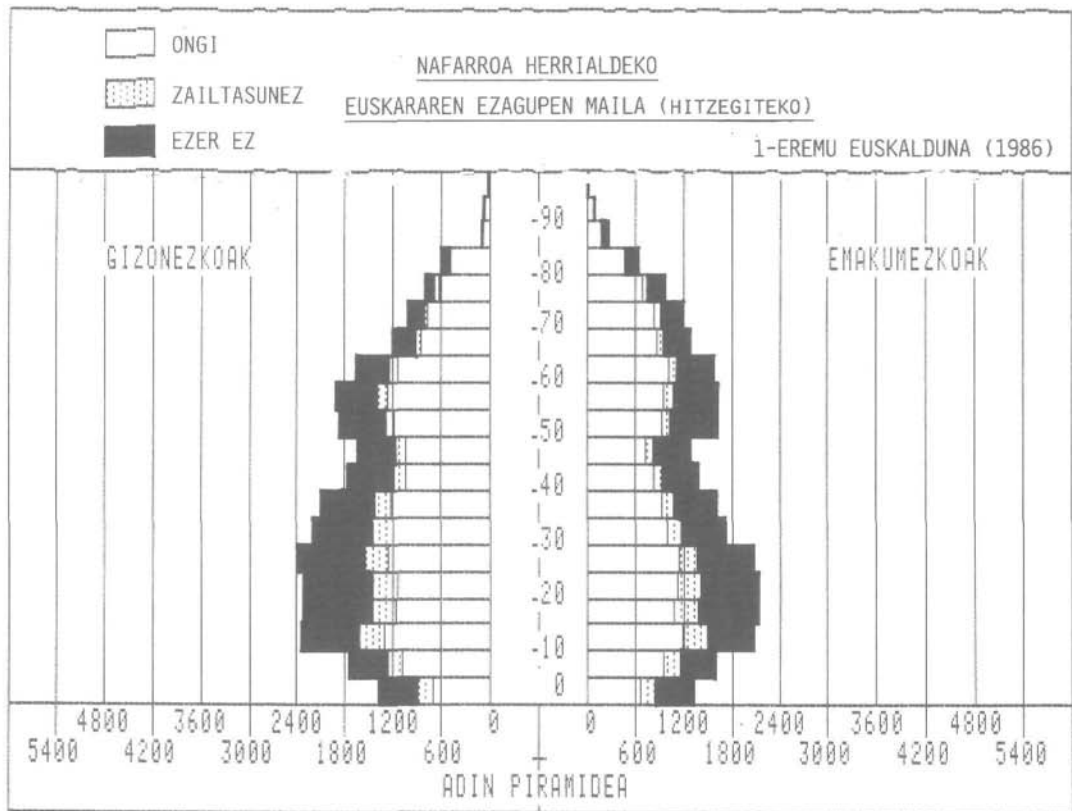
— Euskaraz ZAILTASUNEZ hitzegiten dutenen proportziorik altuenak, 10 urtetik 35era bitartekoetan ematen dira. Adin horretatik gorakoen artean, oso jende gutxi dago euskara, zailtasunez egiten duena. Izan ere, euskaraz, edo ongi hitzegiten daki edo ezer ez daki. Ez da erdipurdiko hizkuntz gaitasunik ematen.

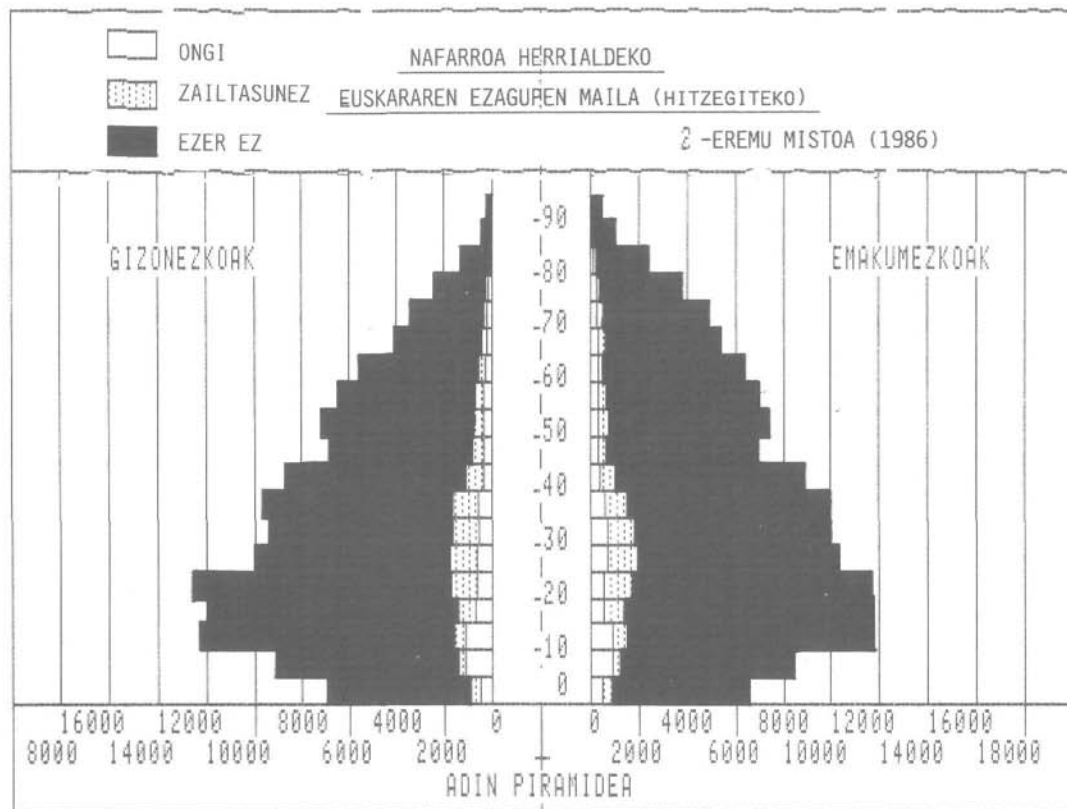
— Euskaraz EZER hitzegiten ez dakitenen proportzioak (mantxa beltza) adin-talde guztietan gehiengo nabarmenena biltzen duela, nola gizonezkoetan hala emakumezkoetan, eta diferentzia gutxirekin bien artean.

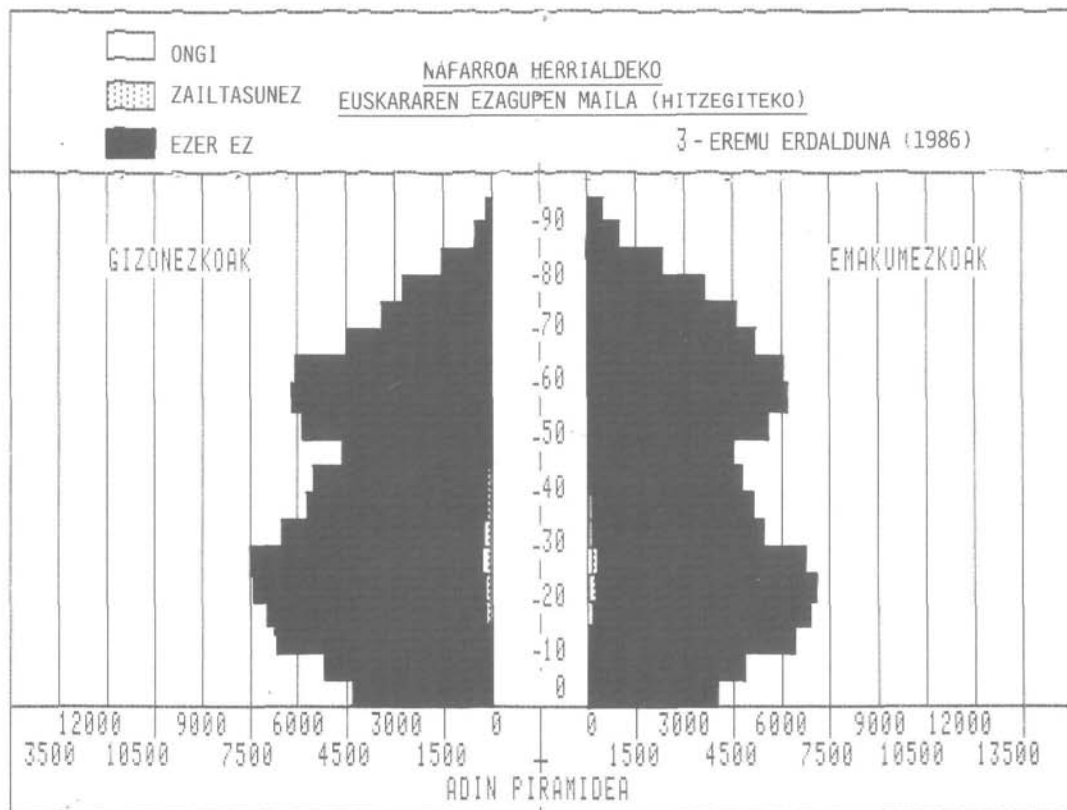
— Jakina da noski, euskaraz ONGI hitzegiteko gaitasuna dutenen proportziorik altuenak euskal eremuan aurkitzen direla eta hori adin-talde guztietan nabari dela. Bestalde, eremu horretan gutxi dira euskara zailtasunez edo ezer ez dakitenak lehen ikusi ahal izan dugun bezala eta egoera horretan daudenak 10-30 urte bitarteko adin-taldeetakoak dira.

— Eremu mistoan ere badira euskara ONGI ezagutzen dutenak eta horiek batez ere 10-40 urte bitarteko adin taldeetan aurkitzen dira. Gauza bera gertatzen da ZAILTASUNEZ hitzegiten dutenekin ere. Datu hauen argitan ezin uka euskararen gerora eremu honetan ziurtatzeko lehen oinarri batzuk ezarriak izan direla.

— Eremu erdaldunduenari dagokionez ere esan behar da, euskara ONGI edo ZAILTASUNEZ hitz egiten dakitenen proportzioak guztiz eskasak badira ere, 15etik 45era bitarteko adin-taldeetakoak direla; eta horrek adierazten du guztiz deseuskaldun-

dua izan den eremu horretan ere, bere arbasoen hizkuntza bereganatu nahi duenik badagoela, oraindik asko ez badira ere. Duela urte batzuk gutxiago bait ziren.

Euskararen ezagupen-maila jaiotze-lekuaren arabera

Nafarroa osoko biztanleriari dagokionez, jaiotze-lekuaren arabako euskararen ezagupen-maila honela banatzen da:

Jaiotze-lekua	Euskaldun		Ia-euskaldun		Erdaldun		GUZTIRA
Euskal-eremua	29.212	65,8	4.332	9,8	10.815	24,4	44.359
Eremu mistoa	14.941	7,6	14.261	7,3	167.309	85,2	196.511
Eremu deseuskaldundua	1.268	0,8	2.235	2,0	153.617	97,2	158.120
E.A.E.	4.544	28,0	2.293	14,1	9.383	57,8	16.220
Beste Kom. Auton. eta kanpoan	988	1,1	2.357	2,7	83.434	96,2	86.779

Datu hauek nabarmenki adierazten dute:

- Eremu euskaldunean jaio direnen artean ematen dela euskaldunen proportziorik altuena. Halere, ia laurden batetara iristen da eremu horretan erdaldunen proportzioa.
- Ondoren Euskal Autonomi Elkartearen (EAE) jaiotakoak agertzen dute euskaldunen proportziorik altuena, nahiz eta heren batetara ez iritxi (% 28) eta erdia baino gehiago erdalduna izan (% 57,8).
- Eremu mistoan jaiok agertzen dute ondorengo euskaldunen proportziorik adierazgarriena % 10era iristen ez bada ere.
- Azkenik, Nafarroako eremu deseuskaldunduan eta beste Espainiako lurraldeetan jaiotakoaren artean ematen dira euskaldun nahiz ia-euskaldunen proportziorik eskasena, % 1aren inguruan kokatzen bait da bi kasutan. Inor gutxi da beraz, erdal lurralde batean sortu, Nafarroan bertan edo Nafarroatik kanpo, eta euskara ongi ikastera iritxi denik.

Euskararen ezagupen-maila buruturiko ikasketen arabera

Ondorengo taula honetan euskararen ezagupen-maila buruturiko ikasketen arabera aztertzen da.

	Euskaldun		Ia-euskaldun		Erdaldun		GUZTIRA
Analfabetoak	481	10,3	41	0,9	4.129	88,8	4.651
Titulurik ez	15.953	9,5	4.193	2,5	147.835	88,0	167.981
Lehen mailako ikasketak	12.704	11,7	6.018	5,5	89.916	82,8	108.638
L.H. ikasketak	2.536	10,2	2.616	10,5	19.739	79,3	24.891
Batxiler ikasketak	2.079	7,2	3.219	11,1	23.605	81,7	28.903
Erdi-goimailakoak	1.534	9,2	1.870	11,3	13.201	79,5	16.605
Goimailakoak	1.062	8,3	1.462	11,4	10.266	80,3	12.790
Saillatu gabeak	39	5,8	14	2,1	618	92,6	667
Guztira	36.388	10,0	19.412	5,3	309.309	84,7	365.126

Datu hauek buruturiko ikasketek euskararen ezagupen-mailarekin zerikusi handirik ez dutela agertzen dute.

Izan ere, euskara ongi ezagutzen dutenen proportziorik altuena, lehen mailako ikasketak (% 11,7) Lanbide-heziketa (% 10,2) eta ikasketarik egin ez dutenek edo analfabetoek (% 10,2) agertzen bait dituzte.

Bestalde, euskara zailtasunez hitz egiten dutenen artean proportziorik altuenak, Goimailako eta Erdi-goimailako ikasketak unibertsitarioak egin dituztenek agertzen bait dituzte, Batxiler eta Lanbide-Heziketa mailako ikasketak egin dituztenek jarraitzen dietelarik.

Erdaldun soil direnen proportziorik altuenak, eskolara joaterik izan ez dutenek eta titulu gabeek agertzen dituzte.

Euskararen ezagupen-maila eta lan-egoera

Taula honetan agertzen diren datuak bi multzo ezberdinetan banatuak azaltzen dira; alde batetik aktiboak eta bestetik ez-aktiboak. Beste multzo txiki bat, aparte kontatuei dagokiena da.

	Euskaldun		Ia-euskaldun		Erdaldun		GUZTIRA
Landunak	16.434	10,6	10.495	6,8	128.094	82,6	155.023
Lanik gabekoak	2.949	7,6	3.072	8,0	32.538	84,4	38.559
Guztira aktiboak	19.383	10,0	13.567	7,0	160.632	83,0	193.582
Ikasleak	13.185	11,0	5.804	4,8	100.238	83,7	119.767
Jubilatuak eta Pentsiod.	7.428	11,5	1.898	2,9	55.389	85,7	64.645
Ettxeko lanak	8.964	9,2	3.499	3,6	84.679	87,2	97.142
Besterik	1.909	8,0	1.045	4,4	20.878	87,6	23.832
Guztira ez-aktiboak	31.416	10,3	12.786	4,1	261.184	85,5	305.386
Aparte kontatuak	154	5,1	125	4,1	2.742	90,8	3.021
Guztira	50.953	10,1	26.478	5,3	424.558	84,6	501.989

Datu hauek adierazten dutenez

- Aktiboen artean, landunak langabezian daudenak baino hizkuntzaren ezagupen-maila hobea agertzen dute, ongi hitz egiteko gaitasunari dagokionean batez ere.
- Ez-aktiboen artean berriz, ikasleak eta jubilatuak hizkuntz egoera hobea agertzen dute etxekoandreek eta zehaztugabe-ko lanetan dihardutenek baino.

Guztira beraz, ikasleek alde batetik eta lanean dihardutenek bestetik agertzen dute hizkuntz gaitasunik handiena, berriro ere hizkuntzaren ezagupenaren aldetik ikasleak hartzen ari diren ga-rantzia nabarmentzen delarik.

Euskararen ezagupen-maila eta iharduera-sektorea

Hizkuntzaren ezagupen-mailarekin lan-egoerak baino zerikusi handiagoa izan dezake iharduera-sektoreak. Ikus ditzagun ondo-rengo taularen datuak.

	Euskaldun		Ia-euskaldun		Erdaldun		GUZTIRA
Nekazaritza	3.607	17,6	370	1,8	16.493	80,6	20.470
Industria	5.216	10,2	3.419	6,7	42.691	83,2	51.326
Eraikuntza	1.003	9,9	431	4,2	8.669	85,8	10.103
Zerbitzuak	6.436	9,0	6.166	8,6	58.968	82,4	71.570
Zehaztugabeak	173	11,1	109	7,0	1.274	81,9	1.556
Guztira	16.435	10,6	10.495	6,8	128.095	82,6	155.025

Taula honetako datuek garbi azaltzen dute, euskara ongi hitzegiteari dagokionez, nekazariak direla gaitasunik altuena agertzen dutenak (% 17,6) beste guztiak elkarren inguruan aurkitzen direlarik (% 9-10).

Ia-euskaldunei dagokienez zerbitzuetakoek agertzen dute proportziorik altuena eta eraikuntzakoek baxuena.

Nekazarien datuek xehetasun batzu eskatzen dituzte, izan ere kontutan izan behar dira ondoko taula honetan agertzen diren datuak eta eremu ezberdinetako diferentziak.

	Euskaldun		Ia-euskaldun		Erdaldun		GUZTIRA
Eremu euskalduna	3.469	82,9	214	5,1	504	12,0	4.185
Eremu mistoa	110	5,2	85	4,0	1.914	90,8	2.109
Eremu deseuskaldunduan	28	0,2	71	0,5	14.077	99,3	14.176

Garbi ikusten da ezberdintasun izugarria dagoela eremu euskalduneko eta beste eremuetako nekazari euskaldunen proportzioetan. Lehenbizikoan % 83 ingurukoa den bitartean, beste bietan proportzioak askoz eskasagoak, eremu deseuskaldunduan, ia ezerezaren ingurukoak bait dira.

Euskararen ezagupen-maila eta profesioa

Euskararen ezagupen-mailak iharduera ekonomikoarekin loturirik baduela ikusi ahal izan dugun bezala, profesioarekin ere beste horrenbeste gertatzen den ikusi ahal izango dugu.

	Euskaldun		Ia-euskaldun		Erdaldun		GUZTIRA
0/1/2 Profesionalak							
Teknikoak	2.120	9,5	2.414	10,9	17.685	79,6	22.219
Pertsonal zuzendaria							
3 - Admn. Zerbitz. pertso.	1.119	7,0	1.774	11,1	13.056	81,9	15.949
4 - Merkatari eta saltzail.	1.179	8,8	1.100	8,2	11.106	83,0	13.385
5 - Ostalaritzako zerb. per.	1.541	10,3	935	6,3	12.463	83,4	14.939
6 - Nekazaritza, Abeltzaintza	3.599	17,7	370	1,8	16.398	80,5	20.367
7/8/9 Mehatzetako pertsonala							
Industri							
Eraikuntza	6.730	10,3	3.793	5,8	54.831	83,9	65.354
Garraioet.							
X - Klasifikatu gabeak	140	10,7	83	6,3	1.091	83,0	1.314
Y - Indar armatuak	7	0,5	26	1,7	1.465	97,8	1.498
Guztira	16.435	10,6	10.495	6,8	128.095	82,6	155.025

Euskaldunei dagokienez proportziorik altuenak nekazaritza eta abelgintzan dihardutenen artean ematen dira; maila apalagoan, ostalaritzako (taberna, ostatu e.a.), industriagintzako, eraikuntza eta garraioetako pertsonalak agertzen dira eta mailarik apalenean Profesional eta Teknikariak, Merkataria eta Saltzaileak eta Administrazio-zerbitzuetako pertsonala.

Euskararen dinamika daramatenak ez dira beraz, gizarte-dinamikaren eragile diren kategoria berberak, eta hori da hain zuzen ere egoera distortsionatu baten aurrean aurkitzen garen frogarik garbiena.

Udalerrien sailkapena euskararen ezagupen-mailaren eta biztanleen kopuruaren arabera

Nafarroa osoko 265 udalerrien zerrenda hartu eta bakoitzak duen euskaldunen proportzioaren eta dituzten biztanleen arabera sailkatzen badira, honako banaketa hau gertatzen da:

Euskaldunen proportzioa	Udalerrien kopur.		1.000 bizt < udal	
% 90 <	18	% 6,8	1	% 1,4
% 80-89,9	7	% 2,6	2	% 2,7
% 70-79,9	7	% 2,6	3	% 4,1
% 60-69,9	5	% 1,9	2	% 2,7
% 50-59,9	5	% 1,9	1	% 1,4
% 40-49,9	1	% 0,4	—	—
% 30-39,9	5	% 1,9	—	—
% 20-29,9	6	% 2,3	—	—
% 10-19,9	9	% 3,4	2	% 2,7
% 5-9,9	22	% 8,3	7	% 9,5
% 1-4,9	54	% 20,4	9	% 12,2
% 0,1-0,9	80	% 30,2	45	% 60,8
% 0,0	46	% 17,4	2	% 2,7
Udalerriak guzt.	265	% 100,0	74	% 100,0

Taula honetan agertzen diren datuek lehenik adierazten digutena zera da:

Nafarroari buruz sarritan entzun ohi dena, hau da, Nafarroako udalerrri euskaldunak udalerrri txikiak bakarrik direla eta guztiz euskalduna den udalerrri handirik ez dagoela, ez da guztiz egia. Izan ere, goiko taula horretan ikusi ahal izan dugunez badira 9 udalerrri 1.000 biztanle baino gehiago dituztenak eta aldi berean % 50 baino altuagoa den euskaldunen proportzioa dutenak.

Bestalde, egia baldin bada ere, udalerrri gehienak eta horien artean handienetakoz batzuk, % 1 baino proportzio eskasagoarekin agertzen direla, egia da baita ere euskaldun bat bakarrik gabeko 46 udalerrrietatik 2 bakarrik direla 1.000 biztanle baino gehiago dituztenak. Ez dago beraz udalerrri handi askorik euskaldun bakar bat gabekorik.

Datu hauek bide ematen digute orain "LEY DEL VASCUENCE" delakoan hizkuntz eremuak izandatzerakoan erabili diren erizpideen ebaluaketa egiteko.

"Ley del Vascuence" delakoaren eremu-sailkapena eta 1986. urteko erroldako datuen erkaketa

Jakina da "Ley del vascuence" delakoak Nafarroako udalerrriak hiru sailetan banatu dituela. Era horretan hiru hizkuntz eremu edo zonaldetan zatikaturik gelditzen da nafarroako herrialde bakarra. Banakuntza horixe da hain zuzen ere, lege honen berezitasunetako bat Hego Euskal Herriko beste hiru herrialdeak biltzen dituen legearekiko; azken hauetan ez bait da hizkuntz eremurik bereizten eta legeak indar bera du Gipuzkoa edo Bizkaiko eskualderik euskaldunenean eta Arabako Errioxan edo Enkartzazioetan.

Nafarroako herrialdean finkaturik gelditu diren eremuak honako hauek izan dira:

— Eremu euskalduna,	61 udalerrri	56.063 biztanle
— Eremu mistoa,	48 udalerrri	263.817 biztanle
— Eremu erdaldunduena,	156 udalerrri	182.109 biztanle

Jakina da baita ere, inon ez dela aditzera eman, ez legean ez beste inon, hizkuntz eremu bakoitza osatzen duten udalak zein

erizpidearen arabera hautatuak izan diren. Legegileen eritzia izan da bakar-bakarrik izen zerrenda horiek nola egin behar diren erabaki duena.

Esan beharra dago baita ere "Ley del Vasuence" delakoaren plazaratze, 1986. urteko Erroldako datuak bildu eta argitara eman aurretik egin zela. Ez zen beraz, bidezkoa dirudien arren, Erroldaren datuak ezagutzera eman arte itxarotea nahi izan, seinale bennetan adierazgarria eta ez oso garbia.

Udalerrien sailkapena egiterakoan erabilitako erizpidearen aztarnak bilatu nahian 1986. urteko Erroldaren emaitzak hartu eta hiru hizkuntz eremuak osatzen dituzten udalerrien zerrendak elkarren ondoan jarri eta konparatzeari ekin diogu.

— Eremu euskalduneko 61 udalerrietako zerrendak ematen duena, honelaxe bil daiteke: Arano, udalerri euskaldunenetik (% 99,4) hasi eta Garaioa (% 7,10) bitarteko udalerrien banaketa:

Euskaldunen proportzioa	Udalerrien kopurua	
% 90 <	18	42 udalerri
% 80-89,9	7	
% 70-79,9	7	
% 60-69,9	5	
% 50-59,9	5	
<hr/>		
% 40-49,9	1	19 udalerri
% 30-39,9	4	
% 20-29,9	5	
% 10-19,9	6	
% 5-9,9	3	
<hr/>		
Guztira	61	

Eremu euskaldunean, udalerri gehienak, 2/3tik gora, euskaldunen proportzioak % 50ekoak baino altuagoak agertzen dituzte. Beste muturrean, hiru udalerri besterik ez dira % 10aren azpitik aurkitzen direnak.

— Eremu mistoko 48 udalerrietako zerrenda aztertzerakoan, honako emaitza hauek agertzen dira:

Euskaldunen proportzioa	Udalerrien kopurua	
% 30-39,9	1	20 udalerrri
% 20-29,9	1	
% 10-19,9	3	
% 5-9,9	15	
<hr/>		
1-4,9	16	23 udalerrri
0,5-0,9	7	
<hr/>		
0,0	5	
<hr/>		
Guztira	48	

Zerrenda honetan % 10 baino euskaldun gehiago dituzten udalerrriak 5 diren bitartean, % 5 baino gehiago dituzten udalerrriak 20ra iristen dira.

Beste 23 udalerrri % 0,5aren eta % 4,9aren artean kokatzen dira. Azkenik, beste 5 udalerritan ez dago euskaldun bakar bat ere.

Eremu erdaldundueneko (ez-euskalduneko) 156 udalerrietako zerrer daren azterketak honeko emaitza hauek agertzen ditu:

Euskaldunen %	Udalerrien kopurua	
% 5-9,9	4	42 udalerrri
% 1-4,9	38	
<hr/>		
% 0,5-0,9	30	73 udalerrri
% 0,1-0,49	31	
0,01-0,09	12	
<hr/>		
0,0	41	41 udalerrri
<hr/>		
Guztira	156	

Eremu honetan % 5 baino euskaldun gehiago duten udalerrriak 4 dira. Bestalde, % 1 baino euskaldun gehiago duten udalerrriak 38 dira. Eremu honi begira ezin da esan beraz, euskaldunen trazarik edo zantzurik ere ez denik. Ez, asko ez badira ere, bada euskaldunik eremu honetan (42 udalerrri bait dira % 1a baino euskaldun gehiago dituztenak).

Esan behar da halere, euskaldun gutxi (% 1 baino gutxiago) dituzten udalerriak (73) eta euskaldun bakar bat ere ez dutenak (41) gehiengo nabarmena direla eremu honetan.

Ondorio nagusiak

Orain arte aipatu ditugun puntu guztiak kontutan izanik, bi ondorio nagusi azpimarratuko ditugu:

- Bata hizkuntz eremuen arazoari dagokiona
- Bestea Nafarroa osoko hizkuntz egoerari dagokiona

— Hizkuntz eremuen arazoari dagokionean honako puntuak azpimarratu beharko lirateke:

1 – Hizkuntz eremuen sailkapena egiterakoan, udalerrri bakoitzean euskara dakitenen proportzioa kontutan hartzea eta horretarako Erroldako datuak erabiltzea egokia dela esatea, gutxienez eztabaidagarria dela, batez ere eremu bakoitzean onartezinezkoa den hizkuntz eskubide ezberdinak ezartzeko politika bat erabiltzeko den heinean. Esan behar da horrela egitekotan, erizpideak arbitrariedaderik egon ez dadin eta guztiek jakin dezaten gauzak zertan oinarrituta egin diren. Zoritxarrez ordea, gauzak ez dira horrela egin Nafarroako hizkuntz eremuak finkatzerakoan.

Hizkuntz eremuak finkatzerakoan sortzen den beste arazoa, zera da: Non jarri behar den hizkuntz eremu bat bestetik bereizteko muga edo hizkuntz ezagupenaren listoa.

Orain arte gauzak nola egin diren kontutan harturik, ezin da jakin udalerrri bat eremu euskaldunean sartzeko % 10a edo % 5a hartu duten erreferentzi bezala.

- Listoa % 10ean jarri izan balitz

Alde batetik, orain eremu euskaldunean dauden 3 udalerrri eremu mistora pasa beharko ziratekeen.

Beste aldetik, orain eremu mistoan sarturik dauden 5 udalerrri eremu euskaldunera pasa beharko ziratekeen.

— Listoia % 5ean jarri izan balitz.

Alde batetik, orain eremu mistoan dauden 20 udalerrri eremu euskaldunera pasa beharko ziratekeen.

Beste aldetik, orain eremu erdaldunduenean (ez euskaldunecan) sartu dituzten 4 udalerrri, eremu mistora pasa beharko ziratekeen.

Garbi dago beraz, legea dela eta egin diren hizkuntz eremuak, guztiz eztabaidagarriak direla, baita hizkuntz eremuak egitea onartuko litzatekeen kasuan ere. Zer esanik ez hizkuntz eremuetan hizkuntz eskubide ezberdinak aplikatzea inolaz ere onartzen ez den kasuan.

2 – Nafarroa osoko hizkuntz egoerari dagokionean, eta batez ere 1986. urteko Erroldako datuetan oinarrituz, honako puntuak azpimarra daitezke:

Bi prozesu kontrajarri agertzen direla azterketa guzti honetan zehar.

a.– Eremu euskaldunecan higadura- edo erosio-prozesuak jarraitu egiten duela eta lehen euskaldunagoak izan ziren eskualdeek deseuskalduntze-bidean jarraitzen dutela, Yrizarrek eta Txepetek bildutako datuetan eta analisisietan agertutako prozesuei jarraituz eta arriskuak areagotuz.

b.– Eremu misto eta batez ere erdaldunduenetan, azken urteotan berreskurapen prozesu bat abiatu eta gauzatzen ari dela, bereziki Iruñea eta bere inguruko udalerrietan alde batetik uda 1.000 biztanle baino gehiago dituzten eremu erdaldundueneko udalerrietan bestetik.

Bi prozesu hauen aurrean, Nafarroako euskararen geroa, bereziki eremu euskalduneko eta eremu mistoko udalerrri handietan jokatzeko ari dela. Esan behar da ordea, prozesu hori ito nahian neurri zehatzak hartzen joan direla eta orain ere ari direla Nafarroako zenbait instantzia politikoetan. Ez da hori euskarak Nafarroan beharko lukeen tratamendua egoera normalizatu batetara iristea nahi baldin bada behintzat.

- ¹ L. L. Bonaparte. "Remarques sur plusieurs assertions de Mr. Abel Hobelaque concernant la langue basque, accompagnées d'observations grammaticales et bibliographiques". Londres 1876. p. 3.

LA SITUACION DEMOLINGÜÍSTICA EN NAVARRA

LA SITUATION DEMOLINGUISTIQUE EN NAVARRE

El trabajo consta de dos partes. En la primera parte, el autor toma como punto de partida los análisis de Txepetx: El estado actual del vascuence en la Provincia de Navarra (1970). Factores de regresión. Relaciones de bilingüismo (1972). Estudia asimismo las investigaciones y publicaciones posteriores, para centrarse en la Ley del Vascuence de 1986 y sobre todo en la zonificación impuesta por dicha Ley.

La segunda parte estudia los datos del Censo de 1986. Tras unas notas sobre la metodología del Censo en la recogida de la información lingüística, se contraponen en un estudio comparativo los datos del Censo y los supuestos criterios utilizados para la delimitación zonal (zona vascófona, mixta y no-vascófona) de la Ley del Vascuence. El estudio concluye que la división en zonas se realizó en contra de los datos del Censo de 1986, que no se tomaron en cuenta.

Ce travail se compose de deux parties. Dans la première, l'auteur débute à partir des analyses de Txepetx: **L'état actuel du basque dans la Province de Navarre** (1970). **Facteurs de recul. Rapport de bilinguisme** (1972). De même il fait une étude sur les recherches et publications postérieures et il s'occupe particulièrement de la Loi de la Langue Basque de 1986 et surtout de la "zonification" imposée par celle-ci.

La deuxième partie étudie les données du recensement de 1986. Suite à quelques notes sur la méthodologie du recensement dans le recueil de l'information linguistique, les données du recensement et les supposés critères utilisés pour la délimitation des zones (zone bascophone, mixte et non bascophone) de la Loi de la Langue Basque, s'opposent dans une étude comparative. L'étude conclut que la division en zones a été réalisée en opposition aux données du recensement de 1986 qui n'a pas été pris en compte.

Euskararen egoera Nafarroan

Jesus Atxa

Zenbait gogoeta euskararen egoeraz

Gaurko jardunaldiaren arian matazaten hasi aurretik, nire sentipentxo bat agertu nahi dizuet. Antolatzaileei nire baietza eman ondoren, eta jardunaldi hauen izenburuaz pentsatzen jarri besterik egin gabe, "EUSKARAREN EGOERA NAFARROAN", halako atzerakada edo bihurritasun bat barneratu zitzaidan.

Batean, "Nafarroa ama" dugula; bestean, "Lingua navarrorum" dugula euskara; hurrengoan Etxepare eta Axular direla, eta Xabier dela eta Campion, betiko txilinkatze horretaz ase samarra harrapatu ninduten.

Euskalerriko ume txikienak Nafarrak bagina legez, horrenbeste kutunkeria eta samurtasunek atzera eragiten zidaten. Ematen dit, maizegi, negar-muxinean gelditzen garela Nafarroari begiratzekoan, "Erronkariko azken amona zahar euskalduna noiz hil

zen”, eta antzerako bitxikerietan; eta hala ez denean, sekulako abesti eta hitz anpatuz kontsolatzen gaituztela.

Estimatzekoa da, hala eta guztiz ere, egin zidaten deia eta nire estimazio agiri, nik zuen aurrean aurkezteko izan dudana adorea da.

Baina, temati etorri naizenez, zergatik-niharduen nire baitan-hainbeste Nafarroa gora eta Nafarroa behera, eta zergatik ez, neurri berean ARABA? Ala hobea al da euskararen egoera Araban Nafarroan baino? % 11 badira Nafarroako euskaldunak, % 8 ditugu Arabakoak; eta Nafarroakoaren ondoan, zenbatez da hobea Bizkaiko egoera bera ere? (% 15).

Euskal Komunitate Autonomoaren barne kokatua izateak berak ematen ote du bada halako berarizko lasaitasun eta bermea? Edo integrazioaren gorabeheran ote dago bada euskararen normalizaziorako giltza eta kakoa?

Halako batzuetan izaten dut inpresioa, aitzurrik ez eta dozena bat letxu hartzeko, ez ote dugun meteorologia ikasten, urak eta lurrak analizatzen, errogatibak egiten eta euskarari buruz mintzatzeko denbora gehiegi pasatzen.

Julio Caro Barojaren, “Los Baroja” liburuko alegia bat bururazten zait. Urte batez, etxean sagardoa egitea pentsatu omen zuten Barojatarrek eta eurretari batek sagardoa nola egin ikasteko, liburu pilo bat erosi eta han aritzen omen zen egunero liburuak eta liburuak eskuan. Beratar batek hainbeste liburu ikusiz, honala esan omen zion: “Rikardo edo Pio edo nahi dena!” “Sagardoa ez da liburuaz egiten, Jauna; sagardoa sagarrez egiten da!”.

Baina ez nuke nahi izango, zuek ni, Bernardo Atxagak “OBA-BAKOAK” izeneko liburuan euskal irlaren inguruan biraka ari zela itsasontziko bidari-multzoaren arteko negarti eta tristen taldean sar eta etiketa nazazuen, ni bezala zahartzaroaren ataritik etsipen eta suminez “Gaizki doaz”, “Alferrik da”, negarka etorri bait nintzaizuen.

Esan nahi dut, erdi itorik dagoenaren diagnostikoa erraza dela; bai euskerarena ere.

Eta hori esanik, nire barrena lasaitu badut, ez da gutxi; baina badut oraindik antolatzaileek ipini didaten txostenari buruz, nire beste oharpenen bat egin beharra ere.

“Nafarroan normalizazio-eremuan hizkuntz egoerak dituen, arazorik astunenak azpimarratzea” agindu didate. Eta Nafarroari dagokionez behintzat, “normalizazio”-aipamenak berak hortxe planto egitera bultzatzen nau, ez bait dago, nire ustez Nafarroan “normalizazio-eremurik”.

Aipamen horrek baikortasun handiegia auresuposatzen duela ematen dit.

Batzutan, dena erdi-irabazia dugula badirudi ere, oraindik euskara, puntu zorigaiztoan dago. Bere azken punturaino eraman duen likidazio sistematiko batetik atera nahiezko prozesuan aurkitzen da eta uste dut prozesu horretatik normalizazioaren prozesura, aldea dagoela oraindik. Normalizazioarena baino, Nafarroako euskeraren egoera, bere bizi-iraupenarena da.

Eta “Normalizazio” hitz hori, soilik, Legeei dagokienez aipatua izan baldin bada ere, ez du izan behintzat gaurko Nafarroako Administralgoak euskara normalizatzeko gogoeta asmorik. Gure arrazoimendua, alderantzizko posibilitate horren ildotik abiatzea litzraiguke okerra. Oztopoa hori da, eta beste dena, logika hutsezko ondorengo kateatzea.

Eta barkatu “normalizazio-eremuan” planto eginez, neurrikanpo aspertzen bazaituztet.

“Normalizazioa” askotariko zentzu desberdinetan erabilia den hitza izanik, egoera zehatzetara atxekitua erabiltzen denean sortzen da nahaspilaketa. Gehienok, halako moldeko hitz anpatu horiekin ahobatez bat etortzen garen arren, hitz zabal horien laberintoko ate handitik sartuta gero izaten dira kontuak, matizazioaren matizazioaz, bakoitza bere intentzioak hango edo hemengo zuloan ezkututzen hasten denean.

Nafarroako gobernuak berak ere zuhur jokatu du, badaezpada ere, “normalizazio” hitza erabiltzerakoan.

“Normalizazio-Legea” deitzen da euskararena Euskal Komunitatean. “Normalizazio-Legea” Katalunian, bai Galizan eta bai Baleareetan. Baina Nafarroa, Nafarroa da, eta “Euskararen Foru-Legea” izenez izan da bataiatua. Ez da hori berezko edo subkoszienteko hutsegite bat izan noski. Beren aurrean edukirik beste Autonomietako Hizkuntz Legeak eta Lege horien tituluak, alergia izan diote zerbategatik Nafarroan “normalizazio” hitza Legearen atarian maiuskulaz erabiltzeari. Hori bai, hizki txikiz egiten dio “normal” hitzari halako ukituren bat. “Esta Ley tiene por objeto la regulación del uso *normal* del vascuence” esanez, eta nahi duenak nahi duen bezala ulertu dezala.

Exegeta ona beharko du izan batek, hots, “uso normal” edo norma-barnean erabiltzen dena araupetzeak zer esan nahi duen jakiteko; zeren “normal” dabilenak ez du izango “normalizatu” beharrik. Euskararen erabilera *NON*, *ZERTAN* eta *NORAINO* izan behar duen normala, Legez mugatzea dela, uste dut nik, hizki txiki horien amarruzko esanahia. *NON*, *ZERTAN* eta *NORAINO* legez lotzea da gauza bat eta beste bat normalizatzea. Baina Hirutasun Deunaren misterioaz bezala nahaspilatu ez nadin, zulo horretatik ateratzera noa.

“Normal” hitz horren esanahia zentzurik arrunt eta baiezko-rreanean hartuz, zerbait “anormala” dagoela baieztatzea litzateke, problema bat dagoela onartzea; eta euskararen arazoa Nafarroan gizarteko problema bilakatu den heinean jarri behar izan du Gobernuak irtenbideak asmatzen, eta ez kultura aldetik euskararen baliorik asko preziatzen zuelako.

“Salvemos las ranas bermejas” dei larria da Iruñeko talde ekologista batek kaleko hormetan itsatsia beren ekologiazko kezka adierazgarri. Horren antzerako miopia dutela dirudi Nafarroako eta Nafarroako ez diren politikari eta kultur itxurako gizon askok euskararen arazoari buruz. Euskararen aberastasun miresgarriak kantatu, eta Nafarroa eta baita Espainia beraren ohorez ere, euskararen alde panegiriko eta laudorio haundienak egin ondoren, “ranas bermejas” edo antzerako oilo-zirinetan geltitzen bait zaizkie gauzatuak beren kezka eta estutasun guztiak.

Hamar mila indulgentzia eman zizkion fraile mixiolari batek Elorriotik Berrizera trenera maletak eraman zizkion bati. "Erdia dirutan emango bazenida" esan zion honek. Erdia egia balitz, esango nuke nik. "Nafarroako Euskararen Foru-Legearen" atariko tituluko xedapen orokorretan idatzita dagoenaren erdia, fatxadako aipamen eder horien edukin-erdia, Legean mamitua gelditu balitz...!

Ez dago gogorik. Euskararen Legeari azal-azaletik begiratu, garbi ikusten da zikoiztasunez, zezenkeriaz eta beldurrez kutsatua dagoela. Bai, baina EZ... Dena, "borondatezkoa" izan beharko du euskara arloan, nahiz eta Erribera aldean, gurasoek nahi izan arren ere, euskarazko irakaskuntzarik legez posible ez izan; "progresivamente" esan beharrik ez, baina hori ere hobe esan. Badaezpada ere, atzea zaintzearen, "según la realidad socio-lingüística" aipatuko dute ahal den guztietan, errealitate hori orain zerbait geldia eta aldaezina izan beharko balu bezala, baina ez lehen ordea.

Honaino bai; haraino ez; Garesen bai; hortik lau kilometrotara, Mendigorrian ez. Nafarroa osorako da euskara hizkuntza propioa, baina ez ofiziala. Ezin izango da, Ikastolen ereduazko elebarko eskola publikorik izan. Hori, jakina, euskaraz irakasten den tokietan.

Eta, normalizatzeko ematen diren normak anormalak baldin badira, norma anormal horiek nola normalizatu? Hor dago jatorrizko pekatua.

Azken batez "Euskararen Foru-Legeak", hiru arlo soilik, harapatzen ditu: Administralgoa, Irakaskuntza eta Komunikabideak eta orain arte hiru sail horietatik zehaztatuz doan bakarra, ia ia irakaskuntz arloa da; eta Komunikabide sozialen atala, Nafarroako Gobernuari dagokionez, gero ikusiko dugunez, oraindik zeruko musika hutsa da.

Legeak hor daude, baina hurrengo kontua, Lege horien aplikatze-arazoa litzateke. Batetik zernolako bitarteko eta zer baliabide; zer dirutza jartzen diren lege horien alde probetxagarriak aurrera ateratzeko; eta bestetik zenbateko epean pentsatzen duten Lege,

ariek plangintza baten minimora iristea, plangintzarik edo helbururik baldin badute. Administralgoan gainera ez da behin ere presarik izaten.

Zehatz eta mehatz esanik, hizkuntza baten egoera, ANORMALA denean, eta galtzorian dagoenaren egoera ANORMALA da, dena gutxi izanik, ez da enplastoiz konpontzekoa.

Nafarroan euskarak duen egoera, funtsean, beste herrialdeetako gaitz beraz jota dago, "peste africana" izurriaren antzerakoaz.

Hizkuntza minoritario bat- eta areago eta minoritarioagoa beste hizkuntza menderatzaile baten azpian arnasa hartu ezineko gaitzez jota.

Bata, guztiontzat nahitanahiezkoa; bestea borondatezkoa. Gutxiengoaren hizkuntza izanik, eskubide gutxien dituen hizkuntza gainera.

Behar den neurriko oreka edo normalizazioaren lorpenak, hizkuntza horren erabilpenaren eskubideak berreskuratzea esan nahi du; eta honetarako, beste hizkuntzak dituen pribilegioak edo abantailak utzi beharko ditu ordeztu, pribilegioak direlako anormalak; zeren eta nahiz eta zabala izan berez, hizkuntz erabilpenaren esparrua, mugatua denez gero, ezinezkoa gertatzen da aldi berean, lurralde berean eta indar berdinez eta hizkuntz komunitate berentzat, bi hizkuntzak era berean bizkortzea.

Azken batez, hizkuntz normalizazioaren aurrerabideak bere baitan darama gatazka, beraz, derrigorrezkoa da edo hizkuntzen arteko desberdintasunaren, edo egiazko orekaren alde hautapena egin beharra izatea.

Eta Nafarroako Legeen aldetik, bi jarrera horien arteko hautapena egina dago. Eta absurduak eta kultura-ezaren adierazgarri dira hizkuntzarekiko egiten diren hautapen desberdin horiek, bai aldekoak eta bai kontrakoak, hain zuzen ere, politikazko partiduen siglekin bat etortzea.

"Astoaren joko bakarra, ostikoka" eta esaldiak dioenez ez dago hori aldatzerik. Nahiz alde batekoei eta nahiz bestekoei begiratu,

ez da zilegi, hizkuntza, alderdikeriaren borroka tresna bihurtzea eta bestelako helburu batzuekin nahastuz, desprestigiitzea. Agian hizkuntzari, beren etekin politikoa atera diezaioke; baina hizkuntza da alde horretatik ezer irabazten ez duena.

Legearen azpian dagoen filosofia da, "normalizazio-eremuan" aurkitzen den oztopo nagusia eta ez Legearen halako edo bestelako artikuluak.

Hizkuntza baten egiazko normalizazioa lortzeko gainera, hots, Estatu-barneko komunitateen arteko hizkuntzak babesteko, ezinbestekoa gertatzen da, pertsonen eskubideak zainduz, Komunitate bakoitzaren elebakartasuna indartzea. Baina, halako erabaki batek hizkuntz barruti edo lurraldea ondo mugatua eta bateratua izatea eskatzen du, hori izango lukeelarik bere bermerik haundiena.

Eta Nafarroako euskararen mapari begiratzuz gero, Euskal Komunitaten Autonomoan baino areago, zurbilak eta itoak agertzen dira, irlak bait liren, euskararen eremu-jabegoak.

Ez dakit "Euskararen Foru-Legear" finkatzen den "Eskualde Euskalduna" izeneko lurraldeak berak ere ez ote daraman bere esieran gehiegizko baikortasunik.

Baina, amaitzeko, Legerik onenak, geuk egindakoak ere ez du cuskera normalizatzerik. Nafarroa, Araba edo edonongo euskararen gerorik ez da aldatuko eta onduko bi komunitateen arteko Legeetako desberdintasunen zioz bakarrik.

Orain arte esandako guztiak ez du esan nahi Legeak, ondorengo Dekretu eta Aginduek ezertarako balio ez dutenik. Badute beren alde probetxagarria, euskararen galerari eutsi eta mantendu ahal izateko bederen.

Eta, "hobe da kandela bat piztu, beti iluna madarikatzen aritu baino".

Gaur egun euskarari, sekula ez bezala ematen zaion aukera eta abagunea alferrik galtzea, euskeraren zorigaitza izan daiteke. Jantzi estuegiak direla bai, baina, ibili eta ibili, beldur naiz ez ote zaigun zabalegi geldituko.

Ez dago hizkuntzaren egoerarik, hiztunen egoera eta jarrerak baino, Gaisotasun eta eritasunik ez dago bizidunetan baizik. Ez dago geugandik at dagoen errealiterik, pertsonak errealitate horrekin duten elkarreragintza baizik, horren azken alarma-argia, hiztunen kontzientzia delarik.

Legeak gainera gehienetan, esanak dioenez, Ormaiztegiko zakurrak bezala, errealitateen atzetik doazenak dira, aurrez gizarteak egitez lortu eta baieztu duena araupetuz. Halaxe, Legeen aurretik eta Legeen kontra, Ikastolek behar zuten izan. Baina orain, errealitatea bera doala ematen du Legeen parean edo Legeen atzetik gelditzen, ezin jarraituz.

Azken urte batzuetan aurrerakada egin da eta aurrerakada bikaina; ate batetik galtzen dena, bestetik errekuperatzen dela dirudi. Baina oraingo bidegurutzean, nolabaiteko Instituzionalizatzear, moteltasun bat nagusitu dela ematen du bazterretan. Instituzionalizatzear berez sortzen du lozorroa eta indarrak lasaitu ere bai. Bestalde, itxuraz, kosta egiten zaigu ofizialtasunezko moldetara egokitzea. Ez gara irribarre diplomatikoz pasabideetan zehar ate-joka ibiltzekoak eta horren orde zerrazago izan eta gehiago betetzen gaitu, edo egiazko ezinaren arrazoiz edo, ahal izan eta ez egitearen aitzakiz, erruak beti goikoei leporatzea.

Errua Madrilen dute; errua Legeek dute; errua Akademikoek dute, errua beti besteek dute, eta maiz hala lasaitzen dugu gure kontzientzia.

Baina, baita ere, halaxe gelditzen gara sarritan ipurdia bistan, ez bait dira gehienetan gure kontzientzia horren ispilu direla ematen duten noizbehinkako manifestazio eta kexu horiek, soil-soilik geure baitan dagoen errealitatearen batean gauzatzen. Geure baitan ditugun baliabide asko, eskutatik parrastaka irristatzen utziz, beste esku direnak setatsu erreibindikatuz nahi izaten dugu geure buruak zurlitu, eta batzuetan, pultsua ondo hartua digutenez, ez besteak, baizik eta geure burua engainatzen dugu.

70 eta 80. arteko hamarkadan, langilegoak berak eta garai hartako Langilegoaren erakunde gehienek, beren bestelako gizarte

arazoen erreibindikazioen artean, euskara zuten baita ere, beren borrokaren arrazoitzat aurrean jarria. Baina, haize-bolada haiek baretu ez ezik, aldatu ere egin dira. Politika bera ere sosegatu egin da eta politikaz Nafarroa nola taxutua gelditu den ikusiz, nire eritziz, euskararen aldeko erakundeek lehengo bideetatik ohiturik, ez dute asmatu gaurko bidegurutzean irtenbide berririk oraindik. Bakoitzak bere "txiringitoaz" ematen du. Nahikoa duela edo txibitan aritzen direnen antzera, aski da polinean norbera. Lana egiten da, egia da.

Euskaltzaindia, Eusko Ikaskuntza, Ikastolen Elkartea, AEK, Euskalerrria Irratia, U.E.U., Udal-mozioak, Toponimi lanak eta handik eta hemendik antolatzen diren "Nafarroa OINEZ" Korrika, Euskal Jai, Literatur sariak, Kultur Asteak, Euskarazko meza, Mahai-inguru eta hitzaldiak, halaxe bakoitza bere etxe ondoko baratza zaintzen ahalegintzen da, eta agian, hala beharko du izan.

Gutxienez ere, euskara berez elkargarri izanik, elkarren artean gaur baino trinkotasun sendoagorik izan beharko luke.

Gaur egun Nafarroako botere politikoen finkaerari begiratuz eta esku nor den eta kartak noren eskutan dauden jakinik, bikote bereko batek bi batekoz sistematikoki paretara ordagoka arituta, eta bere laguna zuhurtasunaren zuhurtasunez beti pasoa joanda ez da partida irabazterik. Beharko dute keinuren bat egin elkargarri. Bestela Domingo Kanpainaren bertsoak trukatzuz, "azpikoa ere bada, gainekoa aina".

Bada baita ere Nafarroan oraindik, Euskal Komunitate Autonomoan baino euskerarenganako euskal hiztunen arbuio eta gutxiespen sakonagorik. Ukozko kontzientzia.

Euskal hiztun arruntak, bizitzan izan dituen esperientziaren ikuspegi eta baldintzazpenetatik begiratzen du hizkuntza. Ez hizkuntzaren arrazoiz baizik eta hizkuntzarengandiko aparteko arrazoiz beren bizitzako esperientzia horiek badaezpadakoak, gogorak eta kontrakoak izan baldin badituzte, baliõa eta prezioa gauza bera direlakoan, indartsuenen hizkuntzan lerrokatzen dira, prestigioa hor ikusten dute eta. Beren hizkuntzaren ahaltasun ez hori,

eta beren hizkuntzareriko konfidantza-eza, euskararen berezko ezintasunari datxikiote eta ez gizarte-politikak betidanik egin dien diskriminazioari.

Adibide asko ekar daitezke oraindik ere Nafarroa aldeko hiriren batzutan guraso euskaldunek beren seme-alabek ikasketak euskeraz egin ditzaten duten beldurra ezezik baita agiri-agiriko kontrako jarrerak ere agertzeko.

Prestigioa aipatu dudanez, euskaldun eta euskaltzaleen artean bada beste kontzientzi mota bat ezin eskrupulosoagoa. Kultur arazo bat politikaz nahastearen pekatuz daude hauek eskandalizatuak. Nik ez dut dudarik hori kaltegarri ez denik eta ezin ukatuko dut eta ezin ahaztu ere, betidanik euskarari kalte haundienak, eta gaur ere oraindik, politikatik ez datozkionik. Herri-hizkuntzak munduan zehar baztertuak izan baldin badira, Estatuaren politikatik eta horien inguruko botereagatik izan dira. Indartsuen hizkuntza da nagusitu dena eta ez hizkuntza indartsuena, Eta ezinbestean, horiek aukeratutako futbol-zelaian jokatzeko ari gara. Hain zuzen ere, ez gara gu euskararen inguruan planteiatua dagoen borrokaren eragile. Baina hala ere horrek ez du esan nahi euskararen politizazioareen bidez beste aldetik ere, euskararen balioa merketzen ez denik.

Eta benetan, nahikoa hedatua dago erradikalismoak eta talde marginatuek euskarari erantsi diezaioketen desprestigioaren eritzia. Kakaztua gelditzen omen bait da ukitzen dioten guztietan eta hats horrek uxatzen omen du jendea euskararen kontrako posizioetara. Eta egia, erradikalismoa gauza bat ala beste bat bait da, dena ala ezer ez jokoaren testimonialismoa. Gauza bat da euskararen politizazioa eta beste bat, euskarari buruzko politika.

Kontzientzia erradikala behar da, hori egia da, zeren garbi bait dago gure nahikunde handienak txiki gelditzen direla hizkuntzak bere iraupenerako behar dituen baldintzapenen aurrean. Dena da gutxi eta hala izanik, egunero bizi-beharrak dakarren eguneroko lanaz betetzea da beste gauza batzuen artean, erradikalismoa.

Beste kontzientzi mota bat ere dago euskara sasi-erradikalismo horrek bezainbat edo gehiago desprestigiatzen duena. Esandako

erradikalismo antzu horiez gaitzesteaz gainera, besterik egiten ez dutenek ere, ez bait dute euskararen balioa asko goratzen. Asmo onez beteriko kontzientzia bare eta luzakorrak, euskal kultura defendatuz dotore mintzatzen dakitenak, baina mementuari zor zaion politikeria eginez, edo mementuko beste eginkizunetatik sekula libratu ezinaren aitzakiz, gurdia idien aurretik lotuz, euskararen arazoa geroagorako atzeratzen dutenen kontzientzia alegia.

Eta euskararen kultur maila, horren behean eta horren narratsa ikusten baldin bada, euskararen estimua jaso beharra bada, euskararen alde lagunak irabazi beharrean bagaude eta euskarak guztion laguntza behar badu, eta oraindik Nafarroako eremu zabalean dauden beste lur harritsu askotan euskararen kontzientzia erne dadin, larreak prestatzeko sasitza eta sastraka erre beharrekoak badira, ez nuke nahi inorentzat salaketa antzerako irudimenik utzi, baina Euskal Komunitate Autonomoko lur xamurretan sakabana-tuak lanean ari diren irakasle, kazetari, idazle, akademiko, pedagogilari eta bestelako lanbidedun nafarren izenak etortzen zaizkit burura.

Euskaldunak dilema jokoan gara ezin trebeagoak. "Hau ala hori". Hau, hori eta "bestea" behar da. Euskara-munduan, egia, denok bat gara. Hemengoak harako balio du, egia.

Eta JAKIN aldizkari batetik jasotakoaz amaituko dut zati hau: "Denok bata bestearengandik zintzilik gaudela ezin ahantz genezake. Elkarrekiko dependentzia hori aberasgarri izan daiteke. Tren beraren bagoi desberdinetan goaz. Denok iritsiko gara edo denok galduko gara". Nik esaten dut... tren beraren bagoi desberdinetan baina Nafarroa "tertzera".

Irakaskuntza

Ikastolak

Bide berdintsua erabili zuten hastapenetan Nafarroako Ikastolek beste herrialdetako Ikastolekin eta garai berean eman zitzaaien hasiera ere.

Ikastolen bat edo beste zatitzeraino, beren barne sortu ziren gatazka eta tirabirak ere antzerakoak izan ziren. Ikastolen pedagogia berria arrazoitzat hartuta edo tuntunean aidatzen ziren teoriak; Ikastolen barne-antolamenduari buruzko eztabaidak; zorioneko "pribatu" eta "publikotasunezko" jardun antzuak; Ikastola burges eta herrikoiak eta halako petralkeriaren batzuek urrundu zituzten elkarrengandik, neurri batean.

Hala gelditu ziren Nafarroako Ikastolak gaur dauden egoeran, bai antolamenduz eta bai Ikastola eta haur-kopuruz kokatuak ere; eta Legeen aldetik bakoitzak ahal izan zituen baliabideen arabera finkatuak.

Bapatean begiraturaz, txikiegia gelditu dela ematen du Nafarroako irakaskuntzaren arloan, Ikastolek izan zezaketen pixua eta eragina.

Nafarroan zehar 38 Ikastola daudela sakabanatuak esatea, egia da, baina egia horrek aldean darama halako ziri liluratzaille bat. Ez dago 38 Ikastolarik, Ikastola izateko OHO maila izatea behintzat beharrezkotzat joko balitz. 38 Ikastola horietatik (guztiz 7.200 ikasle; joan zen ikasturtean baino 200 gehiago) 23, Eskolaurre soilak dira, bi urtetik sei urterainokoak, eta aspalditik OHO maila irabazteko ezintasunean, orain urteak hasitako Eskolaurre mailan geldituak.

23 Eskolaurre horietatik, batzuek beren herri-inguruko Ikastoletan dute OHOrako jarraipena: (Urdiain, Bakaikoa, Olazti, Biana...). Gutxienez Eskola publikoetan dute beren irtenbidea, eta beste batzuek, Eskolaurretik igo ezinik erabat itoak daude euskara bidean.

23 Eskolaurre horien artean 665eko ikasle-kopurua osatzen dute; denak dira legezkatu gabeak eta PSOEek eta UPNk sinatua duten hitzarmenaren arauz, orain arte Gobernuarengandik jasotzen zituzten subentzioak, datorren urtetik aurrera galtzera epaituak.

Bost Ikastola dira Eskolaurrea eta OHO dituztelarik, edo haur-kopuru-ezaren edo instalazioen egokitasun-ezaren zioz, le-

geztatze-auzian oraindik borrokan edo erdi nahaspilatuak dabilzanak (Lesaka, Leitza, Etxarri, Zangoza...) hauek ere datorren urtetik aurrera orain arteko dirulaguntza galtzeko arriskuan. Bost Ikastola hauen artean 1.000ko ikasle-kopurua inguratzen dute.

Hamar Ikastola dira Nafarroa osoan legepetuak daudenak, 5.339ko ikasle-kopurua osatzen dutelarik. Sei Iruñean, 4.154 ikaslerekin, eta horietako hiru, Udal-Ikastolak.

Hamar Ikastola hauek, pribatu bidetik kontzertuak dira eta LODE-ren araudiari egokituak; eta hainbeste borroka egin ondoren, Instituzionalizatzeak eskaintzen duen patxada ederrean etzanak.

Horrelako egoera desberdinetan daude banatuak Nafarroako Ikastoletako 7.000 haurrak, denak Nafarroako Ikastolen Elkartearen barne.

BBB duen Ikastola bakarra SAN FERMIN IKASTOLA da 220 ikaslerekin. Zoritxarrez, horrekin, Nafarroako Ikastoletako ikasle-kopuruak 500 gora edo 500 behera, goia joa du eta neurri horretan gelditzen da erabat mugatua eta moztua Nafarroako mapan Ikastolen mugimendua, agertzen diren puntuetan, sasi-artearen bezala inguruneke erdal giroan murgilduta.

Ikastola guztiek (Eskolaurreak barne), nahiz legeztatuak edo legeztatu gabeak izan, subentzio berdinak jasotzen dituzte; Minis-traritzatik ez datorrena Nafarroako Gobernuak berak osoan ipi-niz, edo datorrenetik, gainerako diferentzia osatuz, Nafarroako Eskola Pribatu guztiek jasotzen duten subentzioaren neurri berean.

1990. urterako subentzio-araua, honelakoa da:

- ESKOLAURREA (3 urtekoentzat) (15 haur gelako). 2.193.378 pta. gelako
 - ESKOLAURREA (4 eta 5 urtekoentzat). 2.790.000 pta. gelako
 - OHO..... 3.211.000 pta. gelako
 - BBB..... 3.946.534 pta. gelako
- (Guztira, 710.000.000 pta. joan zen Ikastaroan).

Baina esan dudanez, PSOEek eta UPNk izenpetu duten itunaren zioz, legezatu gabe dauden 23 Eskolaurre eta OHO osatzen duten beste bizpahiru Ikastolek, urtebeteko epea dute beren egoera legetpetu dezaten, eta ezezkotan, beren funtzionamendurako izan duten orain arteko diru-iturria mozturik geldituko litzaieke.

Legezatu gabeko Ikastola gehienez zaila dute legezatzeko eskatzen diren baldintzak betetzea, batetik instalazioak egokitzeko behar den diru-ezarketagatik, eta bestetik herrixketako biztanlegoak ez duelako ematen behar adinako haur-kopuru gutxiengorik ere.

PSOE eta UPNren sasi-ezkontzaren aurretik proposamen bat egin zitzaion Ikastolen aldetik beharrezko dirutzak aurrera ziezakien. Horrela ireki zen Nafarroako Aurrekontuetan "Interes Preferente" izeneko kontusail bat erabatean, legezatu ezinean zeuden Ikastolentzat atxikitua. "A fondo perdido" jasotako dirulaguntza horien bidez bideratu ziren hainbat Ikastola.

Francisco de Jaso	26.600.000 pta.
Tafallakoa.....	26.400.000 pta.
Elizondo	

(El Pilar Ikastetxea erosteko behar zuenaren zatia).

Eta horrela dago aurtengo Aurrekontuetan ere, Lizarrako Ikastolarako 80.000.000 pta koa hitzeman.

Baina hala ematen badute ere, Nafarroako dirulaguntza horiek ez ziren horren eskuzabaltasunezkoak, zeren legezatu gabe zeuden artean, Nafarroako Gobernuaren poltsatik izaten bait ziren subentzioak, baina bere laguntzaz legezatu ondoren, Ministraritzaren lepora txandatu ziren kontzertuen arabera, Madriliko subentzioen ordainketaz, nolabait, emandakoa berreskuratzen duelarik.

Formula honek ez zuen balio izan denontzat eta hor daude gaur egun hiruzpalau Ikastola, arrazoi desberdinez, baina OHO dutelarik, Diputazioarekin eztabaidan zintzilikatuak, inbertsioetarako dirurik jaso ez eta funtzionamendurako jasotzen zutena ere galzorian dutela.

Baina, inbertsio-arazoak adabakitzen dira azken batean hala edo hola, NAFARROA OINEZ eta beste ekintzabideen batzuk antolatuz.

Hala joan dira sendotzen urtez urte, batean Zangozan, iaz Lesakan eta aurten Etxarri-Aranatzen.

Baina, ez da "OINEZ", hain zuzen ere, modurik onena herri horietako haur-kopurua ugaltzeko eta herrian bi eskolentzat haurrik ez dagoela eta, hortik jartzen dizkiete oztipoak.

Leitzan adibidez, 1988ko jaiotz errolda 30 haurrekoa izan zen. Lesakan 16koa. Urdiainen 1, etab.

Hortik bestalde, Nafarroako Gobernuak Euskararen Legeaz baliatuz, elebitasunezko eredia ezarriz, euskarari ateak ireki dizkio bere eskoletan eta hain zuzen ere, jakina, ez Erribera aldean, baizik lehendik Legean "Eskualde Euskalduna" deritzeneko herrietan, hainbat lekutan Ikastolekin topo eginez, hauek zori okeragora ezin bultzatuz.

Hor dugu gaur Nafarroako Ikastolen Elkartek mahai gainean duen arazorik irristakor eta larriena; egoera nahas-mahas honetan, batetik nola elkarlotu Ikastolak hautamen bakar baten inguruan, eta bestetik, ezpata gainean dutelarik, zer negoziia dezakeen eta zer ahalko duen Gobernuarekin Ikastolen mugimenduak merezi duen ikuspegi orokor batetik begiratuta; bionak ere, aurkigune gabeko bideak direla ematen bait dute.

Ez du Gobernuak Ikastola-mugimenduan bestelako balio, nor-tasun eta zor zaion merezimendurik begiratzen eta onartzen. Bere irtenbide bakarra, teknika eta Administrazio-ikuspegitik aurkezten du soil-soilik.

Nahaste-borraste honen zurrunbiloan, badira denbora laburrean, Eskola Publikoak irentsita desagertu diren lau Ikastola.

Hiruhurri, Gares, Jaurrieta, Irurtzun, bertako guraso eta irakaslegoaren oneritiz. Tentagarriak dira izan ere Ikastoletako irakaslego eta gurasoentzat, fusionatuz eskaintzen zaizkien abantailak. Ikastola txiki horiek duten ziurtasun-ezari Eskola Publikora

aldatuz gero, Gobernuak irakaslegoari, ematen dion bermea eta gurasoei diru aldetik ematen zaien lasaitasuna gehitzen badiezu, hortik has daiteke Ikastolen dorrea harriz harri erortzen.

Eskola Publikoak euskaraz eta Ikastolak edo Eskolaurreak herri-riska berean topo egiten dutenean, berezkoa da elkarren artean istiluak sortzea, areago, Ikastolak izanik alde zurririk euskararen ildoak goldatzen hasi zirenak.

Gobernuak Ikastolen Elkarteari luzatua dion agirian 21 Ikastolen fusioa edo desagertzea da proposatzen dena, beren ikasle kopurua 735 eta irakasleena 49 delarik.

Ilun eta noraezean ikusten da beraz Ikastola horien jarraipena, eta oraindik ikuskizun, horren truke, Eskola Publikoetako euskal irakaskuntzak ekar ditzakeen ondorioak.

Sortzen den kezka eta buruaustea ez da Eskola Publikoen ondoan Ikastolek duten nagusitasuna eta betebeharraren defendatzea, baizik eta beren iraunkortasuna edo izatea ahalbidezkoa den eta horretarako indarririk gabe ala ez jakitea.

Nafarroako Ikastolen Elkartek eta Diputazioak izan dituzten harremanetan, ezin izan dute bateratasun bat erdietsi, eta hala daude gaur geldialdi larrian. Ezin ukatu Ikastola eta Eskola Publikoen artean eta Ikastolen Elkartearen eta Gobernuaren arteko gatazka horren azpian, filosofia bat eta baita ere pedagogia bat badaudela jokoan eta lehian; baina kamustuak daudela ematen dute Nafarroako agintari-buruek halako printzeltasunetarako. Euskararenganako beste sentiberatasunik gabe, asto gainean jarri eta "arre eta iso" az aski dute.

Euskal Komunitatean, Ikastolen nortasunaren ezaugarriak airtortuak daude; Iparraldean bertan, badirudi, azken aldian, "SEASKAK" ere nolabaiteko ezagutza bat izan duela; Nafarroa da lekua, legez Ikastolarik ez dagoena. Legez gabeek ezin dute jarraitu, eta legezatuak, "Pribatu KONTZERTATU" bihurtzen dira. Ez dago "Euskararen Lege Foralean" Ikastolentzat, aipamen txikiarik ere. Eta, kontuz! zeren "Eskola Kontzertatuak" direnez, ez dute legez bederen, Ikastolen oinarri diren printzipio batzuei

eusteko inolako babesik. Nafarroako Gobernuarentzat Ikastoleta-ko jendearen aldetik erabiltzen diren argudio eta maxiaketak, “zeruko musika” besterik ez dira.

Egia esan beharrean, fusioaz edo integrazioaz mintzatzen garenean, arazo horri, beste berarizko esanahi batzuetatik aparte, zenbakiz ere bere neurria eman behar zaiola uste dut, Nafarroako Ikastola eta Eskolaurreak ez bait dira Euskal Komunitatekoen tainakoak.

Adibidetzat, Eskolaurre batzuk hartuz, Urdiainen 11 haur dira Ikastolan ari direnak eta 24 euskaraz Eskola publikoan; Auritzberriin, 8 ikasle dira Ikastolakoak eta 10 Eskola Publikokoak.

“Euskararen Foru Legearen” arabera, “Euskal Eskualde”ko eskola-motei begiratzuz, hau litzateke euskal irakaskuntzaren hainbatasuna:

Orokorki, Eskolaurre eta OHO mailan	11.000 ikasle
Ikastoletan.....	2.382 ikasle
Eskola Publikoetan (euskaraz).....	2.494 ikasle
Eskola Publikoetan (erderaz).....	6.200 ikasle

Irakaskuntz saileko normalizazio-arazoa beraz, ezin dugu Ikastolen zulotik bakarrik begiratu, eta batzutan, bide bakarra bait litzan, begibakar ez ote gabiltzan susmoa izaten dut.

Iruñea bera da Nafarroa erdia eta euskarak, garatzekotan, Eskola Publikoetatik garatu beharko du gehien bat Iruñerrian.

Udaberriko zizak izango dira Ikastolak; pinudietako robeloia edo negutegitako perretxikoak Eskola Publikoak, baina, besterik ez dagoenean...

Eskola publikoak

Eskola Publikoetan euskara ezartzearen berrikuntzak, orain arteko eskolaren tradizioaz etendura eta hausketa bat adierazten du, eta ez da harritzekoa, aldez aurretik gurasoen eta guraso ez direnen eszeptizismoaz oztopatzea. Hasberria da Nafarroako Go-

bernuia, Euskararen Legearen ondorioz, bere eskoletan euskara bideratzen, elebitasun-eredua ezarri, ez bait da legez zilegi Ikastolen tankerako Eskola Publiko elebakardunik.

Eskola publikoetako esperientzia oraindik berria da, eta badira esperientzia horretaz, beren seme-alaben etorria ikusiz, pozik dauden gurasoak, baina, ez dago orokorrean konfidantzarik Administralgoarengan.

Eskola Publikoak eta Ikastolak dauden hirietako tirabirak alde batera utziz, eta euskararen arazoa zabalago begiratu, gauza da, euskarazko irakaskuntza bide eginez doala, baita ikastolarik ez dagoen beste hiri batzuetan ere, bai "euska eskualdean" eta baita "eskualde Mistoan", ere, gurasoen eskabideen arabera.

Udal-Ikastolak alde bat utziz, beste 5 Eskola Publikotan dago euskara ezarria Iruñerrian, bertako 5.256 ikasletik, 1.187 euskarabidetik hasiak, pixkanaka ez bada ere, elebitasunezko matrikulak goraka doazelarik.

Ez du oraindik inork definitu zertan datzan "Centro Públicos bilingües" horien izatea, ikastetxe berean gaztelaniaz eta euskaraz erakutsiko dela esatea izan ezean.

Ikastetxe berean gaztelania eta euskarak lan egin behar dutenez gero, laster agertzen dira bizikidetasunerako zailtasun eta oztopoak ere; bestalde, gizarte-mailan ingurunean euskarak duen gutxiengoaz, diskriminaziorik gabeko egiazko elebitasun-status bat atzeman nahi bada, ez dago Eskolako barne-funtzionamenduan horretarako ezer antolaturik ere.

Ikastola-mugimendua eta legeztatu gabe dauden ikastolen arazoaren konpoketa, edo integrazio plangintza bera, ez zen soilik administrazio-ikuspegitik egitekoa.

Agian, elebitasunezko Eskola Publikoa izan beharko du Ikastola eta Eskolaurre horien irtenbide bakarra; baina, horretarako ez da aski pertsonen erreziklaia bat egin eta euskerazko lanpostu batzuk eskaintzea. Eskola Publikoetako irakaslegoaren euskarazko eta pedagogiazko gaitasun-mailak behar dute izan lehentasunezko

baldintzapena, eta hor ere orain arteko inprobisaketak bederen, ez du onik esaten eskola horien emaitzen alde.

Baina, osoan erreziklatu behar luketenak eskola bera eta eskolaren eredia dira.

Zor zaizkion hezkuntz transferentziaz jabetu eta bere betidani-ko eskubideak erabiliz, Nafarroako egoerari dagokion hezkuntz politikaren berarizko diseinu bat landu beharko luke Gobernuak, eta orokortasunezko eskola-antolamenduaren berritze bat burutu.

Mila arrazoi daude, dudarik ez. Administralgoaren erabideak zalantzan jartzeko. Eskola Publikoa ere, Enpresa Publiko gehienek izaten duten gaitzaren berezitasunaz —funtzionarioen aldaketa eta dinamika-ezaz—, geldia, itxia eta bizitasun gabea gerta daiteke, eta areago, “Euskararen Normalizazio-arazoaz” jabetzeko, egiazko gogorik ez dagoenean.

Onen-onenean ere, makineria bat prestatzen dute, baina olioztatzea, agian, gutxiago axola zaie.

Horrela bada, gure euskara sakratua PSOE eta UPNren eskutan profanatu ikusiz, edo beren zernolako intentzioen errezeluz, eskola publikoetatik tarteratzen hasia dagoen antolamentu hori, edo ez ikusia edo maixiatua eta gaitzetsia izan da euskal erakunde gehienen aldetik.

Hauek baino fede handiagoa zuen Eibartar batek zera esaten zuenean: “Deabrua hostixagin? ba..bale”-.

Eskola Publiko horietan euskarazko irakaskuntzaren ondorio onak ala txarrak daudela bitarteko jokoan ikusiz, ezin diegu, gureak ez bait liren, atzea eman. Asko arriskatzen du euskarak (ez Gobernuak) eskola horietako pedagogi kalitatea ustel ateratzeaz.

Nahikoa arrazoi gertatu behar litzaiguke, merezi ez diguten konfidantza-eza bera hain zuzen ere, eskola publiko barnean eta inguruan gurasoen indarrak bilduz, salatzen diren akatsak eta hutsuneak hala edo hola zuzendu eta betetzen saia gaitezen, eskola publikoen urrats hauek positibotzat hartuz. Euskal irakaskuntzaren arazoa, behin-betiko, problema bakarra da, eta Ikastola eta Eskola Publikoak elkarren osagarri behar dute izan.

Nafarroan, guztira Eskola Publikoetan...64.814 ikasle dira 1989-90 ikasturtean.

Eskolaurre eta OHO mailetan 42.838 ikasle ari dira, eta hortik euskaraz, 3.462.

BBB-UBI eta LH I. eta II. ikasmailetan, 20.607 dira matrikula-tuak, eta beste 1.369 ikaslegainerako beste ikasketa batzuetan: Hizkuntzak, Artea, etab. Guztira 21.976. Hortik euskaraz 1.248 eta honela daude sailkatuak:

BBB. Iruñeko Ermitagaña Institutuan	140 ikasle (iaz 66)
Iruñeko Irubiden.....	225 ikasle (iaz 179)
Iruñeko Iturraman.....	270 ikasle (iaz 201)
Altsasun.....	100 ikasle (iaz 73)
Oronoz-Mugairen.....	150 ikasle (iaz 84)
Barañainen	25 ikasle (iaz 84)
Lizarran	25 ikasle (iaz 84)
Guztira.....	935 ikasle eskola publikoetan.

Lanbide-Heziketan

Elizondon.....	120 ikasle (iaz 72)
Leitzan	85 ikasle (iaz 55)
Beran.....	78 ikasle (iaz 56)
Donapean	30 ikasle (iaz —)
Guztira.....	313 ikasle
BBB eta LHn.....	1.248 ikasle

Ezin ahantz izanzen dugu lerro hauetan Euskararen Foru-legean horren erdeinuz "Eskualde ez-euskalduna" deitzen den lur-eremua.

"A" eredia, euskara asignaturatzat ikasteko posibilitatea da bakarrik eskualde horretarako Legean onartua, eta hori, gurasoek, tutoreek eta ikasleek eskatzen dutenaren arabera.

Herri hauetan daude hasiak, eskolorduetan, euskara asignaturatzat ematen.

Tuteran	ikasle
Lodosan	ikasle
Uro-Gatzagan	ikasle
Arellanon	ikasle

Horrek ez du esan nahi guraso horien gogoaren jomuga gorena eredu hori denik. Baina badute eman diren lehen aztarna horiek hazi-ernetzearen itxaropena.

Aurrerakuntza da noski, Legearen zekentasuna garbi utziz gero, Erribera aldeko eskola publikoetan euskarazko liburuak ikus-tea besterik ez bada ere, begiak hartarakotzea alegia.

Ikastetxe pribatuak

Ezin hobeto deituak "Pribatuak", ezin bait da izan ezer pribatuagorik euskararentzat. Ez zaio oraindik ate bat ireki euskarari, ezta "deskuidu santuan" ere, horren izen haundiko Ikastetxe batean ere. Izugarrizko harresia dago oztopotzat jarria Ikastetxe Pribatuetan euskararen normalizaziorako; eta bost axola, edo Kaputxinoak, Opuskoak, Jesuitak edo Eskolapiok izan, eta bost axola baita ere beren Ikastetxeak "zona vascófona", "zona mixta" edo "zona no vascófona"n egon kokatuak; berdin da Ikastetxea Elizondon edo Cabanillasen egon; eta areago, Nafarroan edo Zaragözan.

Ez dira ohartu euskararen Legerik dagoenik ere.

Hau da Nafarroan, Eskolaurre eta OHO mailan Eskola Pribatuen ikasle kopurua	33.288 ikasle
BBB-UBI eta LH	11.493 ikasle

Guztira	44.781 ikasle
---------------	---------------

Ikastetxe Pribatuen itxitasun eta itsutasun hori gaitz sakonaren zantzua da; ezeztasun horren erantzunkizun guztia neutralitate

santu baten aitzakiaz estaltzea eta gurasoen nahi edo ez-nahiaren tuntunean beren eskuak garbitzea, herri bati, atzea eman eta ihes egitea da.

Ikastetxe Pribatu guztientzat, kultur eztabaidaren arazo hau mahaigaineratzea, tabua da. Nahiago dute ez aipatzea ere, zeren aipatuz, elkar-bizikidetasuna eta bakea jarriko lituzkete arriskuan eta ez du merezi euskara dela karia, halako bake santurik galtzerik.

Eta haundiena, Eskola Pribatuen jarrera hori gauzarik legezko eta normalentzat ikusia dagoela alderen-alde. Ez da inor eskandalizatzen eta kexatzen.

Helduen alfabetatze eta euskalduntzea

AEK-k bere egituraz izan duen bilakaera, beste Herrialdeetakoekin pareko izan da.

1987-88 ikasturtean, 2.689 ikasle ari ziren euskara ikasten Nafarroan zehar banatutako AEKko 66 euskaltegitan eta horietatik 1.492 Iruñerrian bertan.

1984-85 ikasturteetik abiatuz eta 1988-89raino, 500 ikasletik gorako kopurua da gutxiagotu dena euskaltegi hauetan.

AEKn agertzen den beheraka horrek, orokorrean, Iruñaldean euskarak zeukan sasoiaren jaiste eta urriagotzearen iturburua bera duela esango nuke nik.

Halako klandestinitate bat edo, oraindik ere atsegin zaigula dirudi; edo kontrabandoko merkantziak baliagarriago izan edo agintarien aurka joatearen gozamenen, mamitzen zela ematen du euskararen aldeko ilusioa.

Orain ordea, esate baterako, Nafarroako Gobernua bera, edo Iruñeko Udala edo beste edozein erakunde euskara irakasten ikusirik, jadanik ez duela graziarik, eta desarmatuta bezala ikusten dugu geure burua.

	IKASTOLAK			E. PUBLIKOAK EUSKARAZ			E. PUBLIKOAK GAZTEL.			E. PRIBATUAK GAZTEL.		
	P.E.	O.H.O.	Guzt.	P.E.	O.H.O.	Guzt.	P.E.	O.H.O.	Guzt.	P.E.	O.H.O.	Guzt.
EREMU EUSKALDUNA	585	1.116	1.701	623	1.814	2.437	345	2.464	2.809	188	548	836
EREMU MISTOA												
Iruñea	1.115	2.940	4.055	67	106	173	1.295	6.950	8.245	2.892	14.097	16.989
Iruñealdea				406	641	1.047	1.307	5.112	6.419	983	3.547	4.530
Besteak	186	405	591	20	25	45	254	1.376	1.630	246	1.218	1.464
Guztira	1.301	3.345	4.646	493	772	1.265	2.856	13.438	16.294	3.121	18.862	21.983
EREMU EZ EUSKALDUNA												
	213	166	379				3.485	14.076	17.561	1.464	4.725	6.189
GUZTIRA	2.099	4.627	6.726	1.116	2.586	3.702	6.686	29.978	36.664	5.773	24.235	30.008

GUZTIRA	Ikastolak.....	6.726	ikasle
	E. Publikoak euskaraz.....	3.702	ikasle
		<hr/>	
		10.428	Euskaraz
	E. Publikoak gaztelaniaz.....	36.664	ikasle
	E. Pribatuak gaztelaniaz.....	30.008	ikasle
		<hr/>	
		66.672	Gaztelaniaz
		<hr/>	
		77.100	ikasle

Oharra: Ikastola batzuen ikasle-errola 1988-1989 ikastarokoa da. Nolanahi ere, hor agertzen den 6.726ko hori baino 200 bat gehiagokoa da kopuru orokorra gaur egun.

Nolanahi ere, moteldu egin da azken boladan euskarak zeukan ospea eta itzala eta zerbakiak dira horren ispilu.

Eta estatistikak orraztuz, aipatutako AEKko ikasle kopurua, urratsez urrats, ikasmaitan nola sailkatua dagoen begiratzeak, hots, 1.273 ikasle lehenengo urratsean eta 1.246 orohar beste sei maitan, garbi adierazten digu halaber euskalduntzearen biderdian galtzen diren indarren neurria.

Nafarroako AEKk argitaratua duen txostenak dioenez, "Hel-duen euskalduntze-alfabetatzeak eragin txikia dauka gizartean, onenean ere % 0,07ra iristen ez delarik. Ezin zaio portzentaia honekin gaur egun euskerak duen egoerari berari ere eutsi.

Arazoa ez da eskariari nola erantzun (eta hori bera gertatzen da irakaskuntza arloan ere orokorki) baizik eta eskaria nola sortu. "Sentsibilizazio" kanpaina da beharrezkoa, eta hor dago gakoa, "sentsibilizazio-kanpaina", txistu eta danbolinez, edo ikurriña lepoan, edo nola egin.

Nolanahi ere Nafarroan euskararen aurka aidatu eta finkatuak gelditu diren hainbat aurreritzi eta aldrebeskeria garbitzea, eta euskara normalizat begiratu izan dadin nahi bada, badago oraindik Nafarroan zer esan oinarri-oinarrizko kultura eta jakintza aldetik.

AEKren helburua ez da agortzen klaseak ematearekin bakarik. Klase-klaseak gaindituz, ezagunak dira baita bere inplikazioak, irakaskuntz proiektu horren barne doazen metodo eta sistematik, bere herri-dinamika, kultur ekintzak eta sentsibilizazio-ekitaldiak ere.

Bere finantzabidearen zati bat, Diputazioarengandik jasotzen zuen. AEKk zuzenean, eta baita zenbait Udaletatik ere.

Azken urteko Aurrekontuetan (88-89) 47 milioi pezeta ziren hitz-emanak Euskaltegi eta Gaueskolentzat, zazpi urtetan, 8 milioitik 47 milioirainoko gorakada izan duelarik; 65 pta.orduko eta ikasleko.

Agian, Nafarroako Politikak euskarari buruz har zezakeen jorkabide berria barrundatuz edo, Administrazioa jo zuen AEKk Diputazioarekin lor zezakeen akordioaren baten bidez bere erakundearen ezagutza eta bere geroa ziurtatuak gel zitezzen asmotan. Lau atalek osatzen zuten AEKren proposamena: Ekonomikoa, Irakaslegoarena, Irakaskuntzaren kontrola eta Proiektu bereziak.

Baina, gauza da, halako harremanetan ari ziren bitartean, edo harremanak eten ondoren, Nafarroako Gobernuak, maiatzaren 19an Dekretu bat argitaratu zuela hain zuzen ere Euskaltegi eta Gaueskolei buruz eta Dekretu horren arauz, AEKk ez du Legean inolako nortasun-ezagutzerik eta ez du beraz, aurrerantzean ordurarte jasotzen zuen diru laguntzarik ere bereganatuko. Koldo Ibañez, AEKko zuzendariak dioenez: "Nafarroako Gobernuak AEKri subentzioak emateko jarri zizkion baldintzak, oso gogorrak izan ziren. Azken batean AEKren deslegitimazioa eta deuseztapena zen. Gaueskola eta Euskaltegiak gelditzen ziren bakarrik, AEK erakundearekin inolako loturarik gabe.

Nolanahi ere, euskaltegi batzuk makurtu egin ziren Diputazioaren baldintzetara, areago, Diputaziotik zuzenean, AEKtik baino dirutza handiagoa jasotzen zutela ikusiz. Gaztelaniaz esaten denez: "Eramos pocos y...". Ez zen konpoketarik lortu ahal izan, eta 11 euskaltegi izan dira Nafarroan AEKtik kanpo geldituak.

Iruñeko Alde Zaharreko euskaltegirik handiena ARTURO KANPION izenekoa, IPES, Barañain, Biana, Billaba, Burlata, San Joan, Lesaka, Bera, Arantza, Etxalar, eta Doneztebe; gutxi gorabehera, hauek 900 ikasle eta AEKk 1.200 biltzen dituztelarik. Badi-rudi bi arazok egin zutela topo une batean. Alde batetik barne-funtzionamendurako ikuspegi desberdinak eta bestetik, Nafarroako Gobernuak ezarritako baldintzekiko gatazkak. Campiongoek diotenez, "nahiz eta AEKk diru-arazoa soilik eman zatiketaren arazoitzat, diru-arazoa barne, sakonagoak ziren kausak".

Agian, euskaldunon arteko zatiketa hauek, berezkoak izanen dira eta aberasgarri gerta daitezke, protozoarioak ere mitosi eta fogositosi bidez ugaltzen dira eta.

Nafarroako gobernuaren ikastetxeak

Nafarroako Gobernuak 1978an "Nafarroako Hizkuntz Eskola" antolatu zuen beste Hizkuntz Ofizialen eite berari jarraituz: irakasle litzentziatuak dagokien hizkuntz tituluaren jabe eta Eskola Ofizialetako programa eta maila berdinak ezarri; eta Nafarroako Gobernuaren Euskara-Sailak bere programak eta azterketak egiteko duen eskubideaz baliatuz, Euskaltzaindiarekin eta Eusko Jaurlaritzarekin batera, "D" eta "EGA" tituluak parekatu zituen bereekin.

87-88 ikasturtean, 600 ikasle ziren matrikulatuak euskara-arloan, 1.215 ingelesean, 305 alemanieran eta 505 frantsesean.

Finantzaketa, Diputazioaren lepora doa erabat, eta berea da "Compañía" kalean lekutua den Ikastetxea. Ofizialtasuna ez-ezik, itzultzaile-eskola sortera da Diputazioaren ondorengo xedea.

Bada (CIE) "Euskal Ikastaro Trinkoa" deitzen den Nafar Gobernuaren Hezkuntz eta Kultur Saileko beste irakaskuntz programa bat, organikoki eta funtzionalki Euskara-Negoziatuaren barne.

Eskola horren betekizunak, gehien bat, Gobernuaren beraren betekizun konkretuak lortzeko zuzendua, izatea dela dirudi; hots, Nafarroan behar dituen irakasle euskaldunak prestatzeko, funtzionariak euskalduntzeko, etab.

289 ikasle ziren Eskola honetan matrikulatuak zeuden ikasleak, 87-88 ikasturtean. Egunena lau orduko ikasketak ematen dira ikastaro trinkoan eta sei erreziklaian.

Eskola hauek, "euskaltegi publikoak" deitzen ditu Nafarroako Gobernuak bere iragarkietan, beste euskaltegiengandiko bereiztasuna ondo azpimarratu nahian edo.

Udaldian ikastaro trinkoa antolatu zen, 87-88an ere eta 392 ikasle izan ziren matrikulatuak.

Oro har beraz, Nafarroako Gobernuaren menpeko ikastetxetan 889 ikasle dira euskalduntze- eta erreziklai ikasketetan ari direnak eta AEKk zituenak gehituz, guztira, 3.000 ikaslek betetzen dute arlo hori.

Bi erakunde horietaz aparte, ez dago Nafarroan euskalduntze-lanean besterik, banakakoren bat izan ezik.

Telekomunikabideak

Euskal Telebista

Zerbait urrutira ikustea baldin bada “Telebista” hitzaren esanahia, ezin urrutiago ikusten den auzia da behintzat Nafarroan “Euskal Telebistarena”.

Eta zerbeitetan baldin bada nabari Nafarroako Gobernuaren arintasun eta txotxongilotasuna, Euskal Telebistari buruz izan duen jokabideak jartzen du ezin agiriago, piruetak egiteko duen artea.

Nafarroako gizartearen “kultur arazoak” bideratzeko sortu zen 1985. urtean “Radio Televisión Navarra” izeneko erakundea, eta erakunde horren helburu nagusienetarikoa bat, nahiz eta ez bakarra, baina bai aurren-aurrenekoa, Euskal Telebistarekin elkargatzea izan zen. Hartaratzeko bere lehendabiziko akordioa (7 boto alde, 2 kontra eta 2 abstentzio), hitzarmen hori burutzeko zuzendari bat izendatu eta honi, kudeaketa beharrezkoenak egoztean izan zen.

Urralburuk berak aurrez (1984ean) Euskal Telebistako egoitzan Durangon, bere ahoz zuen esana denon aurrean, ez zela bizko Nafar Euskaldunek Euskal Telebistarik ezin ikus ahal izatea. UPNko Allk bera ere, inbestidurako hitzaldian Euskal Telebistarekiko lotunaren alde mintzatu zen.

Ordurako Nafarroako zenbait instituzio, Udalerri –Iruñeko Udalaren akordioa ere barne— eta beste erakunde askoren aldetik jadanik, hainbat eskabide ziren jasoak ETB ikustearen onez.

Eta, izendatuberri izan zen zuzendari Jaunak, laster izan zituen harremanen batzuk ETBkoekin. Nola ez! Bilerako Aktak dioenez,

“honek telefonoz eta idatziz eskatu zion elkarrizketa bat garai hartako ETBko zuzendariari eta ez zuela erantzunik izan” eta biak gelditu ziren bapo, bakoitza bere aulkian erdi etzanik.

Hor gertatutako gorabehera eta trikimailuak alde batera utziz, gauza da, problema ez zela azpi-azpian Euskal Telebistarena; ez zuten behintzat beren problematzat hartu.

“Radio Televisión Navarra” erakundearena zen akordioa eta Nafarroari zegokion akordio hori betetzearen ekintzabidea; eta ETBko zuzendariak izan zezakeen axolagabekeria edo berekoike-riak, ez zituzten libratzen beren gain hartutako erantzunkizunetik.

Baina, bainakoak... Sozialisten pena eta intentzioak, eta ijitoen konfesioak fidagarritasun berokoak izan eta prestidigitariak kape-lako mukizapia uso bihurtzen duten arteaz, zirri gainetik eta zirri azpitik, nahiz eta batak bestearekin zerikusirik ez izan, Euskal Telebistaren arazoa, “Nafarroako Hirugarren kanalez” trukatu zuten ustekabeen.

Horrela ekin diote azken aldian “Radio Televisión Navarra”ko Kontseilu eta zuzendariak Nafarroako Autonomiari zegokion Hirugarren Kanal horren eraikitze-lanari, eta lau urtez, 80 milioi xahutu eta bolatinero batek baino krisketa gehiago egin ondoren, ez dagoela Nafarroan, bere Telebista propioa izan dezan adina dirurik eta Foru-legean onartua zegoen betebeharrak ere geroratua eta baztertua gelditu da. “Radio Televisión Navarra” erakundea deseginda, Nafarroako Gobernuaren eskutan gelditu da horren ardura.

Ez zuen Hirugarren kanalaren egitasmo horrek zer ikusirik, aurrez Euskal Telebistari buruz hartutako erabakiarekin, baina proiektu berri horren ke artean estali zuten Nafar euskaldunen eskubideei zor zitzaizen agindutako euskal telekomunikabidea, kontuan izanik gainera ETBekin burutu zitekeen hitzarmena bitarteko, ez zegoela bestelako inbertsio haundien beharrik ere.

Baina, nahiz eta tongorik handiena egin, ez da ezer gertatzen. Ez zaio inori aurpegirik gorrizten. Hartaratuak daude.

Nolanahi ere, azkenik, denok dakizuc, herritarrak izan ziren Gobernu eta Legearen gainetik, kupoiak erosiz, edo antenak aldatur edo berriak ipiniz, posible egin zutnak Nafarroan ETB ikustea eta hala dago jadanik hedatua Nafarroa osora.

–“Hori da gauzak nahaspilatzeke gogoia duzuen. Gauza ikustea da. Ez al da ba hobe gauzak bakean uztea? –Horrela eman zion amaiera Presidentziako Kontseilariordeak aurrean zeukan Parlamentariari Ez dago beraz, Legez Nafarroan Euskal Telebistarik Ikastolarik ere Legez ez dagoenez.

Eta, hori okerre! “Gauza ikustea da” esan zuenak zeukan arrazoia. Gauza ikustea da. Ahal da ikusi Euskal Telebista Nafarroan eta ikusten al da? Estatistiketan agertzen den Euskal Telebistaren ikuslego-kopurua, Nafarroan bederen, lotsagarria da % 3.

Geure gustoko jostailua lortu arte, umeen antzera, ez dute gure ostikokek, karraxiek eta negarrek akaberarik izaten. Baina, behin lorturik, hutsa behar dugu, denon artean begiak eta erraiak ateratzen has gakizkion. Han uzten dugu hainbeste kostatako jostailua, bihar, monean, etxeko zokoren batetan baztertu eta zapaldua...

Ha'n zuzen, “Radio Televisión Navarra” erakundeak egindako inkesta batez baliatuz, Nafarroan, Telebistaren eguneroko ikuslegoa % 81 izanik, horietako % 47 agertzen ziren Telebistako gaztelania hutseran alde, eta % 53 gaztelania eta euskaraz izatearen alde.

Eta Iruñerriko 14 eta 35 urtekoen tartean, % 33 Telebistako ikuskizunen erdia gaztelaniaz eta beste erdia euskaraz izatearen alde agertzen dira inkestan berean. Kontzientzia badago. Baina, itxura denez, kontzientzia azpiko sotoko ilunean piztua dagoen argiren bat izan beharko; aki da egunsentiaren izpirik txikiena, argi hori itzalia gel dadin. Gauza, telebista ikus ahal izatea da, nahiz eta gero ez ikusi; gauza, euskaraz jakitea da, nahiz eta gero ez hitz egin. Gauza, geure eskubideak zaintzea da, nahiz eta gero ez erabili.

Baina, eskerrak Espainiako Konstituzioari. “Espainiako hizkuntza guztiei zor zaie babes eta begirunea” eta agindu hori betebeharraren arduraz, Tele Navarrak ematen dio astean bost egune-

tan euskarari bere arnasa. Egunero ordu beteko saioa du Tele Nafarrak eta arnasa har dezagun, 30 segundoko laburpena, euskaraz. Espainiako bi kateen artean, sekula ez hobeto esanda, kateatzen dute euskara.

“Euskararen Foru-Legearen” bidez ate bat edo beste irekitzen diote euskarari; baina Legelarion kezka, betidanik topea non ipini, hurrengo atea nola itxi da. Beldurra diote haize-korronteari.

Irratiak

Irratiek ere euskaldunok belarririk ez bagenu bezala tratatzen gaituzte.

Herren edo itsu jaiotzen denaren antzera, ezin izango duela sekula gozatu besteek adinako eskubiderik eta, hala dago Nafarroako Irratien entzulego euskalduna berezko gaisotasunaren etsipenean, hala izan beharko duela eta, bizitzera ohitua.

Espainiako Radio Nacionaleko bost kateen artean % 0,87 ematen diote euskarari, eta Nafarroako Gobernuak komunikabideetako euskararen erabilpena bultzatzeko dirulaguntzak eskaintzen badizkie ere, ustiatu gabe gelditzen da dirutza horren zatirik haundiena. 1988. urtean, 1.423.000 pezetako dirulaguntza jaso zuten Espainiako Irrati Publikoek Diputaziotik, % 0,87 horren truke.

Nafarroan entzuten diren 10 irratien artean —Euskadi Irratia alde bat utziz— euskararen lekua % 1,26 dela esanik, dena dago esana.

Gauzak horrela eta Irrati Komertzial zein publikoek euskarari ematen zioten tratamendu eskasa ikusirik: iraupen gutxiko saioak, maiz ordu desegokietan, beti gaztelaniaren mende eta gaurkotasunik gabe, Iruñeko euskaltzale-talde batek, “Euskalerria Irrati-Elkartea” sorterazteko asmoa hartu zuen.

Aurrez, 1984. urtean biltzen hasi zirenetik, “Iruñeko Komunikabideak, S. A. Elkartea” zuten jadanik eratua.

Iruñean eta Madrilén aurreko gestioak egin ondoren, argi ikusten zen ez zegoela epe laburrean Irrati propio batentzako litentziarik lortzeko betarik.

Lehendabiziko urratsa beraz, Iruñerrian irratia euskaraz entzunerazteko bide bezala, "Euskadi Irratia"ren seinalea errepikatu eta indartzea erabaki zuten eta horretarako behar ziren baliabide teknikoak paratzea, "Euskadi Irratia"ren emanaldiak motel iristen bait ziren Iruñerria.

Hiru bat urtetan, besterik gabe, hori izan zen talde eta erakunde horren betekizuna: "Euskadi Irratia" Iruñerri aldera indartsuago erakartzea.

Baina, programazioa Donostiatik egina izanik, kontutan izanik Iruñerriko irratia-entzulea ohitua zegoela kalitate duineko saio lokalak entzuten, urruna sentitzen zen Donostiako programazioa soila. Ez zuen betetzen, neurri batean, Iruñerriko euskaldungoaren elkarkomunikaziorako tresna izatearen helburua eta bestelako arrazoi batzutan oinarriturik ere, irratia propioa eratzea erabaki zen azkenik, baldintzapen hauei lotuta:

- Legezkoa izan beharko du.
- Euskalduna, Euskara hutsean egina.
- Profesionala, Persona gaituek egina.
- Askotarikoa, ez sektarioa, inork monopolizatua gabea.
- Konprometitua, Euskalerraren bateratzearen aldekoa.
- Komertziala, bere finantzabideak lortu behar ditu.
- Kultura aldetik interesduna.

Irrati berrientzako maiztasun-sortaren banaketa egiteko aginduta zeuzkaten epeetatik, esandako denak gertatu ziren atzeratuak eta hala darraite oraindik gaur egun.

Beraz, 1987-88ko ikasturtean euskarazko irratia-entzulearen berehalako eraketa hastea erabaki zen, tokia, baliabide teknikoak, plantila eta kredituak prestatuz. "Euskalerrria Irratia" sortu da bere betekizun eta erantzunkizunak finkatuta, antolamendu honen bidez *-Iruñeko Komunikabideak, S.A.* eratuz (40 bazkidez osatuz eta 60 raino zabalduta).

Erakunde hau legeztatzeko erantzunkizun juridikoaz arduratu da batik bat. Kontratazioak, baimenak, erregistroak, etab.

“-Euskalerrria Irratia Elkartea” da beste atala eta bere gain hartzen du Irratiaren finkatze eta entzuleriaren antolaketa soziala. 800 bazkide inguru ditu oraingoz.

-Bi erakunde hauezaz gain, organigrama osabetetzeko, profesionalen taldea hartu behar da kontutan. Honi dagokio irradiaren zuzendaritza eta saioen errealizazioa.

-Batzarde Eragile batek ematen dio organigramari lotura, Sozietateko 4 ordezkari, Elkarteko 3k eta Langileen taldeko bik osatzen dutelarik.

Horrela bada, Nafarroako Gobernuak litzentzien banaketarako deialdia noiz aterako duen zain, beraz, legez kanpo, “Euskadi Irratiaren” saioak errepikatuz bestalde, 1988ko azarotik hasita egunean bi ordutako emanaldi propioak aidatzen ditu.

Martxan jartzerainoko diru-inbertsioak 12 milioi pezetakoak dira. Urteko ustiapen eta funtzionamendurako gastuak ere, beste horrenbestekotzat jotzen dira.

Diru-iturriak, batetik “Euskalerrria Irratia Elkarteko” bazkideen kuotak dira. Hasieran, hilabetero bostehun pezeta ipiniko dituen mila bazkide elkartu beharra dago.

Badira Udaletako laguntzak ere, 58 udalerriren artean jadanik milioitik gora eman dutelarik.

Legeztatu gabe diharduen artean zail ikusten da publizitate-biderik irekitzea, eta areago, elkarrizketak euskarri izan beharko dituen subentzio ofizialik lortzea.

J. A.

EL ESTADO ACTUAL DEL EUSKARA EN NAVARRA**L'ÉTAT ACTUEL DE LA LANGUE BASQUE EN NAVARRE**

El trabajo se estructura en dos partes bien diferenciadas en su tratamiento. En la primera parte, el autor expone sus reflexiones sobre el estado general del euskara en Navarra, para luego pasar —en la segunda parte— a su estudio pormenorizado.

No puede hablarse de “normalización” del euskara, ni social ni políticamente. El problema social del vascuence en Navarra es un problema de pura supervivencia. Tampoco es cuestión de normalización en las Leyes y normas de Navarra: no están pensadas en función del logro de la normalización del euskara.

Con todo, dichas leyes tienen aspectos aprovechables. Y a veces parece difícil aprovechar en su totalidad las pocas posibilidades que le ofrecen al euskara. Para un mejor aprovechamiento, habría que remover la inercia administrativa, impulsar más la conciencia lingüística de los vascoparlantes y del pueblo, etc.

En la segunda parte, el autor realiza un pormenorizado informe de los distintos sectores impulsores del euskara. En el campo de la enseñanza formal se constatan las diversas vías de las ikastolas, la nueva posibilidad que ofrece al euskara la escuela pública, la cerrazón para el euskara de la escuela privada. En la enseñanza del euskara para adultos se analizan la alfabetización y la euskaldunización. El trabajo se cierra con el estudio de la presencia/ausencia del euskara en los medios de difusión.

Ce travail est structuré et traité en deux parties bien définies. Dans la première, l'auteur expose ses réflexions sur l'état général du basque en Navarre, pour passer ensuite dans la seconde à un étude décrite minutieusement.

On ne peut pas parler de “normalisation” du basque que ce soit du point de vue social ou politique. Le problème social de la langue basque en Navarre est un problème pur de survie. On ne traite pas non plus de “normalisation” dans les lois et normes de Navarre: elles n'ont pas été pensées en fonction de l'obtention de la normalisation de la Langue basque.

Malgré tout, ces lois ont des aspects dont on peut tirer profits, et parfois il semble pourtant difficile de profiter dans leur totalité du peu de possibilités qu'elles offrent à la langue basque. Afin d'obtenir un meilleur parti, il faudrait révi-

ller l'inertie administrative, stimuler davantage la conscience linguistique des basco-phones et du peuple, etc.

Dans la deuxième partie, l'auteur décrit minutieusement dans un rapport les différents secteurs stimulateurs de la langue basque. En ce qui concerne l'enseignement formel, on constate: les diverses voies des "ikastolas" (écoles basques), les nouvelles possibilités qu'à la langue basque offre l'école publique et l'étroitesse d'esprit qu'ont les écoles privées pour le basque. Dans l'enseignement de celui-ci pour adultes, l'alphabétisation et "l'euskaldunisation" y sont analysés. Le travail se termine par l'étude de la présence/absence du basque dans les moyens de diffusion.

“Vascuence”aren legea

Patxi Zabaleta

1. Aurrekoak eta oinarriak

Nafarroan ez da inoiz orain arte Euskararen legerik izan. Nafarroako lehen euskararen legea bada, 1986ko abenduaren 15eko legea da.

Nafarroa erresuma zenean ere, nahiz eta garai haietan erresumako jenderik gehiena euskaraz mintzaten zena izan, ez zen Euskara inoiz hizkuntza ofizial bilakatu. Nafarroako artxibategietan, dokumentuak okzitanoz eta latinez daude gehienak; eta ondoren gazteleraz, baita herririk euskaldunenei dagozkienak ere.

Berdin gertatzen da elizako dokumentuei dagokienez. Badira hori bai, han-hemenka, euskaraz eginiko sermoiak, eta batez ere pastorgintzarako idatziak. Baina liburu eta dokumentu ofiziale-tan, latinari espainolak hartu zion tokia.

Fenomeno horrek badauzka —nola ez— bere arrazoinak, bai historikoak, bai hizkuntzaren beraren gaitasunari dagozkionak eta baita euskarak latinarekin duen arrotasunari dagozkionak ere.

Baina edozein modutan ere, gertatutakoa hori da, euskarak hain zuzen ere ofizialtasunik ez izatea inoiz Nafarroan historian zehar.

Eta gainera, horrekin batera, euskara ez dela izan jakintzaren hizkuntza. Euskara, bere kasuan, kulturaren eta harreman sozialen hizkuntza izan da. Ez da izan halaber, jakinduriaren, ikerlanen edo ikasketen hizkuntza.

Guzti hori ezeztatzeko, ez dira nahikoak, —nahiz eta egiak izan— euskaraz eman izan diren dotrinak, euskararen erabilpena elizatan, eta neurriren batean ere euskara ikasketatan erabili izana, dotrinaren beraren bitartez edo bertso-paperen bitartez esate baterako.

Nafarroako monastegi eta artxibategietan, izkribu edo idazkiak, nahiz eta latinez edo erromantzez egon, badute ere beren ohar eta batez ere toponimia eta giza-izenei dagozkienez beren interesa, baina hemen hizkuntzaren erabilpenaz ari gara!

2. Ofizialtasunaren garrantzia gaurko gizartean

Gure egunak arte euskarak, ofizialtasunik eta legerik gabe iraun duela ezin uka eta gainera gogoan hartu behar den zerbait da, geroa ere egoki aztertzekotan. Orain arte euskarak hizkuntza bizi eta erabili bezela iraun du, bere atzerakada guztiekin bada ere, baina baita aurreraka egin duen aldiekin ere.

Orain arte ordea euskarak ez du izan inoiz ofizialtzat hartu eta erabili duen estatu edo erresumarik.

Nola iraun ahal izan duen holako hizkuntza batek, erromantzez inguraturiko leku eta denboran zehar, oraindik askok egiten dugun galdera da eta jakintsuak ez daude erantzunean ados.

Villasantek bere Euskal Literaturaren Historiako lehen atalean zera dio, agian euskarak beste hizkuntzenak —eta ez bakarrik hizkuntzak— hartzeko edo bereganatzeko duen ahalak lagundu diola irauten. Behar bada hizkuntzaren izaerako edo esentziako tankera horrek, izan du zerikusirik eta behar bada lagundu egin dio. Baina hizkuntzaren barruko arrazoinak ez dira aski. Gizarte-arloko edo arlo sozialeko arrazoinak eta historian zehar gertatutako gora-beherak ere, beren eragina izan dute. Hain luzea dugun kondairan eta hain ezberdinak diren egoera guzti horietan ordea, ez da batere erraza argudio-marra edo ildoak aurkitzea. Industrialtzea bera berdina izan ez den bezala, historiaren beste urrats askotan eta gaurko gizarte-motatan ere, ezberdintasun sakonak aurkitzen ditugu euskararen iraute harrigarriari erantzun borobilegiak emateko.

Hizkuntza guztiak ordea, beste gauza askoren artean, tresna dira, giza-harremanetarako eta bizimodurako tresna. Eta tresna guztiak bezala, balio ez dutenean edo beste tresna egokiagorik sortzen denean, baztertuak eta ahaztuak uzten dira. Ez bakarrik baliagarritasunak, baizik eta hain modan dagoen obsoleszentziak ere baztertu egiten ditu tresnak.

Ondorioz, eta nahiz eta gordina iduri, euskara, gizarteko harremanetarako eta bizimodurako balio izan duen tresna izan dela aitortu beharko. Ez da inolaz ere jendearen borondatearengatik edo nahiarengatik irauten duen zerbait; hori bakarrik ez da aski, baina gainera kondairako gorabehera askotan borondate edo nahimen hori ez da gertatu. Euskara gutxietsi duten gehienak euskaldun hutsak izan dira, batez ere soldaduskara edo gerrateetara joan eta bizimodu berri horretarako balio ez zien tresna zela oharu direnean. Hala eta guztiz ere bizimodurako, bizimodu batzuetarako alegia, balio izan duen tresna izan delako irauten duela aitortu behar. Eta balio hori, ofizialtasunez jantzirik ikusten ditugun errege eta jauntxoek gorte eta bizibide horietan agertzen ez baldin bada ere, Euskal Herrian bikoiztasuna, aspaldikoa edo agian betidanikoa dugula pentsatu beharko.

Hirian, kalean eta printzipalen bizimoduetan, euskarak ez zuen tokirik. Sukaldean eta baserrian irauten badu, behar bada ez da hain

harrigarria lehen inprimatutako liburuan era "jalgi hadi plazara" ezarririk eta idatzirik gelditzea.

Euskal Herrian, gizarteak eta erakundeek, bikoiztasuna sakona eta aspaldikoa dute. Hegel filosofoak gizartea eta estatua bereizi bazituen, hemen ez bakarrik estatuari dagokionez, bere irudirik gorenenean behintzat, baizik eta bertako erakundeekiko bikoiztasunaz ere mintzatu beharko genuke. Euskal Herrian gizarte mota batzuk, nekazalgoa, arrantza, artisautza mota bat edo beste, mehatzaritza eta olagintza elkarte borobil eta hertsia bezela agertzen zaizkigu, erdi aroko glebaren eboluzioa egin ondorean finkaturik gelditu balira bezala edo.

Bikoiztasun hori dinamikoa izan da askotan behintzat eta ez estatikoa. Gizarte euskaldunak eta erromantzea eta latina erabiltzen duten erakundeek, zuzenbide zibileko alorrean topo egiten dute, foruen inguruko bizimoduaren eraketan topatzen dira. Gizartean ere, dinamika horrek, osagile diren beste batzuk sortzen ditu. Nafarroan *erromantzadua* deitutako alderdia erdi aroan kanpotik etorritakoek biztanlez betea izan litekeen bezela, Leire eta Usun Iruñeko Erresuma sortu zen gune gunetan kokatzen dira. Iruñeak berak erdi aroan hiru hauzo zituen, bakoitza bere harresiz inguratua eta gehienetan elkarrekin guduan; horietako bat zen euskalduna, *Nabarreria* hain zuzen ere; bestea frankoena zen; eta azkenik hirugarrena bien arteko nahasketatik sortua... eta guzti hori, mendeak zehar iraun zuen egoera izan zen, XIV. menderaino.

Euskal Herri osoko foru bat ez da inoiz izan, gezurra badirudi ere. Foru euskaldunik ere ez. Orain dela mila edo bederatzirehun urteko Lizarrako Forua edo Atarrabiako Forua edo Larraungoa, denak latinez dira, baina erdi arotik honantza gizartearen bikoiztasun horrek foruaren erabilpenean egiten du topo bere dinamika sortzen duen berritze horretan. Foruen fenomenoak ez da hemengo bakarrik, baina hemen gizartearen eta erakundearen artekoitasun horrek eman zion maila bereizi bat eta horretatik datorke foruen galtzeak orain dela 150 urte sortu zuen zirrara.

Bikoiztasun hori ordea industri giroko gizartean galtzen hasten da eta orain bukatzen ari da.

Gaur egun gizarteko edozein gizaseme edo emakume erakundeekiko edo administralgoarekiko harremanak beharrezko dituen da. Jaiotzen denean erregistro zibilean sartzetik hasi eta jubilazio-ko pentsioraino; nahitanahiezkoak bilakatu diren hamabost-hogei urteko ikasketetatik hasi eta gizarte-segurantzak eman eta utzi ezinezko bihurtu duen babeseraino; seme-alaben beharretatik hasi eta etxebizitzak dituen zerbitzuetaraino. Bukatu da baita ere, maila bukolikoan, halako autarki kutsuko baserriaren irudia. Kultura postindustrialak, industrialismoak nolabait bazterrean errespetatu zituen bizimodu marginal horienik ere ez du barkatzen. Gizakiak, edozein gizasemek, erakundeekiko eta gizarteko beste hainbeste egiturekiko harremanak ezinbestekoak ditu, bere premiei erantzuna emateko.

Eta egoera honetan, euskarak, giza-harremanetarako eta bizimodurako tresna egokia izatekotan, zer baldintza behar du? Tresnak bitartekotasuna du ezaugarri. Tresnaren eredu zerbaitetarako balio izatea da. Eta hizkuntzari dagokionez adibide bezala jarri ditugun harreman guzti horietarako baliodun bitartekoa izatea da helburua eta irauteko baldintza.

Oharturik bada kultura postindustrialean, komunikabideen omnipresentzia kontuan hartuta, ez dagoela gizartea eta mundu ofiziala, bereizi ahal badira ere, elkarrengandik apartatzerik, euskararen etorkizunerako ofizialtasuna deitzen dugun guzti hori eta horren ondorioz datorren guztia, izugarri garrantzitsuak agertzen zaizkigu. Bostehun liburu urtean argitaratzea eta telebista, iragarkia ezik batzuetan euskaraz izatea garrantzitsua da; euskarak batasuna lortua izatea gehien batean urrats baikorra da; ikastolak eta erdi-mailako edo unibertsitateko euskararen erabilpenari inportantzia ezin zaio kendu. Baina jendearen laneko, komunikabideetako eta eguneroko gorabeheratan euskararen bitartekotasuna lor dadin, gaur egun ofizialtasunak dakarren inguru guztia beharrezkoa da.

Euskararen edozein legez ari garenean, ez gara orduan, behintzat luzarora begira txantxetako zerbaitetaz ari, baizik eta gure hizkuntzaren etorkizunean garrantzia izanen duen zerbaitetaz.

3. Euskara zuzenbide pribatuan

Nafarroan zuzenbide zibila edo pribatua Foru Berria deitzen den legeria edo lege-bilduman dago.

Besterik beste, lege-bilduma horretan, bada lege bat, 192.a hain zuzen ere, nafartarroi euskarari buruz eskubide bat ematen diguna, testamentuak euskaraz egitekoa hain zuzen ere. Eskubide hau, lehengo gizarte-motatan guztiz garrantzitsua zen, nahiz eta oraingotan, bigarren mailako eskubide eta eginbehar bihurtzen ari izan. Garai batean, jatorriak, etxaldeak eta gurasoek ondorengo izendatzeak, guztia edo gehiena esan nahi zuen gizartean edozeini jokatzea gertatuko zitzaionari buruz. Ez zen bada txantxetako zeregina eta nolanhiko eskubidea.

Nafarroako, zenbait alorretan behintzat, kode zibilaren ordezkoa den Foru Berriko 192. legeak, hona zer dioen bere bi ataletan: 1.- Nafartarrek euskaraz testamentua egin ahal izan dute. 2.- Testamentua *exkurrau* edo notaria baten aurrean egiten baldin bada, eta beronek euskaraz ez baleki, testatzaileak aukeratutako bi itzultzailearen lana beharrezkoa da gaztelaniara bere erabakia itzul dezaten; testamentua bi hizkuntzatan idatziko da, Erregelamendu notarialak dioen bezela.

Foru Berria delako lege-bilduma hau, 1973ko martxoaren batean eraikitako legea izanik ere, lehengo egoeratik zetorren legeriaren moldaketa da eta orain ere indarrean dirauena. Lege horren arabera testamentuak egin daitezke eta egin ere egiten dira bai bi hizkuntzatan, eta baita ere euskara hutsean.

Lege labur honetan alde nabarmenik bada, oraingo euskararen edo vascuencearen legearen aldean jartzen baldin badugu. Berezi-tasun hori garrantzitsua izateaz gainera, gogoan hartu behar da ondoren aztertzeraz goazen legea ongi ulertzekotan. Berezi-tasun hori hain zuzen ere lehenengo hitzak dakarren muga da: nafartarrek. Horrek esan nahi du Nafarroako herritar edo hiritar den edozein gizaseme edo emakumek duela eskubidea; esan nahi du nafartar batek eskubide hori noiznahi eta edozein tokitan duela.

Nafartar batek testamentua euskaraz Elizondon edo Tuteran egin dezake, eta baita ere Iruñean edo Bilbon edo Bordelen. Nafartarra izateagatik eskubide hori dauka nonahi eta noiznahi.

Vascuencearen legean ordea ez da inoiz ere bere 28. artikulua eta ondorengo erabaki iragankor edo osagarrietan ere, ezda behin ere nafartar hitza —navarro hitza alegia— azaltzen.

Hori ez da ez txiripa ez eta hutsegitea ere. Nafarroa edo Navarra hitza askotan azaltzen da eta herritar hitza berriz —ciudadano hitza bere terminologian alegia— hamar aldiz azaltzen da lege motz honetan.

Terminologia horrek adierazten duena, sakon-sakonean zera da, euskararen legean dagoenaren ondorioz, ez direla eskubideak edo nahi baduzue herritarren edo pertsonaren eskubideak, baizik eta tokian tokiko ahalak, edozeinentzat, nongo herritarra den begiratu gabe, non dagoen besterik kontuan hartu gabe. Ez dira eskubideak, pertsonen eskubideak, baizik eta eremu batzuetan edo besteetan dauden egituraketak edo zuzenbideak eta han dagoenak edo han dagoenean edonork edo norbaitek han dagoen bitartean eskura ditzakeenak.

Nafartar batek testamentua euskaraz Madrilen egin dezakeen bitartean, Elizondoko batek Tuteran ez du bere seme-alabak euskaraz Oinarrizko Heziketa Orokorrean ikas dezaten aukeratzetik, edo eta administrazioko harremanak euskaraz edukitzea aukeratzetik. Tuterako batek, edo Madrilgo batek, Elizondon dagoen bitartean, bere seme-alabak O.H.O. delakoan euskaraz ikas dezaten aukera dezakeen bitartean, Elizondokoak ahal hori —eskubidea ez bait da pertsonari jarraitzen diona— galdu egiten du euskal lurraldea edo "zona vascofona" delakotik ateratzen den bezain laister.

Guzti hau, Nafarroa euskararen erabilpenari buruz zatitan puskatzetik dator. Zatiak sortuz gero, tokian tokiko ahalak eta erabilpideak jarritz gero, ezinbestekoak ziren pertsonaren edo herritarren edo nafartarraren eskubideak alde batera utzi behar izatea, ahal horiek ez diotelako pertsonari jarraitzen lurralde batetik

bestera ateratzen denean. Ezinbestekoa den bezela nafartarren artean ezberdintasunak sortzea, lege honek guztiona den tresna eta ondasun horren erabilpenerako. Guztiona esaten denean gainera, euskaraz ez dakitenena ere gogoan izan beharra daukagu. Badira katemaila edo eslaboi galduak, badira belaunaldi osoak ez bakarrik euskaraz ez dakitenak, baizik eta baita ezin ikasi izanen dutenak ere. Baina korrikaren lekuko edo ikurrak eskuz esku Erriberako zelai zuhaitzik gabeak igaro behar dituenean, euskararik gabeko horien eskutan igaro beharra du. Eta lege honek ez die ahal berdinek ematen Murtxanten daudenei edo Elizondon direnei, nahiz eta behar bada, ez den hori lege honen akats edo hutsegiterik sakonena.

Foru berrian dagoen lege horretaz gainera, zuzenbideko erabilpen zibilean ere badira beste adibide batzuk, bai hitzarmenak direla eta baita agiri edo ohituren ondorioak ere direla bide ere. Oteiza de la Solana herrian auzolan oihukatzen dutenean bandoa joz, ez da hitz soil bat, baizik eta hitzak loturik duen egitura edo erakundea ere bada. Hizkuntza galdu ondoren, hizkuntzaren kontzientzia guztia ere galdurik dutenean eta gehienez ere "hemen lehen euskaldunak omen ginen" edo "nire aiton-amonak euskaldunak ziren" esaten dutenean ere, oraindik, Lizarra edo Tafalla aldeko herri askotan auzolan egitera deitzen dute, eta bizimodu batzuetan hain garrantzitsua izan zen erakunde edo instituzio horrek adierazten du Vinson-en esatera ez dela egia. Euskal Herriak ez du hizkuntza bakarrik bereizgarri, baizik eta hizkuntzak bizimoduan sortu duen guztia edo eta bizimoduak hizkuntzaren bitartzen maitu zuena.

Zuzenbide eta gizarteko harremanetan euskarak izan duen toki horrek ordea, zuzenbide publikoa deitzen den horretan ez du izan ondoriorik.

Santso zazpigarrenaz geroztik, Nafarroako erregeak erdalduinak izan dira beti, askotan atzeritarrak eta batzutan beste herrialde edo atzerrietan ere beren interesak eta jokabideak zeuzkatena. Oliteko gortean edo Iruñeko jauregietan euskara arrotz ibili zen beti; ziur aski gehienez ere, morroin eta neskameen hizkuntza

zen; eta agian zekorrak, zerriak, barazkiak eta egurra ekartzen zuten baserritarren hizkuntza... gutxi gorabehera gaurko Donostiako edozein hoteletako giroan bezalatsu.

Izan zen, hori bai, garai berezi bat, euskarak babes politikoa eduki zuena, hain zuzen ere Hego Nafarroak bere askatasuna galdu eta ondoren. Fernando faltsarioak bula faltsu bat erabili zuen Nafarroako *erregeen* kontra eta ondoren Joana erregina calvinista egin zen. Leizarragaren lanak eta neurriren batean Detxeparerenak ere, eta hamaseigarren mendeko iparraldean gertatutako euskararen pizkundeak ofizialtasunik izan ez bazuen ere, gutxienez babesa jaso zuen, Endrike IV.ak Parisek meza ongi balio zuela aitortu arte.

4. Nafarroako euskararen legearen aurrebaldintzak

1978.eko Konstituzioak bere 3. artikuluan zera dio: Estatuan gaztelania da hizkuntza ofiziala. Espainiar guztiek dute jakin beharra eta erabiltzeko eskubidea.

Artikulu bera, ondoren zera dio: Beste gainerako hizkuntza espainolak ere ofizialak izanen direla zein bere komunitate autonomoan.

Konstituzioan ez da zatirik azaltzen komunitate autonomoei dagokionez. Osorik aipatzen ditu; bakoitza berean. "Las" artikulua erabiltzen du Konstituzioak. Ez da orduan erraza Foru-Hobekuntzarako Legeko 9. artikuluan egiten den zatiketa Konstituzio-ko hirugarren artikuluekin lotzea. Nik uste behintzat, hizkiz hizki edo letraz letra aztertzen badugu bigarren ofizialtasun hori, nahiz eta bigarren mailakoa izan, nahiz eta estatutuetan egiteko utzi eta abar, Konstituzio-ko hirugarren artikulua horrek esan nahi duena, ez datorrela bat ondoren eman zaion erabilpenarekin. Hor Komunitate Autonomoetan dio eta ez zatietan.

Konstituzioaren 3. artikulua hori horrela gelditu zenean, Euskaltzaindiak protesta ofiziala egin zuen euskara gutxiesten ze-

lako. Izan ere, 14. artikuluan aipatzen denean espainiarrak legearen aurrean berdinak direla, jaiotza, arraza, sexua, erlijioa, eritzia eta abar aipatuz, ez da hizkuntzarik aipatzen. Eta gainera gaztelania behar bat bezala ezartzen zaio herritar bakoitzari.

Nafarroako estatutua den Foru-Hobekuntzarako Legea 1982ko abuztuaren 10ean ezartzen da, lege pakzionatua deitutakoaren egun berean alegia, nahiz eta 141 urte ondoren ezarri.

Lege honek bere bederatzigarren artikuluan sortzen du Nafarroan lurralde euskaldun eta lurralde ez-euskaldunaren mugaketa.

Terminologia ez da beti berdina. Foru-Hobekuntzarako Legean gaztelaniaz lurralde euskalduna esateko "vascoparlante" hitza eta gainera muga anitzean erabiltzen da. Euskararen Legean ordea "vascofono" hitza erabiltzen da. Eta lege hori egiteko lehen egitasmo edo aurreproiektuan gehiengotasunaren ideia erabili zuten, ondoren bazterturik gelditu bazen ere; "zona de predominio" lingüístico vasco" zen aurreproiektu horren terminologia.

Aipatutako Foru-Hobekuntza edo Amejoramendua delako Lege horretako 9. artikulua bada, bi ataltxo ditu: Lehenengoan, inork ahaz ez lezan Nafarroan hizkuntza ofiziala gaztelania dela ezartzen da.

Hona bigarrenak zer dioen: Euskarak ere, hizkuntza ofiziala izaera edukiko du Nafarroako lurralde vascoparlanteetan. Sic. Horrelaxe; hau da vascoparlante hitza erabiliz eta mugatzaile anitzaz edo pluralean.

Ondoren artikulua horrek, euskararen lege bat izanen dela erabakitzen du hizkuntza horren erabilpen ofizialaren ildoak eta hizkuntzaren irakaskuntza ere ezarriko dituen.

Linguistikaren edo soziolinguistikaren aldetik, lurralde edo zona horiek, nahiz eta geroz eta gehiago ari garen entzuten edo erabiltzen ohitzen, oinarririk gabeko kontzeptu edo mugaketa dira. Parlante hitza erabiltzean eta lurraldeari laguntzen, zentzu gutxiko edo zehaztasun txikiko esaera dela azpimarratu behar. Lurralde parlante edo vascoparlantea berez ere gogorra egiten bazai-

gu pentsatzea, noiz eta nola hasten da? Ehunetatik batekin; ehunetatik hamarrekin. Gogoan eduki behar da, esate baterako, Nafarroako parlamentuan errepresentatibitate politikoa ehunetatik hiruan hasten dela.

Beti ere, Foru-Hobekuntzarako Legeak sortu zuen lurralde edo zonaren muga eta aipatutako definibidean ezarririk utzi.

Guzti honen aurrean, ahal ote zen oraindik lege aurrerakoi eta euskararentzat on zena egiterik?

Esan beharra dago, lehenik eta behin euskarak, Euskal Herri osorako lege bat bakarraren beharra eta premia ezin duela inoiz ahaztu. Honek, gaurkoz utopia badirudi ere, orain dela hiru hilabete Txekoslovakian edo Bulgarian hauteskundeak egitea hainakoa bezalatsu, Europaren etorkizunean gertatuko den, gertatu behar duen zerbait bezala ikusi eta jokatu behar dugu; Europaren eta gure etorkizunean sinisten badugu behintzat. Eta hori, estatu ezberdinek irauten badute ere, estatuen arteko harreman bereziak mamitzea egonen delako, harreman horiek nahitanahiez erakunde internazionalak sortuko dituztelako eta azkenean euskarak hori behar duelako.

Baina hala eta guztiz ere, ba ote zitekeen lege aurrerakoi eta egokirik egin, Amejoramendua delakoan dagoelarik, aldatu gabe alegia?

Hortaz egin nuen idazlan txiki bat Autodeterminazioa izena duen idazle multzo batek egindako liburuko bigarren tomoan. 1985eko otsailekoa da. Artean legearen aurreproiektu edo egitasmorik ere azaldu gabe zegoen. Zer edo zer egosten ari ote zen edo bazidurien. Eta lau baldintza jartzen nituen, gaur ere ontzat ematen ditudanak.

Lehena, euskara nafartar guztion ondasuna dela eta nafartar guztiok dugula ziantzeko beharra.

Ondorioz, bigarrenean, nafartar bakoitzarentzat eskubidea eraiki behar dela, berea den hizkuntza hori erabili eta ikasi ahal izan dezan.

Hirugarrena, nire ustez garrantzitsuena, Iruñea, Nafarroako kapitala euskaldun bezala onartua izatea, edo berdin dena euskarak Iruñean ofizialtasun-maila ezagutua izan zezala.

Eta azkenik edozein herritarrek aukera askea eta ahala eduki dezala hizkuntza erabili eta ikasteko.

Jarrera eta eskakizun arrunt moderatu hauek merezi zuten, nik uste, gogoan gehiago hartuak izan zitezten. Ez zen legearen irakurketa eskuzabala eskatzea, baizik eta gutxiengo ziur eta askeak ipintzea, inor bortxatu gabe, jendearen borondatean eta aukeran oinarrituz.

Hirugarren eta laugarren baldintza horiek, merezi dute azpimarratze bat. Nafarroako biztanlegoaren bostetatik hiru Iruñea inguruan dago. Baina ekonomia, kultura eta harreman-mailetan Iruñea inguruan biltzen da Nafarroako bostetatik lau. Ofizialtasunak esate baterako ez du zentzurik eta ezta edukirik ere Iruñea lurralde euskaldun bezala ez hartuz gero. ¿Zertarako balio dezake Goizuetan edo Lekunberrin euskarak ofizialtasun-maila eduki-teak, ondoren herri horiek, beste herri guztiek bezala, beren Administralgoarekiko harremanetarako, epaiketarako, ekonomia edo ikasketen inguruko gorabehera guztietarako, bide bat egiteko edo esne-jetzigailu bat jar dezaten subentzio- edo diru-laguntza bila ere Iruñera etorri beharra baldin badaukate? Nafarroan Iruñean euskarak ofizialtasuna balu, Nafarroan euskara beste probintzietan bezala ere, ofizialtzat jo liteke. Iruñean ez izanez gero ordea, Nafarroan ofizialtasunak inolako edukirik ez duela aitortu behar.

Bestalde gainera, Nafarroan euskaldunik gehiena dagoen herria Iruñea eta Iruñerria da; hogeitamar mila gutxi gorabehera. Baina gainera, hemen dira ikaslegoa, unibertsitateak, Gobernuak, Ospitaleak eta abar.

Eta bestalde opzio edo aukeraren bidea. Gaurko gizartean, eta nahiz eta diglosiaren teoria guztiak beren oinarria eduki, nahiz eta bilinguismoa luzarora desorekatzen den egoera dela ontzat hartu, nahiz eta nik ere aukeraren bideak dituen akats ikaragarri guztiak

ikusi, ez dago eta ezin liteke egon gainera beste biderik. Gizarteak ez luke onartuko inolaz ere eta luzarora gure aurka bihurtuko litzaiguke. Aukera eta gizartearen borondatea dira gainera, euskararen gaitasunaz eta bere gizarteko egoeraz gain, euskara aurrera atera dezaketen bideak.

5. Beste estatutuetan hizkuntz legeek duten aurreikusia

Espainiako estatuan, Nafarroaz gainera, beste sei estatutuk erabakitzen dute zein izanen den beren hizkuntzaren araua.

Estatutu guztiek antz handia daukate. Batak bestea kopiatu ez badu ere, gutxienez zeharbegiratuak botaka eginak dira.

Sei estatutu horietan badira hiru kasu Nafarroarekin konparabideren bat egitea merezi luketenak. Nafarroan euskarak duen egoerarekin antzik handiena Valentziako Komunitate Autonomoak du. Han ere, Mesetako lurraldean, ez bait da katalana edo beren estatutuan esaten den bezala, valentzianoa erabiltzen. Betiere bada ezberdintasun bat; Nafarroan euskara erabiltzen ez den tokietan galdu egin da; eta Valentzia-ko mesetan berriz, badirudi ez dela inoiz katalanera edo valentziera hitzegin. Baina Valentziako estatutuan, bere zazpigarren artikuluan hain zuzen ere, Valentzianoa Komunitate Autonomo guztian ipintzen da hizkuntza ofizial bezala. Egia da, gero artikulua horren seigarren eta azkena den atalean, hizkuntza batak edo besteak erabilpen handiena duen lurraldeak zeintzuk diren esaten dela legearen bitartez erabakiko dela. Baina ofizialtasunak beti, komunitate osoan jarraitzen duelarik. Erabilpen hau, zalantzarik gabe, askoz ere hobeki dator bat Konstituzioko 3. artikulurekin, Nafarroako Foru-Hobekuntzarako legearena baino.

Bigarren kasua, adibidea jartzeko besterik ez bada ere, Aran haraneko edo bailarako hizkuntzarena da; Katalunian ez zaio ofizialik maila eman, eta aipatzen bada ere, onikusia eta zaindua izanen dela esateko besterik ez da.

Hirugarrena Asturiasko estatutua da; bere laugarren artikuluan, bablea zaindu eta errespetatua izanen dela aitutzen du eta eskolatan erakutsia, beti bere bereizitasunak errespetatuz, baina hizkuntza horri ofizialtasunik eman gabe.

Euskal Komunitate-Autonomoan, Katalunian, Galizan eta Balearietan bi hizkuntzek komunitate osorako dute ofizialtasuna. Bakarrik Balearsetako estatutuak hizkuntzarenatik inor ez dela gutxietsia izanen aipatzen du.

6. Nafarroako euskararen legearen aurreproiektuak

Bi egitasmo edo legegai edo proiektu osotu zituen Nafarroako Gobernuak Legea Parlamentu Foralean eztabaidatu aurretik.

Lehendabizikoa prentsan 1985eko urriaren 27an azaldu zen. Egunkariak egun batzuk lehenago ziotenez, aurreko asteazkenean hain zuzen ere, egitasmo edo legegai hori onartua izan omen zen.

Lehendabiziko proiektu honetan azaltzen da lehen aipatutako terminologia: euskarak gehiengoa duen lurralderako "predominio" hitza erabiliz hain zuzen ere, baina ez Valentziako kasuan bezala aipamen hutsa egiteko, baizik eta ofizialtasuna euskararen gehiengoa duela dioen lurralde horietara mugatzeko baizik.

Lehendabiziko proiektu honetan bi lurraldetan bakarrik zati-tzen da Nafarroa, euskaldungoak gehiena duela dioenean eta euskaldungoak gehiengoa ez duenean. Batean euskarak, gaztelaniarekin batera, egoera ofiziala du. Bestean berriz ez.

Beste bitxikeria askoren artean ordea, badu proiektu honek berezitasun bat, hain zuzen ere irakaskuntzari buruz, alegia Oinarritzko Heziketa Orokorrari dagokionez, eta eskola publikoetako zera da euskararen (ez euskarazko) irakaskuntza obligaziozko bezala jartzen zuela. Bigarren proiektuan eta legean obligaziozkotasun guztiak desagertzen dira, nahiz eta lehen proiektuak behar horri buruz zuen salbuespen-bidea bertan gelditu. Zera esan nahi

nuke, lehen proiektuan euskararen ikaskuntza nahitanahiezkoa jartzerakoan, horretatik at edo kanpo gelditzen ziren lurralde euskaldun delakoan betirako ez zeudela azaltzen zutenak; gero obligaziozkotasuna kendu ondoren eta aukera jarriz gero, aterabide hori ere ez da beharrezko, baina hala eta guztiz ere legean iraundu.

Proiektu honek alegia, ez du esaten lurralde euskalduna zein den erabakitzeke erabiltzen dituen kriterio edo oinarriak zeintzuk diren. Herri-zerrenda bat bakarrik ipintzen du.

Bai proiektu honetan, nola hurrengoan, euskarari euskera deitzen zaio, gaztelaniazko testuan ere. Ondoren legearen idazkian, jakina den bezala, vascuence hitza ezarri zioten, parlamentuan Del Burgo jaunaren alderdikideek aurrera botatako aldaketa onartu ondoren.

Lehen egitasmo hau, nahiz eta Nafarroako Gobernuak onartua izan, ez zen Parlamentuan eztabaidatzera ere iritsi eta bertan-behera utzi zen.

Prentsan lehen proiektu hori agertu eta handik hamar egunera Euskaltzaindiko Zuzendaritzak agiri bat atera zuen eta bertan esaten denez, kezka handia zeukan Nafarroa zatitzen zelako eta nafartarrei hizkuntzari buruzko estatutu pertsonala edo eskubide subjektiboa eman beharrean, lurralde-oinarri edo kriterioak arrunt nagusitzen zirelako. Euskaltzaindiak, bere gogora erazten du helburuetako bat hizkuntzaren eskubideak zaintzea dela eta bere kezka agertu zuela, bai Konstituzioa egin zenean, nola Amejoramentuaren Legea onartu zenean ere. Guzti hau 1985eko azaroaren 7ko agiria da.

Bigarren proiektu edo egitasmo 1986ko irailaren 30ean onartu zuen Nafarroako Gobernuak.

Proiektu berri honek, baditu lehenengoarekiko ezberdintasun batzuk, gero legean ezarriarik gelditu direnak. Hona hemen batzuk: 1.- Lurraldeak aipatzen dira eta zehazten, baina oraingoan bi beharrean, euskalduna eta euskalduna ez dena, beste hirugarren bat ere azaltzen da, hain zuzen ere lurralde "mistoa" gaztelaniatik

itzultzen oso zaila den hitzean, bere esanahia oso iluna baita. Bigarren lurralde honetan, Nafarroako erdialdeko hiririk haundienak sartzen dira Tafalla ezik. Lizarra barruan dago eta Tafalla ez. Oraingoan ere ez da arrazoinik ematen; herrien zerrenda bakarrik. 2.- Lurralde horiek, ez dira ez Amejoramentuak bezala “vasco-parlate” deitzen eta ezta lehenengo proiektuan bezala “predominio” hitza erabiliz ere; vascofono hitza azaltzen da, berriro ere euskaldun bezala itzuli beharko genukeena, baina orduan, beste lurraldeei, euskaldunak ez direnak ezin deitu. 3.- Ikaskuntzari dagokionez, nahitanahiezkotasuna ezkutatu egin da. Lurralde vascofonoan aukera daiteke. Besteetan Gobernuak egin dezake aukera jartzeko beharrezkoa iduritzen zaiona.

Proiektu hau Lege izatera iritsi zen. Eta honi buruz ez zen agiririk azaldu, nahiz eta lurraldea eta zatiketak hor egon.

Egitasmo hau azaldu zenean, batzuen helburua halako edo bestelako herri sartzeari bihurtu zen eta lege honek uzten dituen ate irekietaz mirestea.

7. Proiektuari Parlamentu Foralak egindako aldaketak

Parlamentu Foralean aldaketa bitxiak egin zitzaizkion lege-proiektuari.

Ezagunena izenaren beraren aldaketa da. Proiektuetan beti euskara hitza erabiltzen zen gure hizkuntzaren deiera bezala, nahiz eta gaztelaniaz eginak izan. Legean ordea “vascuence” hitza erabili zuten, Parlamentuan aldaketa hori erabakirik.

Baina badira ere beste aldaketa nahiko adierazgarriak. Esate baterako Art. 1, 2, b) atalean euskararen zabalkundea bultzatu (:impulsar) jartzen zuen tokian, zaindu hitza (“protege”) erabiltzen da. Eta legearen testuan zehar zabalkundea ere (:“fomento” hitza, alegia) desagerrarazi da, azaltzen zen toki guztietan. Aldaketa hau nahiko adierazgarria da. Euskararen zabalkundea edo aurreratzea, fomentoa azken finean, gaitzetsia gelditu zen aldaketa honetan.

Euskalkiak errespetatu eta zaindu beharrekoak bezala jartzen dira. Egiten ditu ere beste aldaketa batzu, esanahi gutxiago dituztenek badira ere, esate baterako 11. artikuluan eta euskalduntzat hartzen den lurraldean fedatario edo notariak herritarrak eskatzen duen hizkuntzan eman beharko ditu dokumentuak, baina euskaraz baldin badaude ez dute balioko "vascofono"tik at. Gogoan izanik erregistroak ez daudela "vascofono"an, esaidazue zertarako balioko duen Lekunberriko notariak euskaraz eman liezagukeen idazki batek eremu bati erakusteko ez baldin bada. 16 eta 17.garren artikulok desagertzen dira.

Parlamentuan proiektuari egindako aldaketak euskararekiko legearen jarrera gogortu egin zuen, bai irudiari buruz eta baita ere edukinari buruz.

Gogorra da, besteak beste, euskararen zabalkundeari buruz ziren aipamenak, fomentoari buruz alegia, kenduak izatea Parlamentuan, horrek adierazten duen borondate politikoa euskarak ez dezala aurrera egin bait da, eta gehiago oraindik, euskarak ez ditzala, askotan injustiziaz eta zapalkuntzaz, galdu dituenak eskura berriro.

8. Nafarroako euskararen legearen egitura eta edukina

Legeak lau titulu edo atal dauka. Lehenengoa erabaki orokor edo oinarriak sartzen dituena bost artikulutan. Titulu honetan euskararen erabilpena egituratzen da, legearen helburu eta muga eta oinarriak, ofizialtasunaren edukina eta hiru lurraldeak ezartzen dira. Azkenik hiru lurraldeetako bereizketa egiten da, hiru eremutan alegia. Ez da mugaketarik edo konzepturik ematen. Bakarrik herri zerrendak ematen dira, bai eremu "vascofono"koak eta baita lurralde mistokoak ere. Herri hauetan aldaketaren bat sartu zen, adibidez Barañain lurralde mistoan.

Baina hemen bai ofizialtasunari buruzko gorabehera bati erantzuna eta zehaztasuna eman behar diogu. Nahiz eta legeak hiru

lurralde ezartzen duen, ofizialtasuna lurralde batean, bakarrik dago zona "vascofono"an. Beste alde batetik esanda, zona mistoan euskara ez da ofiziala. Ofizialtasunari buruz orduan bi lurralde dago bakarrik. Hau argi gelditzen da Foru Hobekuntzako 9. artikulua kontuan hartzen badugu. Artikulu horretan zehazki esaten da euskara ere ofiziala lurralde euskaldunetan izanen dela eta ez beste inon. Eta jakina da euskararen legeak artikulu hori zabaltzen duela. Baina gainera legearen testuak berak ere, Parlamentu Foralak egin zion eraskinean eta aipatu dugun 12. artikuluan ezartzen bait da lurralde euskaldunatik kanpo baliorik izan dezaten notariak edo fedatarioek gatzelaniaz atera behar dituztela beren agiriak. Hau hola izanik "vascofono" a ez den zona terminologia ez da egokia, zeren eta mistoa ere vascofonoa ez den lurraldea bait da. Legeak bada terminologian hutsegite horiek izan arren, argi dauka "vascofono" a ez den guztia ez "vascofono" a dela, eta ondorioz lurralde mistoan, tamalez, euskarak ez duela ofizial mailarik.

2. tituluaren ofizialtasuna eta 3.ean euskal irakaskuntzaren zabal-kundea egituratzen dira.

Bai titulu batean nola bestean oinarri orokorrak ematen dira lehendabizi eta ondorean zona vascofonoari, mistoari eta vascofonoa ez denari dagokiona zehaztu.

Euskararen erabilpen ofizialari buruz zera esan daiteke, oinarri orokorretaz gainera, lurralde euskaldunetan, edozein herritarrek administralgoarekiko harremanetan nahi duen hizkuntza —gatzelania ala euskara— aukera dezake eta administralgoak herritarrek aukeratu duen hizkuntzan erantzun beharko dio. Berdin epaiketa gora-beheretan... nahiz eta Elizondon Distritoko epaile bat besterik ez izan. Eta berdin idazki publikoei dagokionez, baina hor, lurralde horretan, erregistrorik ez dago.

Lurralde mistoan berriz herritarrak eskubidea dauka administralgoari nahi duen hizkuntzan zuzentzeko, baina erantzuna zein hizkuntzatan izanen den ez dago ziurtaturik.

"Vascofono" a ez den lurraldean berriz, herritarrak eskubidea dauka, nahi duen hizkuntza erabiltzeko, baina Administralgoak

(18. artikuloa) itzulpena egin dezala eska liezaioke. Artikulu hau bene- benetan ez da bakarrik tamalgarria, baizik eta baita ere zaltzailea eta agian inkonstituzionala, hizkuntzaren arrazoinagatik pertsonak bereizi egiten bait ditu. Ablitasko belodromoan aleman bat jeisten bada egazkin batean eskubide gehiago dauka aleman hizkuntzari buruz, Ablitasko batek euskararekiko baino.

Guzti horretaz gainera eta beti ofizialtasunari dagokinez, boletín ofizialek bi hizkuntzatan argitaratuko direla erabakitzen du eta hasia da bi hizkuntzako argitalpen hau. Erabakitzen da baita ere kontseiluan argitalpenak elebidunak izanen direla. Eta gainera Iruñean erakunde itzultzaile bat sortuko dute, Parlamentuak egin zuen zehaztasunean.

Irakaskuntzari buruz berriz hona zein den egoera: oinarriko heziketa orokorrari dagokiona darabil bakarrik legeak. Aipatu aipatzen ditu beste ikasketa motak ere, baina eskubideak bakarrik O.H.O. delakoari buruzkoak dira.

Lurralde "vasofono"an guraso edo arduradunak aukeraren eskubidea du.

Gertatzen da, ordea, oraindik Nafarroako Gobernuak ez diuela bereganatu heziketa konpetentziak, irakasle guntzionarioak ez dira Nafarroako Gobernuak.

Lurralde mistoan berriz eskubideak ez dira zehatzak. Heziketan euskararen sartzeari urratsez urrats, gero eta gehiagoka eta nahikoa izanen den eran egingen omen da.

Baina aukera egin daitekeela ez dago ezarririk. Lurralde mistoan Gobernuak bere borondate eta dekretoz zehaztu du gehiago.

"Vasofono" a ez den lurraldean euskarazko ikaskuntzak ez du legean inolako babesik; baizik eta bakarrik euskararen ikaskuntzak.

Tamalgarria da artikulu hau ere, 26.a, hain zuzen ere! Murtxante edo Tafallako nafartarrek ez dute inolako eskubide zehatzik, euskarazko ikaskuntza den ondasun hori ez dago nafartar guztien esku.

Legeak 13. tituluan komunikabideei buruz egiten du aipamena. Esaten du Gobernuaren esku gelditzen dela, ondorean legearen zabalkundea bezala.

9. Nafarroako euskararen legearen balorapena

Lege honen azterketa egiterakoan, saiatu naiz alde zurretik baldintzatzan dutenak aipatzen. Euskararen legeak dituen edo izan litzakeen hutsuneak, ez dira denak legetik beretik sortu edo legea egin zenean sortu. Lehendik ere asko mugaturik zegoen, hasteko konstituzioaren aldetik, baina batez ere Amejoramentua den Nafarroako Estatutuaren aldetik. Lege horrek muga bat ezartzen du, Nafarroan euskarari buruz lurraldeak daudela alegia eta horietako batean bakarrik duela euskarak maila ofiziala.

Oztopo hori gaindi zitekeen, baina horretarako, legeari aterabide bihurri bat aurkitzeko, lege hori berbera egin zutenek ez zuten besterik egiteko borondaterik. Gehiago oraindik; legea egin zutenean, euskarak aurrera egin ez zezan borondatea ezarririk utzi zuten.

Lege hau ezberdina da beste guztietatik, autonomietan atera diren beste guztietatik.

Agian, gauza onik ere badu ordea lege honek, nahiz eta tekniki txarra izan eta bertan azaltzen den borondatea ere hain herstua izan.

Duen gauza ona ere ordea, alde txarra duena da.

P.Z.

LA LEY DEL VASCUENCE

LA LOI DE LA LANGUE BASQUE

El presente estudio aborda la Ley del Vascuence en Navarra de 1986 desde la doble perspectiva jurídico-política.

Los epígrafes introductorios reseñan la historia del euskara en Navarra (su marginación política, la falta de oficialidad), la importancia sociolingüística de la oficialidad en la vida de una lengua, los derechos del euskara en el derecho privado navarro (Ley 192 del Fuero Nuevo).

Los capítulos centrales estudian la Ley del Vasculence en su texto y contexto, en sus antecedentes y en sus consecuencias: tanto los condicionamientos jurídico-políticos (la Constitución española en el art. 3, la Ley del Amejoramiento del Fuero de 1982 en el art. 9), su comparación con las legislaciones lingüísticas de seis Estatutos de Autonomía del Estado español (Catalunya, Valencia, Baleares, Asturias, Galicia y Comunidad Autónoma Vasca), como en los anteproyectos de la Ley del Vasculence en Navarra (1985, 1986) y en los cambios introducidos en el Proyecto en el Parlamento Foral y se centra más detenidamente en el análisis crítico de la estructura y contenido de la actual Ley del Vasculence.

La présente étude aborde la loi de la Langue Basque en Navarre de 1986 à partir de la double perspective juridique-politique.

Les épigraphes d'introduction font un compte rendu de l'histoire de la langue basque en Navarre (son marginalisme politique, son manque de caractère officiel), l'importance sociolinguistique du caractère officiel dans la vie d'une langue, les droits du basque dans le droit privé navarrais (Loi 192 du "Fuero nuevo").

Les chapitres centraux étudient la Loi du Basque dans son texte et contexte, dans ses antécédents et dans ses conséquences: aussi bien, les conditionnement juridique-politiques (la Constitution espagnole dans l'art. 3, la loi d'Amélioration du "Fuero" de 1982 dans l'art. 9), sa comparaison avec les législations linguistiques de six Status d'Autonomie de l'Etat espagnol (Catalogne, Valence, Asturies, Baléares, Galice et Communauté Autonome Basque) que les avant-projets de la Loi de la Langue Basque en Navarre (1985-1986) et les changements introduits dans le Projet au "Parlement Foral" et pour se centrer avec plus de précision dans l'analyse critique de la structure et le contenu de la Loi actuelle sur la Langue Basque.

Hizkuntz politika Nafarroan

Estebe Petrizan

Hitzaurrea

Hasi baino lehen, solasaldiaren asmoa eta hau uler daitezen zenbait puntu aipatu nahi nituzke.

Lehenik eta behin erran behar dut, hau ez dela diskurtso erabat borobildua, bukatua. Ez. Hau datu-metatze bat, besterik ez da. Eta datu hauek, agian, ordenarik gabe, jaulkitze-prozesuak behar dituen intuizio batzuekin nahasiak agertuko dira. Eta prozesu honen ondorioz, hain zuzen, Nafarroako hizkuntz errealitatearen ikuspegi zabal eta sakonagoa lor genezake.

Bigarren. Uste dut, gure komunitatean garatu beharreko hizkuntz politikari buruzko hausnartze sakon bat burutu behar dela, analisi soziolinguistiko zabaletatik abiatuko dena, helburuak errealitateari egokitzen saiatzeko. Burutu beharreko lana, aldaera soziolinguistikoen barruan kokatu behar da.

Hirugarren. Erran behar dut, Euskara Nafarroan gaiari buruzko mintzaldia egitea onartu dudala, batzutan, euskal hizkuntz areari dagokionez, ferigai garelara iruditzen zaigula azpimarratuz. (Arabako kasuak, ez du Nafarroak duen morboa sortzen, non-bait). Gainera, uste dut, nafar errealitatea ez dela ongi ezagutzen eta sobera ohituta gaude topiko-multzo usu baten bitartez interpretatuak izatera, beharrezkoak diren elkar-ulertze eta harremanetan batere laguntzen ez duten topikoez, alegia.

Laugarren, eta aurreko puntua indartzeko, Nafarroako lurraldeetako errealitatea, Euskal Autonomi Elkartereko eremu zabaletan aurkitzen dugunaren pareko dela ikus dezakegu.

Azkenik, nik erranen nuke, gure hizkuntz area osoak, etorkizunari begira posibilitaterik izanen badu, hizkuntz planifikazio berbera izan beharko duela, oinarritzen deneko aldagai soziologikoak antzekoak bait dira eta desberdintasunak intentsitateari, eta ez besteri, bait dagozkio. Desberdintasunak, hartu beharreko neurrien sakontasuna markatu behar du.

Mintzaldi honek honako bide hauek ukituko ditu:

- Egoerari buruzko datuak.
- Hizkuntza: helburu politikoa ala Hizkuntz Komunitatea.
- Hizkuntzaren gaineko jarrerak, sustatu eta bizkortzeko edozein ekimenen erdigune.
- Status-ari buruzko datuak: Berehalako etorkizuna.

Egoerari buruzko datuak

Nafarroan Euskarak duen egoeraz ikertzen saiatzeko, has gaitzke ibilaldi historiko laburra egiten, azkeneko denboraldi honi (77-89) atxekituz, batez ere. Ikuspegi posible bat, ez bakarra, ordea, ikuspegi administratibo-juridikoa dugu. Honek bertze esparruak ulertzen laguntzen ahal bait digu. Eta bertze esparruak erraten dudanean, ustez hurbilago ditugun bainan sakoneko analisirik pairatzen ez duten interpretazioek kaskartzen dituztenez ari naiz.

Diktaturak, berrogei urtetan, Euskarak Nafarroan atzera egi-tearen prozesua sakondu eta azeleratu egin zuen. Goresmen osoko zenbait ekimen izan ziren (Herriz-herri kanpaina, Euskararen Bartzorde Aholkulariaren sortzea, Príncipe de Viana aldizkariaren euskara-eranskina eta Fontes Linguae Vasconum argitaratzea...), baina hauek atzeratze horren abiadura nolabait balaztatu bazuten ere, ez zuten eragin haundirik izan. Alabaina, dena erran behar da, Nafarroa, denboraldi honetan, ekimen instituzional gehiago aurki ditzakegun herrialdea dugu.

Lehenbiziko egite garrantzizkoa, ikastolen sortzea da, hirurogeiko hamarkadan, eta sortze hau, ekimen herritarraren baitatik jaio zen, instituzioetatik at.

Demokraziaren etortzeak, hizkuntzaren inguruko ekimen garrantzizkoak ekarri zituen. Baina honek, batez ere, diktaturaren berrogei urteetako ondorio suntsitzailea eta hizkuntzaren egoera penagarria, zabaltasun osoz, ikusterazi zigun.

Mila bederatzehun eta hirurogeitamazazpi urteaz geroztik, penintsulako euskal hizkuntz komunitatea bi "autonomia"tan banatua gelditzen da: Nafarroako Foru-Komunitatea eta Euskal Autonomi Elkarte. Kontinenteko aldeak ez zuen bere egoera aldatu.

Gauzak honela, gure analisiari ekiteko, bi erantza juridiko desberdinetatik, hizkuntz aferaren tratamenduari dagokionez bide desberdinak hartuko dituztenetatik, abiatu behar dugu. Desberdintasuna, funtsean, "nazionalista" deitutako indarrek hauteskuntzeetan, zein komunitate batean, non bertzean, izandako eragina behatuz ikus daiteke. Honela, argi eta garbi ohartuko gara, hizkuntz arazoari aurre egitean zein diferentzia dagoen.

Nafarroan, aurkezten duten programaren baitan Euskararen sustatze eta bizkortzea beren gain hartzen duten talde politikoei, biztanlegoaren %30ak bakarrik eman die botua. Marko honen barruan kokatu behar da Euskararen garapen juridikoa Nafarroan, zeinak funtsezko mugarria bait du: Euskarari buruzko Legearen onespena, mila bederatzehun eta laurogeitaseiko abenduan.

Honi buruz erran behariko litzatekeen lehenbiziko gauza: Euskararen Legea bere garaiko umea dela, egoera politiko baten

umea dela, eta, dudarik gabe, sortu zuten gorabeheren akats eta huts guztiak dituela, edozein transmisio genetikotan bezala. Honekin zera erran nahi dut, helburua legezko hutsunea betetzea zela, ez besterik. Maila aunitzetan, irakaskuntza, administrazioan, batez ere, problematika haundiak sor zitzakeen legezko hutsunea, alegia. Ez gara, bada, helburu normalizatzaileaz mintzatzen ahal; esparru juridiko bat, ahalik eta gutxien konprometituz, bete nahi zen eta kitto.

Hobetzearen gaineko Legearen 9. artikulua legea izanen zena funtsezko aldea finkatzen zuen, hau da, ofizializatzeko partziala, Komunitatearen lurraldeari dagokionez.

Lege honen azalpenari argitasuna ematen dion bertze datu bat: Lege hau Estatuko Komunitateetan egin zireneko azkena izan zen.

Bai sortzean, bai onartzean, izan zen kontsentsurik eza azpimarratu beharra dugu:

– Nafarroako eskuindarrek, aunitzek bederen, ez zuten onartu.

– Parlamentuan zeuden indar nazionalistek kontrako botua eman zioten eta parlamentuan ez zegoenak, bertze aldetik esparru honetan gehiengo duenak, bere erabateko desadostasuna azaldu zuten.

Egileek gogoan zuten hizkuntz aferaren inguruan ez zirela gogaidetasun tresnarik egiten ari, zeuden egoerei legezko estaldura eman ziezaien premiazko legea baizik.

Perspektiba honekin argi dago, alferrik dela informatua dagoen edonori lege honi buruz daukadan eritziaz galdetzea. Baina honek ez du erran nahi balore posibilitaririk ez diogula eman behar, zeren eta, azken finean, daukagun tresna juridiko bakarra bait da, eta, jarrera desberdinetatik aipatu den bezala, hobe da hau deus ez izatea baino.

Legearen analisira, nahiz eta sistematikoa ez izan, pasatzen bagara, honako ohar hauek egin ditzakegu. Oinarrizko problema, Nafarroa hiru hizkuntz eremutan (euskalduna, mistoa eta ez-

euskalduna) banatzean datza. Honen ondorioz, hizkuntz eskubi-deak eremu hauei egokituz modulatu dira. Eremu euskalduneari bakarrik hitz egin daiteke osotasunezko ofizialtasunez edo ofizialkidetasunez. Gainerako eremuetan zenbait eskubide daude babesturik, babespena ondoko araudiaren arabera izanen delarik. Aitortu ere egin behar da, Iruñeak berak eta Iruñerriak tratamendu berezirik ez izatea, ez dela ongi ulertzen. Lurralde-estatutuaren kasu baten aurrean gaude, bada, hizkuntz eskubideei dagokienez.

Zonifikatze honek legearekiko kritika gogorrenak sorterazi ditu. Erreserbetako bazterteaz mintzatu da eta, hizkuntz eskubideei dagokienez, gero eta murriztaileagozat jotzen da, ibilbidea eremu euskaldunetik mistora eta honetatik ez-euskaldunera egiten badugu.

Irakaskuntz arloan ere geldi gaitezke, area hau kritikatu izan bait da. Arazorik garrantzikoena hauxe izanen litzateke: eremu ez-euskalduneko ikastetxe publikoetan euskaraz erakusteko ezintasuna, legearen funtsezko oinarrietako bat, hots, borondatezkotasuna hautsiz (Mendigorrian, eremu ez-euskalduneari kokatutako udalerrian, eskolaurreko gurasoek, 1988-89 ikasturtean, irakaskuntza euskaraz —D eredu— eskatu bazuten ere, ez zitzaizkien eman, legeak eremu honetarako Euskararen irakaskuntza aipatzen duelako. Bitartean, herri honetatik 5 kilometrora dagoen Gares herrian, D eredu ezartzea posible izan zen udalerrri hau eremu mistoan kokaturik dagoelako).

Azkenik, erran daiteke, eta honela baieztatu dute legea aztertu duten jurista gehienek, lege honek hegal-zabalera haundiko garapen arauemailea eskatzen duela. Funtsean, haren ezartzea eta indarrean jartzea, garatzeko erantzunkizuna izanen duten gobernuen borondatearen mende egonen da, neurri handi batean.

Laburtuz, Euskararen Legearen gaineko xedapen guztiak baldintzatzen dituen arazoa, hizkuntz eremuak ezartzearena da, ez daukan izaera diferentziatzailearengatik, honek irakurketa positiboa izan ahalko bait du (desberdintasunak zuzpertz- eta garatze politikan), izaera murriztailearengatik baino.

Hauxe da Nafarroan dugun arau juridiko nagusia eta gainerakoa berak baldintzatuko du, eta punturik iskanbilatsuenak aipatu baditut ere, ezin dut erran gabe utzi gure helburua ahalik eta emaitz gehien ateratzea dela, hizkuntz babesari dagokionean. Batzutan iruditzen bait zaigu ezta irakurri ere ez dela egin, bere negatibotasunean eta ez bertzean pentsatzen delako, eta babestuak dauden aldeak ere badirela (udalen kasuak, adibidez) ahaztu egiten delako.

Hizkuntza: helburu politikoa ala hizkuntz komunitatea

Ariari jarraiki, hizkuntz arazoan garrantzi handia izan duen eta duen faktore bat azaltzen saiatuko naiz, eta hizkuntzarekiko jarrera arloa hurrengo kapituluan ikusiko dugun arren, beharrezkoa iruditu zait izenburu hau sartzea, nafar hiritar aunitzengan euskara estimatzeko oinarrian duen ukaezinezko presentziagatik.

Nafarroan, hain zuzen, aurreko mendearen bukaeran “Asociación Euskara” izenekoaren sortzeaz, lehendabiziko aldiz aurkitzen dugu talde teoriko bat, Euskarak jasaten duen egoeraz ohareraz-tereko eta, beraz, euskararen erabilera sustatzeko, bere statusa goititzeko, entitate bat sortzen duena. Egite honek, bai Nafarroan, baita Euskal Herri osoan ere, ondorio garrantzizkoak izanen ditu.

Hau honela, hizkuntzaren inguruko pertsona talde batean fokalizatze garrantzizko eta begibistakoa aurkitzen dugu. Erran liteke jendearen hizkuntz kontzientzian mailuaren hotsa eman nahi dela, hausnartze prozesu batetik hizkuntza defendatu eta zuzperetzeko jarreretara ailega dadin. Hau apologetikak hizkuntza berari buruz duen tradizioari darraio, Bernat Detxeparerekin literatura idatzia egiten hasi zenetik bertatik izan den tradizioari. Mugimendu honek bere formulazio borobildua du ezaugarri, egite objektiboetan oinarritua —euskalkien ikerketak, euskararen muga eta bere betiko atzerakada argi eta garbi kokatzen dituztenak, komunitate osoan hizkuntzak pairatzen duen egoeraren ideia emanez—.

“Asociación Euskara”k bere emaitzak eman zituen. Honetaz ezin ohar daiteke euskal abertzaletasunak —vasco-navarroa, te-

nore hartako terminologiaren arabera— Euskararen defentsa eta sustatzeari lotua zegoenak sortzen dituen ondoko datu historikoak ikusiz. Hizkuntza euskal nortasunaren zeinu definitzaile bihurtzen da. Azken finean, hizkuntz fenomeno nazio kontzientziaren ardatz gisa hautematea.

Prozesu honen ondorioak, egun, ikuspegi historikoz, ebalua ditzakegu. Hizkuntza helburu politikotzat hartzea hizkuntzaren iraupenarentzako funtsezkoa izan da, dudarik gabe, baina eragozpen aipagarrikerik ere baduela erran behar da. Hizkuntzaren defentsa, helburu zabalago duen baliabide bihurtzen da. Hau da, hizkuntz kontzientzia pizteaz gainera, haren bidez nazio-kontzientzia lortu nahi da, eta modu honetan, gizarte-alor zabalak hizkuntzaren gaineko hausnarketa berriaren aitzinean, iragangaitz agertzen dira.

Gertaera hau, hizkuntza/abertzaletasuna lotura hautsiezina, nahitaezkoztat, eta areago, hizkuntza berarentzako onuragarritzat har dezakegu, baina agian, denboran luzeegi gertatzen ari da, nahiz eta erran behar izan, azkeneko laurogei urte hauen bilakaera historikoa korapilotsua izan dela, diktaduraren berrogei urte horiena, batez ere.

Gaur egun eta Nafarroatik bereziki, euskararen defentsa = abertzaletasuna ekuazioak batere mesedegarri ez den ondorioa dakar. Eta hau ikusten da hizkuntz arazoari ekiterakoan suertatzen den anormaltasun-mailan.

Metodologia aldetik, Euskararen egoera, hizkuntz aferak beste-rik ez dugu, eta honen ondorioz, logikaren barruan, ikuspegi politiko osoan jarrera positibo eta sutsuak aurkitu beharko genituzke. Erralitatea ordea, arras diferentea da. Hizkuntzaren defentsa eta zuzpertztea, abertzaletasunaz jantzita ageri diren indar politikoei bakarrik egiten duten berena eta, nik erranen nuke, era baztertzaillez. Beren ezaugarri dute hau.

Hizkuntza eta siniste politikoaren arteko batasuna, bada, ez da positibo agertzen mementu honetan. Nahitaezkoa baina denboran moteldua gelditu den maila izan da. Zeren eta, hemen eta orain,

Nafarroako gure gizartearen esparru zabal baten aurrean bazter-tzaile agertzen bait da.

Hizkuntzarekiko jarrerak

Euskarak Nafarroan bizi duen egoera azaltzean ezin dugu ahaztu hizkuntz arazoaren aitzinean dauden jarreraren analisia.

Hizkuntz kontzientzia, kontziente ala inkontzientea, da hizkuntzarekiko jarrerak ematen dituenena. Erran dudan bezala, hau kontziente ala ezkontzientea izan daiteke, baina onartu behar da, jende guztiak bere baitan baduela kontzientzia hau. Gainera banan-banako mailan ez ezik, kolektiboan ere izaten da.

Bere umea euskal eredu batean matrikulatzen duen aitak erabaki individual batean oinarriturik egiten du baina talde batean parte hartzearen ohartzeak darama hartara.

Guri, nafarrek euskararekiko duten hizkuntz kontzientzia interesatzen zaigu soilik. Horretarako ondoko tipologia hau egin ahalko genuke:

1. Kontrako gerlaria.
2. Neutroa.
3. Sasialdekoa.
4. Aldekoa, kontsekuentea.

Lehenbizikoak soil-soilik, euskarak desagertu egin behar duela uste du. Sustatu eta bizkortzeko edozein ekimenen aurkako jarrera sendoa agertzen du. Etsaikeria honek aldeko jarrerak erakusten dituen kolektiboaren estigmatizazio-nahia eta honen kontrako zirikaldia ekarri ohi du.

Bigarrena, baita hurrengo ere, gehien interesa dakizkigukeen taldeak dira. Afera honi dagokionez, neutro agertzen du bere burua, honek ustezko inhibiziora eramaten duelarik. Hizkuntzaren balioa, nafar kulturaren adierazpen garrantzizko gisa aitortzen du, arinki, baita sustatu eta bizkortzeko beharra ere. Erran, erran lite-

ke oinarrizko indefentsioa dagoela hizkuntz aferaren gatazka-esparruan egotearen konpromezua ekiditeko. Jarrera hau ebaluatzeko honako hau galde genezake: jarrera honek, nori egiten dio mesede?, euskararen prozesuarentzako, mesedegarri ala kaltegarri da?

Hirugarrena hizkuntzaren alde agertzen da, errekuaratze eta bizkortzearen beharra mantentzen du baina, aurrekoak bezala, eguneroko praktikan oinarrizko inhibizioa azaltzen du. Aurrekoarekin, diskurtso teorikoan izan ezik, ez du desberdintasun nabarmenik.

Laugarrena, hizkuntzaren larrialdi-egoera baieztatu, eta honen ondorioz, lan egiten duena da. Hemen azpitalde batzuk egin beharko genituzke, jarrera honen sendotasun eta burutzeko posibilitatearen arabera.

Tipologia hauen barruan sar daitezke nafar hiritar gehienak eta, nere ustez, gaur egun, ugarienak bigarrena eta hirugarrena dira. Baina urruntzeko joera haundia dago, gatazka horretan hizkuntz eremutik at gelditzen diren bertze aferak erabakitzen ari direlakoan nago (euskararen gaiak sutautsa dakar, zama bat darama, zama hori ez dago hizkuntzaren baitan, "hizkuntza erabiltzen ari" diren horien baitan baizik).

Honela bada, interesgarria da bereiztea hizkuntz kontzientzia ez dela BAI ala EZ batean adierazten den kategoria absolutua, gehienezko bat (100, demagun) eta gutxienezko bat (0) izaten ahal dituen eskala baizik. Eskala honek, gainera, goiti eta beheitiko ibilaldiak onartzen ditu.

0-k, baita iraupenaren posibilitatea ere ukatzea ekarriko luke. 100ek, berriz, kontzientziarik haundiena.

Sailkapen honek bigarren hausnartze batera eraman gaitzake, hizkuntz kontzientzia positiboaren eskailera "continuum"tzat hartzen badugu. Hauxe litzateke: 1etik 100era positibotasuna dagoela onartuz, haiek denek sartzerik duen sistema gauzatu behar da. Bestela, arazoa aldaera trukatu ez eta osagai erabat manikeo ez aurkezten dugu. Zeren, maiz, hizkuntz afera gatazka zelai gisa, bi

taldez eta erdiko lubakiz, aurkezten baita. Bertan, zelai horretan, talde bat hizkuntz kontzientzia positiboaren 0a eta bertzea 100a dira, 1 eta laurogeitahemeretziren arteko tarteara ahaztuz.

Beraz, kontutan hartu behar da positibotasunaren diskurtsoan hiritarren gehiengo sartu behar dela. Datu hau, gainera, funtzionaltasunaren ikuspegitik arrunt positiboa da, kolektibitatearen partaide izate soilari motibazio gehigarria eskeintzen bait dio.

Guzti hau argi eta garbi adierazten saiatzeko, nere ustez, lehenago egin dudana baieztapena modu argi batez azaltzen duen kasu bat aztertuko dut.

Euskal Autonomi Elkartearen, hain zuzen, Hizkuntz Normalizaziorako Legea agertu ondoren, Euskararen irakaskuntzarako hiru eredu (A-B-D) ezarri ziren.

- A. Euskara, asignatura gisa.
- B. Euskara, irakaskuntz-hizkuntza, gutxienez, eskola-ordutegiaren % 50ean.
- D. Euskara, irakaskuntz hizkuntza, eskola-ordutegiaren % 100ean.

Ondoren, ikerketa batzuk egin dira helburuari dagokionez, hots, euskararen ezagupenari dagokionez, beren helburuarekiko lortu zuten egokitzea neurtzeko asmoz. Ikerketa guztiek antzeko erresultatua eman dute. Laburbilduz, B et D ereduak espero ziren erresultatuak lortu dituztela erran genezake, D ereduak batez ere. A desegokia ageri zaigu proposatutako helburuarekiko. Hitz gutxitan eta modu batean errateko, A ereduak ez du euskara ikasteko balio.

Tratamentu didaktikoa izan zezakeen egite hau, arlo hau gainditu eta euskaltzaleen munduan gehiengo duen eritzi baten aintzindari bihurtzen zaigu. Eritzi hau honela labur genezake: "Heriotz igarri baten kronika".

Euskaltzaleen unibertsoak, eredia martxan jarri baino lehen, honen porrota igarria zuen, hau da, gure hizkuntza gai duten egite

guztiak sakralizatzeko joerak, ontasun eta gaiztakeri kodea ezarria zuen itxuraz, hizkuntzen didaktika-arloak berea duen zerbaiten aurrean.

Baina, nire ustez, larriena zera da, A eredu, nola Euskal Autonomi Elkarte, hala Nafarroan, beharrezkoa dela. Egun, Tuteran, ume batzuk A eredu matrikulatuta egotea ikaezinezko erdiestea da, Nafarroatik ikusita, bederen. Euskaltzale deitu dugun unibertsu horretan egite hau garrantzizkotzat hartzen bada, ondorio gisa erran genezake kontraesanetan eroria dela.

Laburtuz, eta jarrekerik aurretik duten garrantzia garbi azaltzen saiatzeko, erran genezake A eredu marka negatiboz sortu dela eta berteen aldean meziprezagarritzat hartu dela. Modu honetan inolako motibazio sozialik har ez dezan lortzen da eta, beraz, porrotaren bidea jorratua dago.

Dudarik gabe, honek haxe erran nahi du: hiru ereduak errealitate sozial edo soziolinguistikoaren espektroa hurbiltzen bagara, zabaldu beharko ditugu eta espektro horren arlo bakoitzak bereak egin ditzan ahalegindu. Modu honetan, gainera, bakoitzaren gehieneko probetxamendua ere lortuko dugu, errendimentu-mailak, funtsezko aldagarri, programarekiko jarrera positiboa bait du.

Adibide honen ondorio gisa, aurrean adierazitakoa errepika daiteke, hots, hizkuntz kontzientziako 100 taldeak ez lukeela negatiboki markatu behar positibotasun-mailarik, hau oso murrizta izanda ere.

Status-modelatzeari buruzko datuak. Berehalako etorkizuna

Aurrekotik abiatuz, erraza da ateratzea fenomeno konplexu eta, ez gaur egun bakarrik, historian zehar ere, zama haundia dakarren fenomeno baten aurrean gaudela. Une honetan gauza ez da, normalizazioari begira, hizkuntz politika bat definitzea, oinarriak

berak falta bait ditugu. Normalizazioaren beraren beharra ikusten permitituko duen lana burutzean datza. Hizkuntz anormaltasunaren putzuan murgilduta gaude oraindik eta, honen ondorioz, egoeraz jabe izaten lagunduko duten datuak argi eta garbi azaldu behar dira.

Hizkuntz soziologiaren ikuspegitik ondoko faktore hauen analisiak (hots, hizkuntzaren erabilpena, hizkuntzarekiko jarrerak, hizkuntza eta honen erabiltzaileen aurreko portaera) faktore hauen analisiak, diot, faktore guztietan erresultatu ez-positiboak ematen dituela. Azkeneko urteotan aurrerapausuak izan direla ukazina bada ere, hauek kasurik onenean, mantentze soilaren atalasea ere ez dute gainditzen. Eta preokupatzekoa dena, ez dela suertatu Nafarroako hiritar arruntari ailega dakion adierazpen nabarmenik.

Hau izan daiteke hizkuntz kontzientziaren zama gisa diharduten edukinak ordenatzen saiatzeko mementua.

Euskara = baserritar, edo Euskara = ez-kultoa, edo Euskara = ez-funtzionala ekuazioak bere pisu espezifikoak mantentzen du, eta duela zenbait urte landetako euskaldunari zuzentzen baldin bazi-zaion, gaur egun hitzun guztiei zuzentzen zaie.

Ekuazioaren bilakaera, begi bistakoa izan da. Lehenik euskara aintzinaldiko oztopo, baserritarren giroetan bakarrik (beraz ez-hirikoetan), temati, gorde den zamarekin identifikatzen da. Bigarren, eta kultur emaitza garrantzizkoaren balioa onartuta ere, bigarren maila batean kokatzen da, nazioarteko balioa duten bertze hizkuntzekin (ingelesa, frantsesa...) burugabeki alderatuz, funtzionaltasuna eza duela eta. Modu honetan, holako eritziak adi daitezke: "Nik nere seme-alabek ingelesa ikastea nahi dut, euskara, ez", errealitatean ez dagoen disjuntiba aurkeztuz. Gainera, duela gutxi-koa den prozesu honetan baiesperen xelebreak ere egin dira. Duela gutxi elebakartasun gogorraren alde, euskara/gaztelera elebitasunaren problematika baiezten zen tokietan, egun, elebitasunaren aldeko defendatzaile sutsuak ditugu (gaztelera/ingelesa elebitasuna, noski).

Prozesu guzti honek, funtsean, hausnartze lasaiaren posibilitatea, euskara eta honen kultur balioa helburu bakarra izanen duena, ezkutatu nahi du.

Bigarren zama, hizkuntz kontzientzian eragin handia duena, aztertua izan da baina berriz aipatu nahi dut: politizatze haundiegia dagoela. Hau da Nafarroan egin diren ikerketa eta inkestetan behin eta berriz atera den datua. Erantsi nezake, gure hizkuntzaz objektu politiko gisa baliatzen direla eta hau argi ikusten dela. Honela, bere baitan duen balorea galtzen du eta baloratzea/ez baloratzea arma politiko gisa duen indarraren araberakoa izaten da.

Erran liteke hizkuntz problemari ez zaiola atxekitzen behar bezalako seriotasunarekin, bere defentsa ala erasorako helburua, lortzen den errenta politikoa izaten bait da. Hiritar arruntak ikusten duena hau da, problema politikoa, besterik ez dela, bertan garrantzia duena errentabilitatea dela, eta, larriagoa dena, hizkuntza errealitate-bereizgarri izatearen politizatze haundiegiak jende aunitz urrundu eta Euskara Nafarroarako arrotza den zerbait bezala hartzea ekartzen du.

Bi faktore hauek (euskara = ez-funtzionala eta Euskara = helburu politikoa) hizkuntz kontzientzia lortzeko beharrezkoa den hausnartzea ebasi edo erabat deszentralizatzen dute, aterabidea nekez aurkituko den tunela eraikiz.

Dudarik gabe, hizkuntz fenomenoari hurbiltzea eragozten duten ildoak betetzeko gai izanen den estrategia artikulatzea ezinbestekoa dugu (aurreko puntu batean "apologetika" deitzen nuena). Dena den, galdera-sorta bat planteia daiteke: prozesu honek arrakasta izan dezan, heldutasunik ba al dago?, kualitate eta kantitate mailan, indar politiko eta sozialen aldetik errealitateari aurre egiteko, gutxienezko borondaterik ba al dago?

Galdera hauei emandako baiezeko erantzunean, ibiltzeko bide zaila, bai, baina baita lanari ekiteko oinarritzko baikortasuna ere aurkituko genuke.

Lerro hauetan aditzera eman dudanaren aurrean, ez dut bukatu nahi ohar bat egin gabe.

Nafarroan euskarak jasaten duen egoeraren analisi hau, ikuspuntu funtzional, beraz, instrumental batetik egiten saiatu naiz. Zenbait gauza errateak suposatzen duen ausardiaz ohartzen naiz,

batez ere Euskaltzale Onaren Dekalogoia dela suposatzen den munduan. Baina hemen azaldutakoaren akats posibleak onartuz, uste dut hizkuntzak gaur arte izan duen tratamantua aldatu behar dela, tratamantu desberdina behar duela. Hizkuntz errekupeazioa gaur egun oinarritzen deneko doktrina-korpusa, zerbaitetan guxtienez, aldatu behar dela iruditzen zait.

E. P.

DATOS PARA UNA POLITICA LINGÜISTICA EN NAVARRA
DONNEES POUR UNE POLITIQUE LINGUISTIQUE EN NAVARRE

Este trabajo más que una definición de las líneas maestras que deben estar presentes en la política lingüística de Navarra, trata de establecer algunos puntos previos al establecimiento de dichas líneas.

Desde una pequeña introducción histórica se analiza la imagen que tienen los ciudadanos de Navarra respecto al euskara, quedando patente que la reivindicación lingüística ha estado indisolublemente unida a posiciones políticas determinadas.

El punto anterior sirve de base para indagar el complejo campo de las actitudes lingüísticas, constatándose la necesidad de remover la imagen que se tiene de la lengua vasca para poder acometer un trabajo sistemático que sirva para que dichas actitudes se basen estrictamente en contenidos lingüísticos y culturales.

Para finalizar, y a partir de las reflexiones anteriores, se intenta establecer las condiciones básicas que garanticen un futuro abierto para nuestra lengua.

Ce travail, plus qu'une définition des lignes maîtresses qui doivent être présentes dans la politique linguistique de Navarre, essaie de préciser quelques points avant de passer à ces dites lignes maîtresses.

A partir d'une petite introduction historique l'image que les citoyens de Navarre ont, en ce qui concerne la langue basque est analysée, tout en entendant bien que la revendication linguistique a été indissolublement unie à des positions politiques déterminées.

Le point antérieur sert de base pour faire des recherches sur le terrain complexe des attitudes linguistiques tout en constatant le besoin de déplacer l'image que l'on a de la langue basque afin d'entreprendre un travail systématique qui puisse servir pour que ces dites attitudes soient uniquement basées du point de vue linguistique et culturel.

Pour terminer et à partir des réflexions antérieures, on essaie d'établir les conditions nécessaires fondamentales qui garantissent un futur ouvert pour notre langue.

...HAINBAT ABURU

LIBURUAK

Nietzsche, Jünger: anekdota baten esanahi paradigmaticoak

Joxe Azurmendi

(a) E. Jünger doktore egin digute, honoris causa. Eta zer? Ezer ez: jendetxo batek egin zuen protestatxoren bat. Jendaila printzipal handiak, handikiro ospatu egin zuen Leioan. Eta zer?

Ezer ez. Euskal Herriaren eguneroko historia da hori.

(b) Paradigma argigarria gertatu zitzaigun, halere, Jünger-en istorioa, meditazio melankoliko baterako, hamarkadaren azkenetan... Non gauden erakusten du berriro: hasteko, euskal gizartea bi partetan partitua dago.

Alegia, arras etsaiturik dauzkagu elkarrekin A eta B, baina halako miragarritzko maneran, non A-ri azken finean, bost axola bait zaio B. Bi Unibertsitate. Euskal Herri..

Areago are: ni A naiz hipotesian: B-ri nahiago dut dena gaizki ateratzen bazaio, proiektatzen duen denak eskuartean porrot egiten badio. A versus B. Obligazio dago bilakatuta, besteari frakasua bakarrik opa behar izatea.

(c) Interesatu, oso gutxi edo ezer ez zaio inori interesatzen pertsonalki Jünger-en afera seguruenik. Beti istilutan ibiltzeko ere nahastuta, inork ez du jada gogorik aspaldi. Zertarako, bestalde? Ez du ezertarako balio izaten.

Soluziorik ba ote du herri honek?

Hasieratik hasteko berriro: zer izan da Jünger-en inguruko zalaparta hori?

I.- Meditazio bat udazkenean

(a) Garai batean Euskadiko "bi komunitate"ez mintzatu nahi izaten zuen norbaitek, eta abertzaleok haren aurka asaldatu ohi ginen. Orduan marxista gogorra zen eta orain PSOEn dago.

Begira: orain zinez badago bi komunitate. Eta bi komunitateen mekanismoak, beranduenik ere Ajuria-enean "anti-ETA blokea" osatu zenetik, funtzionatu egiten du, makina baten burdinazko perfekzioarekin, instituzioetan ezezik, baita gizarte zibilean, kulturaren, prentsan, erlazioetan ere: honez gero bikoiztasuna ez da euskaldunak/espainolak, edo abertzaleak/sukurtsalistak, ezpada (nola deitu, konprometatu gabe?) "gehiengoa" mutur batean, bere burua bestearen kontra "demokratiko" bezala definitzen duena (PSOEren hegemoniaren azpian), eta HB eta enparadu-frakzio gutxiengotarrak bestean, nahikoa mosaiko nabarra (baina guztientzat nolabait baliozko ETArek hegemoniarekin, suposatzen dut, nahi badute eta ez, azken finean).

Divide et impera. Meditaziorako lehen puntua: euskal gizartea bi frontetan polarizatua dago.

Franco-ren ondorengo historia erreparatzen bada, niretzat PSOEren, konkretuago Jauregui-ren, sekulako exitoa kontsideratu behar da hori (eta azken urteotako daturik inportanteena politikan): Euskadiko gizartean halako eboluzioa eragitea, kontraesan politiko nagusia bizitza publikoan abertzaletasunarena izatetik, orain demokratismoarena izatera. (Abertzaletasuna bera lau alderditan laurkituta dagoela, gainera, eta lau sektak herio-suharki elkarri kontrajarrita). Horrela nazio-arazoa praktikan bigarrenatiarra da "abertzale" entzat berentzat: indar politikoak polarizatzen, edo elkartzen/kontrajartzen dituen, "demokrazia" da.

“Marxista” batzuen kontra lehenago “abertzale” ok sutsu aha-
legindu ginen, nazio-arazoa ez zegoela klase-borrokaren planteamenduari subordinatzerik. Erakundetxo kultural eta politikoetan, ikastoletan, ETA-n bertan, borroka gogorra izan zen.

Begira, bada: subordinatuta dago.

(b) Ez askatasunagatik. Bakeagatik. Bakea absolutu bat bihurtu da. Askatasuna aisa erlatiba liteke: zertarako askatasuna, geure baratzeko porruak jan beharko baditugu gero miseria gorrian?... Abertzaleak ei dira, horrela mintzo direnak, eta ez da ezer pasatzen. Lehenago Lemoiz gabe zen, politiko “abertzale” batzuen ustez, goseak eta hotzak hil beharrean izango ginenak. Bake gabe, gure ekonomia arruinatzen ari omen gara, oraintxe eta beti ere: “europarrek” ez dute hemen inbertitu nahi, bertoko hainbat enpresarik alde egiten omen du, etab. (Galizan ETA-rik ez dago: zer moduz “europarren” inbertsioak?). Badago logika bat arrazoi horietan, bai.

(“Abertzalea” deritzon mugimendu baten balio-sisteman, egon ote daiteke bakea askatasuna baino lehenago? Zein modutako logikarekin?).

Bakea Euskal Herrian, dena dela, suposatzen dut denei interesatuko zaiela.

Bakea nahi izatea, gizarterik nahi izatea adina bait da (biolentzia eta gerra, “egoera naturala” bezainbat dira, *gizarte*-aurrekoa). Beraz, denei interesatzen zaiela, suposatu beharko da.

Interesatu, bai: baina A eta B artean gero ez dago bakerik, eta bi-biek bata besteari egozten diote bakerik nahi ez izatea. Kanean da horrela, eta Unibertsitatean.

Apur bat xinpletuz, baina, A eta B horiek sortzeko arrazoia, esan genezake, biolentzia izan dela. Kasu, ez A eta ez B baliatzen dira berak biolentziaz. Biotako ezeinek dio, bestalde, biolentziaren erabilpen orori uko egiten ere printzipioz eta absolutuki (Armada espainolari, “defentsa” partidari aurrekontuetan, soldaduzkari, NATOrri, poliziak eta ertzainak armatzeari, etab.): funtsean askatasun-borroka abertzaleko ETAre biolentziaren balorazioak erdibitzen eta kontrajartzen ditu, ez erabilera propioak eta ez printzipio orokorrak (“moralak”), zentzu estriktoan. Hori horrelaxe da, nahiz eta gero polemikan “demokraten” truko eternala izan, printzipio ebanjeliko orokorretara ihes egitea. Baina hori Elizarena

eta erlijioarena da. Biolentzia oro ukatuz, Estatua ez da posible kontzebitzea: teoriko politiko guztiak ados dira horretan.

Zuk uste duzu, proiektu nahikoa "abertzale puru" baten adibidea jartzeko, euskarazko egunkari bat, esate baterako, posible litzatekeela gaur egitea "demokratekin" eta "biolentoeekin" batera? (Beti batasunaren beharrari atxeki gintzaizkionok, Unamuno-ren *San Manuel Bueno* martiriaren antzera, sinestu gabe jarraitu beharko dugu predikatzen euskaltzale guztion batasuna). Nahiago nuke engainatu, izan ere, baina nik ez dut uste honez gero posible denik. Honaino heldu gara, euskaltzale puritanuok geu ere.

Berriro: zer gertatzen da? Arrazoiketa bihurri korapilatuen anabasa bat.

B baitan inork ez du auzitan jarri aukera bakezko edo "demokratiko" en legitimitasuna. (Demokrazia "inmoral" tzat jotzen dutenak, nietzscheanoak izaten dira, baina, nik dakidala, nietzscheanoak hemen A taldean aurkitu ohi dira, ez Bn). Pertsonalki nik neuk, neurea aitortzeko, garbi daukat nire eginkizuna ez dela eta ezin izan litekeela, niretzat, borroka armatua. Kontua, hori beste inorentzat ere borroka armatua ez dela egokia, bihurtzen denean, hasten da: nire opzio pertsonala, opzio posible eta moral bakartzat aitortzen dudanean eta beste opzio moral posiblelerik toleratzen ez dudanean, posibilitate bezala ere.

Eta egon, hortxe gaude. Arrazoiak, orduan, karreratxo hauxe egin digu: borroka armatua, (1) niretzat ez da egokia, (2) inorentzat ez da egokia, (3) ezin izan liteke egokia.

Ni "demokraten" horrelako sofistieriez burlatu izan naiz. Baina ikusliar espekulatibo gisa ez dut ahazten, gauzak horrela planteatuta, lanik zailena (teorikoa), demokratei erortzen zaiela, auzia biolentziaren ilegitimitatea probatzea baldin bada, *onus probandi* guztia beraien gain geratzen delako oso-osorik. Eta, imaginatzen hasita, zein medio razional eta razional hutsekin probatu ahal izango lukete, probatu ahal izan ere, opzio armatu baten "ezinezkotasuna" askatasun borroka (mugimendu) batean? Eta morala, politikoa, edo nolakoa izan beharko luke, probatu beharrezko "ezintasunak"?... Beraiek nahi izan dute horrelaxe, nolana ere, hemengo "demokratek".

(c) Badago beste "biolentzia" bat: barrikadak eta harrikadak erabiltzen dituen eta "PNV traidor" garraisikatzen duena, edo

mesprezua eta kalumnia eta manipulazioa eta gezurra eta prepotentzia, etab. erabiltzen dituen. Hau interesatzen zaigu.

Interesatu, apenas horixe oihukatzeari edo egiteari ondo erizterik legokeelako (“Ondo iruditzen al zaizu lehengoan kristal denak apurtuz egin duten hori?”), galdetzen dizu bero-bero kontrarioak. “Zergatik pentsatu behar du, ondo iruditzen zaidanik, burutik sango badago?”, pentsatzen duzu zuk). Baizik eta, horretarak gero, konfliktua ulertu nahi denean, ez da hitz joko bat gehiago egiteagatik, polarizazioak sortzen duen dena, luzarora, intelektualki fronte bien paralizazioa bakarrik delako. Borroka polarizatu bat asperrirori antzu eta monotono bihurtzen da.

Gehiago. Arrazoiek eta arrazoiketek, beren naturaz, ia sekula ez bait dute bai/ez, *aut/aut* forma alternatibo dualista sinplea edukitzen, dikotomia polarizatu batek praktikan azkartzen duena, ezin izaten da razionalitatea, eta bai dezisionismoa, inposaketa. Arrazoiek baino, Alderdiek inporta izatea orduan gehiago, zuzenki ondoriozkoa bakarrik da: San Markoren ebanjelioan 2.27 dagoen bezala, alegia, Alderdiak ez dira izaten arrazoientzat, eta bai *sabbathoak* Alderdientzako. Alderdi-interesen arabera trafikatu eta komertziatu egiten da “arrazoi”ekin eta “flexibilitatez” jokatzen da. Euskara garbian: deus ez dute arrazoiek axola, Alderdiek ententzen duten arrazoiak interesa da. Honi pragmatikoak izatea deritzo, ez doktrinarioak.

Meditazio udazkentiak hau berriro hasieratik hasteko, bada:

(a) Interesatzen dena, gure “dialektika” ustela da: nola gauden sartuta egoera batean, A-k ezin izaten bait du bere propio guztia beatifikatu besterik, eta B-k ezin bait du alfer-alferrik protestatu besterik ahal izaten.

Paralizatuta: bakoitza bere rola jokatzea mekanikoki beharturik bi blokeak. Hori suizida bait da, gure egoeran dagoen kultura, herri, gizarte batentzat. Produzitzen duen dena desanimoa da. Azkenean degenerazioa, morala zein politikoa.

Zer soluzio du herri honek?

(b) Interesatzen dena, da, nola, ez dakit errealismoaren, demokraziaren, bakearen, instituzioen begirune sakratuaren ala zeren izenean beti (zeinek dauka barrurik, Pinillos-en aurka Txillardegik egin zuen bezala, bere protesta jendaurrean azaltzeko? Baina adorea da problema, ez arrazoiarena), hemen errotarriak jaunar-

tzera nola gauden obligatuta: eta nola egin egiten dugun hori, harriarriro, errotarriak egunero jaunartu galantak, demokrazia labur batean edozertsu gauza irensteko kapazitaterik zabalena erdie-tsi dugu eta. Enpatxurik batere gabe.

Alfer-alferrik izango da, baina gure protesta meditatzen jarraituko dugu: jakin arren alfer-alferrik dela protestatzea, eta alferrago euskaraz: jadanik hemen dagoena, ideal guztien merkealdia dela. Printzipio guztien dimisioa, nasaikeria, niri dena bost axola filosofia, desmoralizazioa eta burumakurketa (eta inmoralizazioa), kontzientziaren salmenta dilista espainol plater bategatik, desertzioa (edo errendizioa soil-soil), bakoitzaren akomodamendua, erantzukizun pertsonalen abandonua eta gehiengoaren artaldean babes-hartzea. Amets guztien ilunabarra.

Hori dena irakurri nahi dugu E. Jünger-en ohorezko doktore-izendapenean eta haren inguruko gorabeheretan. Konformismo zuri-zuria, mantu akademikoz jantzita.

(c) Eta interesatzen dena, istorio horren bitxitasun paradoxala da orobat, ia komikoa, absurdua ez esateko. (Gure kalapita askotako "razionaltasun"-mailaren paradigma aproposa benetan). Kasuan ez zen kontua, izan ere, musde jaun perla hori ala sokor-mazo pepelerdo hura doktore izendatze arazo hutsa. Jokoan egon, bi blokeen artean "kontzientziako diferentzia" sortzen omen duena, bait zegoen: biolentziaren filosofiarena. Eta hortxe egon da hain zuzen paradoxa: bloke biei kasu honetan jokatzea tokatu zaien rolean. "Demokratek" dute harro-harro Jünger ohorez ohoratu, armen eta konbateen kantaria (ik. *Jakin* 54, 231), "biolentock" baketsuki atarian protesta egiten zuten bitartean otzan-otzan.

Zein da, izan ere, Unibertsitateak doktore ohorezko, Pinillos-en eskandalutik egun gutxitara, izendatu zigun hori?

II.- Momentu eskizofreniko batean

Nik uste dut, basoko tximuak adarretan bezala, kontraesanetan bizi garela, eskegita. Nahaspilatuta ibili gure arrazoietan, denok gabiltza. Baina orain portaera publiko batzuk bakarrik interesatzen zaizkigu. Bizitza publiko guztia bait dabil, ibili ere, kontraesanetan, Absurdistango Eskualde Autonomo honetan.

1. Gerraz gero gutxienez, nik ez dakit desintegrazio- ala berintegratio-prozesu batean, baina eboluzio larri batean ari da irristatzen euskal gizartea, eta gure mentalitatea kanbiatzen ari da. Oraitxe, momentu eskizofreniko batean gaudela, esango nuke. Askotan eskizofrenia, ala soil-soil hipokrisia, zer den ongi bereztea, zaila egon arren. Baina hemen, diagnosia egitera sartu gabe, gogoeta batzuetarako hartuko dugu soil parada.

2. [Maisu nietzscheano bat: "eskuina" maisu]

Ez da kasualitatea izan. Batzuek bazekiten oso ondo E. Jünger zein den eta zer significatzen duen. Ez da "komunitate unibertsitaria"ri batere ohore egitea, baina, okerragorik ez suposatzeke, suposa dezagun ordea, gehienek ez zekitela, zein zen doktore honoris causa-tarako proposatua. Gutxienez ohorapen-jaia ofizialki onartu eta protestak sortu ziren mementutik aurrera, halere, suposatu nahi nuke, akademiko jaunek esku-liburu edo entziklopediaren batean kontsultaxoren bat egingo zutela (ez dut suposatu nahi, arras irrespontsableak ditugunik). Orduan holamoduzkoak aurkitu izango dituzte:

Gran Enciclopedia Larousse berriena (1989, vol. 13) begiratzen bada, E. Jünger-i buruz hauxe ikasten da, besteren artean: "Vio en la guerra una ley de la naturaleza, y su nietzschianismo tuvo quizá alguna responsabilidad en la formación del espíritu nacional-socialista". Nietzscheano hori da eredu jarri digutena.

Eta nazional-sozialismotik agian hurbiltxo ote dabilen bat, eredu ezpaigabekorik bederen ez: izendapen honekin bilatu izan dena, beraz, apenas izan da, hain zuzen komunitate unibertsitariaren konkordia, alderdi guztiek onartu ahal zezaketen intelektual modoliko baten gorazarrea, eredu gisa. Ikus *Encyclopaedia Universalis* frantsesa (1980, *Organum*, "Supplément"): "Peu d'écrivains allemands contemporains ont fait l'objet de controverses aussi vives qu'Ernst Jünger. Sa personnalité comme son oeuvre (...) ont suscité autant d'enthousiasmes sans réserve que d'attaques passionnées". Zergatik probokatzen ditu holako matrakak? Aldi bat gutxiengutxienez bere bizitzan eta obran guztiz seinalatua duelako jaun doktore honoris causa hautatu horrek, *Encyclopaedia Universalis*-en arabera ere, eskuin mutur-muturreko propagandista bezala: "importante activité journalistique dans des publications militaristes d'extrême droite, dont il est parfois le principal rédac-

teur". (1945az gero ez da egon, Alemanian, idazle "faxistarik" noski).

Eta filosofia modernoaren historia bat hartzen badugu, Siglo XXI Editores-en *Historia de la Filosofía* adibidez (vol. X), ikasleek erabilienatakoa, hauxe daukagu: "Lo que Heidegger designa con el nombre de *Gestell* es lo que Ernst Jünger entendía por 'movilización total' (*totale Mobilmachung*), este proceso por el cual el ente es sometido en su totalidad a la voluntad del hombre por medio de la técnica. Una concepción tal del *totalitarismo*, que Heidegger compartió con varios de sus contemporáneos, no fue, sin duda, ajena a su adhesión al nacional-socialismo en 1933". Nahikoa, oraingoz. Beti nazismoarekiko erreferentzia.

Norbaitek zehazkiago informatu nahiko balu, Hirugarren Reich-eko literaturaren antologia interesgarri bat alemanez kontsulta lezake: E. LOEWY, *Litteratur unterm Hakenkreuz. Das Dritte Reich und seine Dichtung. Eine Dokumentation*, 1969. E. Jünger-en hainbat eta hainbat testu paregabe biltzen da antologia dokumental honetan. Or. 300 ss, pertsonaiari buruzko informazioa eta haren balorazioa nazismoarekiko erreferentzian. Interesatuak hor bertan informazio gehiagorako nahikoa bibliografia aurkituko du.

Aski, beraz.

3. Iskanbilak ekiditeko baino izan ez balitz ere, Jünger-ek ez zuen ohorezko doktore izendatua atera behar Unibertsitate honetan.

Halaxe izan da, ordea: nola esplikatzen da, hori gertatu izatea? Esplikazioa ezin egon liteke despiste batean, edo irakasle unibertsitari guztien ignorantzian.

Egon dira arrazoiak, eta horiek, nire ustez gutxien-gutxiena izan zitezkeenak, izan dira hain zuzen: Jünger-en ideiak. Heidegger-en ospaketa urtean, Heidegger-en polemikaren urtean hobeto (Farias: *Heidegger et le nazisme*), filosofia eztabaidagarri ezin gehiago bat, ereduzkotzat hartu da Euskal Herriko Unibertsitatean: filosofia arriskugarri bat omendu da. Nietzsche baitan inspiratuen filosofia bat, Miranderena gure artean bezala.

Nietzscheanoak, beraz, berriro maisu etxean (kanpotik etorritz gero behintzat). Nietzscheanoak, uste dugun baino gehiago dauzkagu. Etxean dauzkagu. Zer da hori? Prometeismo sozial, kolektibo, igualitarista eta demokratikoaren aurka (tradizio ezkertia-

rra da hori), alternatiba indibidualista eta libertaria, aristokratikoa, elitista, burgoi harroa. Arau sozialak (berdinkatzaileak) apurto, moral soziala birrindu, trufa egin besteak bezalakoa izan beharrari. Gure bizitzaren hasieran sakrilegioa jarri: "Mediante un sacrilegio conquista la humanidad las cosas óptimas y supremas", irakasten da in *El nacimiento de la tragedia*¹. Gizon zinezkoarena, horixe da bidea. Gizona izaten hasteko, hautsi beharra daukazu estekadura moralak: horiek arima esklabuaren kateak dira, hots, bere lotsaizun izpiritualak ezkutatzeko gogo zirtzilak asmatzen dituen estalkiak, "harapos remendados de un mendigo" (E.J.). Gizon-gizona izateko, bost axola behar zaizkigu besteak. Bihotz bortitzak berea egiten du.

Eta gu bortitzak gara, europarrak, "ariarrak". Nobleak gara eta zindo behar dugu iraun. Onartu beharra daukagu, beraz, eta maitatu beharra "el núcleo más íntimo de la leyenda de Prometeo - a saber, la necesidad del sacrilegio, impuesta al individuo de aspiraciones titánicas"².

Naturalismo gordin bat. Orainagoan dirudienez, gozo nahiz gazi pranta daitekeena gero, Nietzsche *heavy* nahiz *light*, gustoen arabera. Baina "inmoralismoa" beti ere. Definitiboki: "El gran Pan ha muerto!"³. Mundua bere azpian kontrolatzen eta gobernatzen zuen jainkozko begi handia. Askatasuna hasten da.

Alegia, asma beza bakoitzak bere zoriona: ezcin Jainkok lagunduko dio. Printzipioek, "moralak" (hamar aginduek), erlijioek, deus ez diote lagunduko: dena koherentzia batean lotzen zuen Pan handia hil da; oro dago solte, jare, deslai, apur, deskonposatu: bakoitzak beharko du egin, edo berregin, bere mundua, bere ordena morala. Jainkoei eta zeruari uko eginez, hain zuzen, eta lurrari osoki baitetsiz.

Nietzsche-ren liburu hori, *El nacimiento de la tragedia*, F. Savater-entzat adibidez, "una de las obras más luminosas y fieramente bellas de la cultura occidental" da⁴; haren autorearena "pensamiento poderoso, el más limpio y profundo de su siglo"⁵.

4. Dena dela, Nietzsche utzi eta, aitor dezagun: bere ideiangatik adina, geurengatik, eta batez ere gurengatik, gertatu da E. Jünger EHko Unibertsitatean doktore izendatua honoris causa.

Nietzsche-k irakurketa modu asko du eta orain alde batera utziko dugu Jünger-ena. (Bere ideia batzuk aurrekoan ikusi genituen). Izan ere, beste "nietzscheano" batzuen pentsamenduak (Mi-

randerenak, adibidez) omen ofizial gutxi aurkitzen du hemen. Egia da zuberotarra eta "abertzale erradikal" bat zela, baina bestela ez du ematen Jünger-en oso diferentea. Nola esplikatzen da, galdezten genuen, E. Jünger-en izendapena, bera hain diskutagarria izan arren? Eta erantzuna bikoitza bada, *bere* ideiegatik eta *geure* ideiegatik izan dela, ikus ditzagun orain geureak.

Baina hori bera zentzu-bikoitza da: hein batean, orain dabil-tzan ideiegatik, atera bait da Jünger gorazartu; beste hein batean, aldiz, inoren ideiak orain bost axola zaizkiolako inori. Hein biok sustrai beretik muskiltzen dira.

Jarrera bien sustrai nietzscheanoetara bihurtuz: "Jainkoa hil da" esatea, ez da ezer esatea. Kontua da zein gizonek hil duen. Hura hobiratu eta gero nagusi zein hankabiko-molde geratu den lurraren gainean. Eta geratu dena ez da "gizagaindikoa", Zaratus-tra-ren diszipulua, eta bai gizaseme "postmodernoa", "bizitzaren aurreko jarrera narzisista eta hedonista"⁶, edo "dena indiferentziak berdintzen duen mundua"⁷. Lipovetsky-ren hitzetan:

"Todo esto no debe considerarse como una más de las eternas lamentaciones sobre la decadencia occidental, muerte de las ideologías y *muerte de Dios*. El nihilismo europeo tal como lo analizó Nietzsche, en tanto que depreciación mórbida de todos los valores superiores y desierto de sentido, ya no corresponde a esa desmovilización de las masas que no se acompaña ni de desesperación ni de sentimiento de absurdidad. Todo él *indiferencia* el desierto postmoderno está tan alejado del nihilismo 'pasivo' y de su triste delectación en la inanidad universal, como del nihilismo 'activo' y de su autodestrucción. Dios ha muerto, las grandes finalidades se apagan, pero *a nadie le importa un bledo*, ésta es la alegre novedad"⁸.

Lipovetsky-ren analisisan, axolagabezia postmodernoa ez da pasibitatea, utzikeria, zabartasuna, erretirada bat mundutik intimi-tatera edo uzcurrera, nagira. Interesen estrategia berria da: "la indiferencia designa una nueva conciencia"⁹. Indiferentzia interesatua.

5. Zinez Jainkoa hil egin bada, zentzu nietzscheanoan, bidatza bi har daiteke:

- a) ala balio-sistema alternatibo bat entseiatu – E. Jünger-ek hori egin du: balio-sistema judu-kristauari "bizitzaren filosofía" oposatu, bizitzaren zentzu heroiko-titaniko batean. Orduan kemena eta sua goraiatzatzen dira eta "funtsezkoa ez da borroka zerengatik egin, baina borroka nola egin (E.J.:

“nicht wofür wir kämpfen, ist das Wesentliche, sondern wie wir kämpfen”). Ez helburu onak, baina borroka onak, xedatzen du bizieraren balioa. Nihilismo vitalista.

- b) ala balio-sistemak pikutara bidaltzen dira denak eta “indiferentziaren” gainean atontzen da bizimodua – “postmodernia” famatu hau alegia.

Bion bateratzeak eman du: E. Jünger EHko Unibertsitatean doktorea h.c.

6. Ezer irakurtzen al da herri honetan? Edo ezer ulertzen al da, irakurriz gero? Edo eta nahi dena eta nahi den bezala irakurtzen da dena, ulertzen da, esaten da, eta, “koherentzia ez zait balio interesgarria iruditzen” antzeko zerbait, Jon Juaristik Txillardegiri buruz jaulki zigunetik, izan ere dena berdin al da?

Badago kakao bat oraintxe gure ideietan eta balioetan! Egia da, izugarritzko habailan ari garela “demokrazia mendebaldarrera” adaptatzen, gu ere beste guztiak bezalakoxeak izateko munduan, eta oso ondo ari garela gainera adaptatzen, abelera honetan laster helduak izango bait gara Segovianoak edo Badajoztarrak bagina bezalaxe pentsatsera eta ebaztera. Orduan gainditua izango dugu azkenik praderako betiko indioak izatea, eta ez dugu lotsatu beharko “aldeanoak” probintzietako aldean izateagatik (“aldinuak”, esaten dute marinelek Bermeon).

Alegia, martxa eta abiada honetan laster, gure karlistakume bekatarien lehengo bekatuen zorrak borratzeko, demokrategitxoak ere bilakatu izango gara, eta tolerantziaren tolerantziako gure lehia demokratikoan, edozer gauza ondo iruditu beharko zaigu, uste-muste guztiak izango gara etor-etorkorrak, ideia guztiengana-ko egongo gara leiho-zabalik, birrinduak izango ditugu gaurko estukeriak, azkenean superatua izango dugu geure “nacionalismo cultural”a (*Deia*, 1989.12.3), mundu guztikoak bakarrik izango gara abertzaleak, zoko-mirrin triste honetakoak barik, izugarri poztuko gara popatik ematen diguten bakoitzean (konstituzional-ki izan dadila), txit ohoratuak sentituko gara Euskal Herriko Unibertsitateak Millán Astray-ren ohorezko irakasle memoria instituzionaliza diezagunean urteroko jaiegun gisa.

Egun horretan deportazioak, ertzainaren posta-tiroak neska-mutikoei, telefono-entzunketak, dena ondo egongo da: torturak, presoan sakabanaketak, familiarrenganako zipo eta zapokeriak,

laidoak, umilazioak, burlak, eta politiko demokrata abertzaleen guzti horren bedeinkazioak.

(Helvetius, *Maximes et Pensées*: “Les hommes sont si bêtes qu’une violence répété finit par leur paraître un droit”). – Biolentzia besteari egiten zaionean batez ere.

Baina orain, oraindik, egun hori berehala guztiz etor dakigun arte, ilusio pittin bat geure buruari baimendu nahi diogu, ilunabarrean irudikatuz, oraino lizentzi ditugula bizitzan intolerantziaren batzuk; buruan geure ideia pare bat; geuk pentsatua, eta bihotzean preferentzia bi; zilegi dugula oraino geuk hautatzea geuretzako nahiago genituzkeen gure irakasleak denbora piska baterako, *El País* eta BOE-ren dizipulu ferboretzu bilakatu baino lehen.

7. [Kontramaisu marxista bat: Lukács]. Zer, esaterako, Lukács hauta bageneza kontramaisu? Eta absolutuki ez, pertsonalki geuk inoiz aparteko geure maisutzat beneratu izan dugulako¹⁰, baizik eta justu, egungo “demokrata” eta “razional” horietakoxe askok, ordenu sakratuaren oraingo maitale bilakatu baino lehen, doktrinaren maitaleago zenean apika, biziro maitatzen, aipatzen, goraipatzen zuelako Georg Lukács hori, *El asalto a la razón*-ekoa bereberki hain zuzen.

Galdera da: nola etor daiteke *intelligentsia* oso bat oso-osorik eta hain aguro, ezker-ekertiarra izatetik eta halako irakurgaietan debozioz larratetik, E. Jünger bat ohorezko maisu bezala aitortzera, edo Unibertsitateak halakotzat ofizialki ospatzea txintik protestatu gabe onartzera? Zer pentsa daiteke jende horren seriotasun eta onestasun intelektualaz? Izenak ez naiz jartzen hasiko.

Lukács oso garrantza bait da Jünger-ekin justu bere obra horretantxe (1953): “De Jünger... a Rosenberg no hay más que un paso”¹¹. Askotxo, ezta?

Dena dela, ezagutzen dugu Jünger-en filosofia historiaz eta gerraz: gerra, naturaren legea da, “una situación tan vieja como el mundo, la lucha por la vida”. Eta historia, gerrako irabazleek idazten dute, esan ohi denez. Jünger-ek ere hala dio, baina Lukács (esaldi hori kasik topiko marxista bat izan arren) ez dago pronto, esaldi hori Jünger-en adieran onartzeko. Izan ere, hitz berberak eta gauza berbera esan liteke, eta arras kontrako bi zentzutan esan. “Hablando del nacimiento del mito, dice Jünger, ‘el vencedor crea el mito de la historia’, frase en la que la negación de toda objetivi-

dad histórica alcanza su punto culminante cínicamente descarado”¹². Jünger-en historiaren kontzeptuaz.

Moralaz: Jünger moral burgesaren kritikiko gaiztoa da nietzscheano guztien eran (marxistak ere badira, beste era batean). Baina haren kritika-moduaren esanahi guztia, Lukács-en begietan, ez da hauxe besterik: “esta crítica demagógica que la filosofía de la vida hace de la cultura burguesa es de la mayor importancia para la fundamentación del fascismo como concepción del mundo”¹³. “Es Jünger el primero que interpreta desde el punto de vista de la filosofía de la vida la antítesis de burguesía y proletariado, con objeto de obtener la amplia base social necesaria para la ansiada nueva guerra imperialista, que viniese a relevar a la vida del mundo burgués muerto”¹⁴. Beti nazismoaren erreferentzia bera.

Pentsamendu menpegabe, guztiz kritikoa dela Jünger-ena? Baldinba. Lukács-ek ez zuen batere atsegin “el nihilismo romántico misticamente infatuado de Jünger” hori, hemen hain miresgarria iruditu dena nonbait¹⁵. Baina ez da gustuena, problema.

Alda dezagun testu luze bat. *El asalto a la razón* Bigarren Mundu-Gerra bitartean idatzi zen. Gerra bukatu eta, bistan da, intelektual alemanen “ideiak” aldatu egin ziren. Lukács-ek berak esplikatatu du Epilogoan gehitu behar izan ziola bere liburuari. Nola derrotaren ondoren intelektual alemanek ahalegiten zuten, beren “iragana berregin” nahita, ari da testu honetan Lukács tratatzen, nola intelektual “berrintsertatuok” beti “oposizioan” egonak omen ziren alegia (ezagutzen ditugu “betidaniko demokrata” batzuk), baina nola orain denak omen zeuden “argituagoak” halere, nola lehen baino hobeto ikusten zuten alegia porrokatutako erregimenaren ikaragarrikeria. Mementuko gertaeren berotan, Lukács-ek ez aitzakiak eta ez konbertsioak onartu nahi ditu: intelektual horien errua salatu nahi du berriro faxismoaren sorreran. “Ernst Jünger, cuyo *Arbeiter [El trabajador]*, como es sabido, contribuyó mucho más al nacimiento de la ideología nazi (...), participó, de una parte, mucho más intensamente en el régimen hitleriano, aunque casi siempre en puestos de representación puramente decorativos y, de otra parte, ha procurado subrayar mucho más ostensiblemente, después, su actitud de “oposición”. Pero también ésta adopta la línea de una protesta aristocrática contra la populachería de la demagogia hitleriana, y no contra su contenido social; y sólo se distingue de Schmitt [nazismoaren apologista juridiko printzipala] en que él, Jünger, destaca abiertamente y en primer plano el papel de la nobleza de nacimiento de los junkers

prusianos en la dictadura abierta (la "fortaleza" de su novela *He-liópolis*). A lo que hay que añadir, como transfondo ideológico, la proclamación del mito y la magia como signos característicos de la diferencia del nuevo período con respecto al siglo XIX (...) Jünger se incorpora, por tanto, a la serie de los ideólogos que —como Jaspers, Heidegger y Schmitt—, desde el campo de la "oposición" contra Hitler, ofrecen al nuevo imperialismo, como arma, el mito irracionalista, presentándose como portadores de ella"¹⁶.

8. **[Indiferentzia guttiz interesatu bat].** Sekula gutako inori bururatu ote zitzaion, Mirande irakasle non eta pentsamenduan kontsideratzea? Lehen beti jakin dugu, zein ezin izan zitekeen gure filosofia.

Horretarako oraingo "demokratei" eta adimendu "razionalei" itxaron behar izan zaie.

Zer gertatu da, hori gertatzeko? Aurrenik, "intelektualek" orain, gehiendarki bederen, "beren" periodikoan gehiago sinesten dutela, kolega kritikoetan baino. Periodikoa da intelektual liberalen (intelektual liberala ez da izaten fanatikoa) brebiarioa eta ilustrazioa. Goizero periodikoan etortzen da egunean eguneko egia ofiziala, nahikoa da irakurtzea. Horretarako periodiko zuzenean egon behar da, bakarrik, abonatuta.

Bigarren, beste *nonsense* hauxe gertatu da: gu, akonfesionalak bai, baina akonfesional kristauak garela. Savater-ek behin hau idatzi du: "(...) Los valores éticos del Cristianismo, más o menos modernizados y racionalizados, siguen mayoritariamente en pie". Eta hain zuzen: "Son los partidos más radicales de la izquierda los que los apoyan principalmente, lo que no deja de confirmar en gran medida el punto de vista de Nietzsche sobre el socialismo"¹⁷.

Izan ere gure post-kristautasunarekin zerbait komikoa gertatzen da. Kristautasuna denok daukagu aspaldion "superatuta", bizi-tza pribatuan zein publikoan. Erlijosoki indiferenteak gara (Politikan ere denok akonfesionalak gara, kristau-demokratik berak barne). Aita Santu horrek, utz dezala behingoz guri tontokeriak predikatu nahi izatea. Ez Elizari eta ez Izpiritu Santuri ametitzen diogu, ezer egin behar dugun bakoitzean, agindurik eta obligaziorik ezarri nahi izatea guri. Bakoitzak bere barnea daukagu eta berak agintzen digu agindu beharrekoa. Pertsona helduak gara.

Gure moralitasun-kontzeptuaren erro-erroan balio pertsonal intimoak daude, beraz. "La ética es una cuestión privada referida al

ámbito interpersonal”, Savater-ekin jarraitzeko¹⁸. Ez dago moralki lotuko gaituen Pan-ik. Era berean, etika ez du oinarrituko arrazoimen komunak (Heraklito), baina gu txorikume modernuok Rosseau-renagoak gara oinordekoak Sokrate-enak edo baino, norbere sentimendu, sen, sentsibilitate bakoitzarrak (norbere “karaktere” partikularrak, bakoitzarentzat). “Nire gorpuzta nirea da” (abortisten slogana da) eta nire moralia nirea. Justizia politikoak edo Estatuak ez dute arrazoiak baino zerikusi gehiago: “La ética ni puede, ni sabría *esperar* [Estatu zuzenago bati; iraultzari]; su conflictiva grandeza proviene de la necesidad de actuar ya, a la *desesperada*. Sin Dios, ni Razón, ni Estado que justifiquen de modo absoluto e inapelable los valores, la búsqueda del sentido de la acción se convierte en una aventura personal”¹⁹. Asunto bat da etika eta beste bat politika.

Deskristautuak gaituzu guztiz, beraz (ez dugu onartzen kristautasunaren exigentzia moralik, zamarik: geuretzat pertsonalki onartzen dugunean ere, ez dugu onartzen gizarte zibilari exigentzia moral kristauak ezarri nahi izan diezazkionik eta, munduari ihes egin gabe, mundua dastatuz eta gozatuz are, “monakato” moral berri bat asmatu dugu, zentzurik etimologikoenean. Hori Nietzsche da. Baina hori bakarrik. Bestalde, gure etikan, borrokako lanik ere, gizartearen eraberrikuntzako penarik, ez da egongo. Geure buruarekin dugu nahikoa lan. Etikaren marko estriktuak (indibidualak, esan bezala) gaintitza litzateke: etikaren helburua neure zorienttoa da golkoan. Gizartea aldarazten ahalegitea (iraultza eta beste diskurtso horiek), ideologia gaintituen hondarrak dira gehienez, intolerantziaren eta edotariko krimenen iturburua ez direnean...

Bakarrik, norberetzat nahi ez den kristautasuna, inguratzen gaituen aparatu sozialarentzat nahi izaten dela nonbait. Estatuak (inguru sozial eta politikoak) karitatea egin dezala, ona izan, delikatua (“biolentziak” ez dira estetikoak), lagundu, aisia librerako erraztasunak sortu. Erosotasunezko *welfare*-Estatua, esku-bigun atsegina, konfortagarria: Estatua (Jainkoa) maitasuna izan dadila, San Joanen ebanjelioan bezalaxe. Horrela guk nahi duguna, da, geu ez izan, baina mundua izan dadila “kristaua”. (Geu ez izan kristauak, baina alabatxoa mojen kolegiara bidali). Geu libre izan eta nahi duguna egin, baina gu bizi garen lekuaren markoa eta egitamu orokorra “ordenu kristau” batean egon dadila. Barbaro iraultzailek ez diezagutela kordokarazi.

“Marxista” batzuen kontra lehenago “abertzale” ok sutsu aha-
legindu ginen, nazio-arazoa ez zegoela klase-borrokaren planteam-
enduari subordinatzerik. Erakundetxo kultural eta politikoetan,
ikarrotetan, ETA-n bertan, borroka gogorra izan zen.

Begira, bada: subordinatuta dago.

(b) Ez askatasunagatik. Bakeagatik. Bakea absolutu bat bihurtu da. Askatasuna aisa erlatiba liteke: zertarako askatasuna, geure baratzeko porruak jan beharko baditugu gero miseria gorrian?... Abertzaleak ei dira, horrela mintzo direnak, eta ez da ezer pasatzen. Lehenago Lemoiz gabe zen, politiko “abertzale” batzuen ustez, goseak eta hotzak hil beharrean izango ginenak. Bake gabe, gure ekonomia arruinatzen ari omen gara, oraintxe eta beti ere: “europarrek” ez dute hemen inbertitu nahi, bertoko hainbat enpresarik alde egiten omen du, etab. (Galizian ETA-rik ez dago: zer moduz “europarren” inbertsioak?). Badago logika bat arrazoi horietan, bai.

(“Abertzalea” deritzon mugimendu baten balio-sisteman, egon ote daiteke bakea askatasuna baino lehenago? Zein modutako logikarekin?).

Bakea Euskal Herrian, dena dela, suposatzen dut denei interesatuko zaiela.

Bakea nahi izatea, gizarterik nahi izatea adina bait da (biolentzia eta gerra, “egoera naturala” bezainbat dira, *gizarte*-aurrekoa). Beraz, denei interesatzen zaiela, suposatu beharko da.

Interesatu, bai: baina A eta B artean gero ez dago bakerik, eta bi-biek bata besteari egozten diote bakerik nahi ez izatea. Kanean da horrela, eta Unibertsitatean.

Apur bat xinpletuz, baina, A eta B horiek sortzeko arrazoia, esan genezake, biolentzia izan dela. Kasu, ez A eta ez B baliatzen dira berak biolentziaz. Biotako ezeinek dio, bestalde, biolentziaren erabilpen orori uko egiten ere printzipioz eta absolutuki (Armada espainolari, “defentsa” partidari aurrekontuetan, soldaduzkari, NATOr, poliziak eta ertzainak armatzeari, etab.): funtsean askatasun-borroka abertzaleko ETAre biolentziaren balorazioak erdibitzen eta kontrajartzen ditu, ez erabilera propioak eta ez printzipio orokorrak (“moralak”), zentzu estriktoan. Hori horrelaxe da, nahiz eta gero polemikan “demokraten” truko eternala izan, printzipio ebanjeliko orokorretara ihes egitea. Baina hori Elizarena

9. Kontraesan batean bizi gara etikaren eta politikaren artean, bizitza pertsonal pribatuaren eta publikoaren artean. Pribatuan autonomia, libertatea; publikoan segurantzia, ordenua, ongizatea, aparatu sozial eta estatalen "babes"-oskola pertsona bakoitzaren eta guztion inguruan, edonolako heteronomiak. Kontrarioak, baina, nolabait, osagarriak, oso erraz ulertzen da.

Gizartean zenbat eta marko (Estatu) irmo, itxiagoa, intimitatean hainbat hauskor, errogabe, hegakorragoa etika, limuria, gratuitoa, forma definitu gabekoagoa: "porque (gure etika alegia) parte de la tan ascenderea *muerte de Dios*, es decir, del final de cualquier legitimación *trascendente* de los valores supremos, de la quiebra no sólo del derecho divino de la realeza, sino también de la realeza divina del derecho. Pero con las filosofías de la voluntad inauguradas con pujanza devastadora por los más grandes pensadores contemporáneos, Schopenhauer y Nietzsche, se liquida también la serena autosustanciación de la Razón misma, entronizada en el altar vacante de la divinidad jubilada"²⁰.

10. Bitartean Estatua zer ari den bihurtzen, zertarako errepikatuta kontu zaharra. Garai bateko analisi kritiko mingotsak (Marcuse: "One-Dimensional Man"), utopia negatibo beltzak (Huxley, Orwell), garrainsi protestak ("68ko maiatza"), ahazturik, ia gizarte zibilaren erresistentzia zipitzik ere gabe, goxo-goxo, gure buruon gainean amarauna chuntzen ari da boterea bake-bakean horizonte guztietaraino. Alkobetako kuttundegietaraino.

Ez da etorkizun: mami-mamitua daukagu honez gero, Max Weber-ek iragarri baino igarriago zuen "artikulazio sozial *organikoa*, hots, egiptotar-ekialdetarra" ("sólo que, en contraste con ésta, *aparatu moderno dela*, tan estrictamente racional como lo es una máquina"). Eta Max Weber-i jada planteatzen zitzaion arazoa, Estatu modernoari buruz, hauxe zen: "En presencia del hecho básico del progreso incontenible de la burocratización, la cuestión acerca de las formas políticas de la organización futura sólo puede plantearse en los siguientes términos: ¿Cómo es posible en presencia de la prepotencia de esa tendencia hacia la burocratización salvar todavía algún *resto* de libertad de movimiento "individual" en algún sentido?"²¹. Eta nik uste dut, soluzioa ezin egon litekeela, intimitatera jeistean, baina borrokan jeikitzean. Bestea soluzio "erlijioso" da (estoikoa, budista, monastikoa: berdin da), ez da politikoa.

Funtsean hori da kontua: *Zer egin?*, Lenin-en desesperaziozko galdera, Hamlet garaikidetar ekinkorrarena. Guretzat: zein balio-

sistemarekin, kontzientziarekin, egin buru Estatu horri? Prozesu horri? Egiaz deskristautu bagara, zein balio positiboki ez-kristaurekin kontatzen dugu, mundu berririk eraikitzeko? (Kristaigoari heredatuarekin konformatu nahi ez badugu behintzat). Azken batean, zer izate da positiboki, kristauak ez izate horretan, daukaguna? Mundu honetan, kultura honetan, bigarren milurte honetan, Europa, Euskadi, aldizkari honetan, kristauak ez omen gara: eta, grekoak ez, erromatarrek ere ez, zer da, garena? Munduan egoteko, zein da gure moralara?

Azken funtseanago, problema a) Estatu da, b) gizartea da, hots, Nietzsche da²² – “gizon berria”. Edo gizonaren “gaindipena”. Kultura burgesarena alegia. Kristautasunarena. Demokrazia-rena. Pazifismoarena. Esklabuen moralaren ezabaketa garbia eta “inmoralismoa”.

Adibidez, historian eta gizartean aritzeko biolentzia, da problema, puntu konkretu larriena aipatzeko; indarra maitasunaren aurka lagun hurkoari. Zaratustra-ren ebanjelioa: “No os aconsejo el trabajo (puritano burgesaren jarraibide moralara), sino la lucha. No os aconsejo la paz, sino la victoria (...). ¿Vosotros decís que la buena causa es la que santifica incluso la guerra? Yo os digo: la buena guerra es la que santifica toda causa. La guerra y el valor han hecho más cosas grandes que el amor al prójimo” (kristautasunak baino alegia)²³. Eta aparte tiroka egiten diren gerrak, hemen jarrera moralara dugu arazoa. Indarrezko moralara. Borroka, Estatuari ezezen, gizarteari, kultura “esklabu” guztiari. Zergatik “ahazten” da Nietzsche-ren alderdi horixe, hain zuzen egiaz *arriskutsu* bakarra, egunotan bere burua nietzscheano aitortu nahi duen batentzat?

“*Así habló Zaratustra* es —Savater-en eritzian berriro— una de esas obras, ni que decir tiene que escasas, que justifican por sí solas toda una cultura (...). No hay libro más riguroso ni más enigmático, nadie ha logrado conservar tan unidos por íntima y necesaria vinculación el lirismo, la demoledora profecía y la mayor profundidad especulativa. En esta obra se brinda la primera —y última, por el momento— alternativa teórica al monoteísmo dualista (bien y mal, vida y muerte...), a la verdad única de cristianos y positivistas científicos, a la concepción lineal y moral del tiempo, a la razón unidimensional que había triunfado en occidente”²⁴.

11. Alternatiba bat kultura burges arrailduari: marxismoak hori bilatzen zuen (“superatuta” geratzen ari da), hori Nietzschek ere (eta gero faxismoak, etab.). Gerra ondoko euskal mugimen-

duak halako alternatiba baten bila abiatu zuen bere bidea: abertzaletasun alternatibo bat, akonfesionala, ezkertiarra; sozialismo alternatibo bat, humanista, ez dogmatikoa.

Aurretik, Mirandek, bere alternatiba azaldua zuen, Nietzsche-ren pentsamenduan inspiratua. Orohar —eta aipamena jarraituz— Savater-ek txit positiboki baloratzen du alternatiba-modu nietzscheanoa: “Tachada de *irracional* por un racionalismo que se había mutilado de la adivinación y el mito, la obra maestra de Nietzsche es un deslumbrante esfuerzo por ser cuerdo fuera del Sistema, por conservar la razón fuera de la triunfante Razón monoteísta cuyo máximo exponente se halla en la *Gran Lógica* de Hegel. No puede imaginarse mayor tarea intelectual ni esfuerzo más prodigioso por devolver al hombre al jardín perdido, sin renunciar a la manzana de la sabiduría ni admitir la culpabilidad del gesto que la conquistó”.

12. Txoriak ezingo luke kanbiatu basoa nahi adina kantatuta. Baina gutxiago txorimaloak. Aizkorak bai. Hori da problema: Leviatan moderno horretan (etikoki) funtzionatu behar dugu eta ez dakigu. Ez pertsona (norbakoitz) bezala dakigu eta ez komunitate, kultura, nazio, proiektu euskaldun bezala. Zer daukagu ikustekorik, eta zer ikusi behar du guk geure buruontzat nahi genukeen etikak, bere lege propioek objektiboki determinatzen duten Estatu-makina horrekin? Zer moral du Estatuak? Zein izan daiteke gure morala Estatu horrekin?

Max Weber-ek sekula amestu zezakeen baino, egia esan, askoz gehiago bait zaigu “egiptotar-ekialdetartu” aspaldian gizartea. Baina faraoi modernoaren gizarte hertsapen sofistikatua “razionala” da, zientifikoa, programan integraturik dauzkana jendearen haren desira eta baitespena, kontrol-sistema horren komenentziaren aitortza eta legitimazioa. Gehiengoaren morala, hortakoz, berak produzitzen du, Estatu horrek, profesore jaunen zerbitzu onekin. Borobil-borobil esateko: “La vida del Estado en los individuos se ha llamado la *moralidad*” (Hegel).

Kontzientzien barnera barneratua (erlijio baten maneran), Estatu horrek praktikan ez du problema berezirik izango eritzi publikoaren aitzinean Brouard-en asinatua, Joseba Arregi-ren heriotza torturetan, hiritar eskugabetuen deportazioak Dachau-ra ala Cabo Verde-ra (diferentzia “etikoa” non dago?), edozein “Estatu ekintza” beltzena zuritzeko, edo, zuritu ezin bada, historia amaitzezin batean nahasterazteko. Gizartean biolentziarik baldin bada-

go (politikoa), Estatuaren ahalegin guztia, ez da izango, beste forma estatal batzuk bilatzea, ezpada biolentzia biolentzia gehiagoz zanpatzea. Eta, horretarako, hura irrazional eta kriminal deklaratu hastea, Estatuaren "arrazoi" bakarra publikoki ebidentzia dadin. Fededunik ez da faltako. Monarkian monarka pulpituetatik legitimatzen zen bezala, demokrazian periodikuetatik elaboratzen da Estatu-Arrazoiaren legitimazioa. Eta ez da nazien alde ezer esatea, naziak berek eztako zinismoa erabiltzen dutela, salatzea, demokratek lasai-lasai beren zerrikerien legitimazioan. "Durante mi vida he conocido dos guerras mundiales —espantatzen zen Marcuse Vietnam-go gerrakoan—, pero no puedo recordar anuncios de carnicería tan desvergonzados. Tampoco puedo recordar, ni siquiera en la prensa nazi, un titular como el que reza: 'Los Estados Unidos satisfechos por la falta de protestas contra el gas lacrimógeno' (*Los Angeles Times*, 9 de setiembre de 1965)"²⁵. Galantagoak ikusi ditugu, makina bat, gero.

III.— (In)moraltasun publikoaz

Norbaitek artikulua bat idatzi zuen, biolentziak hemen ez daukala inolako deslegitimazio moralik: ni harritu egiten nau, gero, egia esateko, zergatik harritu behar zuen inork.

13. Hori ez da ezer legitimatzea, positiboki legitimatu (zerk ahal izango luke legitimatu "razionalki" biolentziarik?). Da bakar-bakarrak esatea, beste arlo batzuetarako postura etiko hedonista, ez kristau (gurutzedun, sakrifiziodun) eta erlatibista, egoista batzuk hartu badira ("antidogmatikoak" esango da, noski, hobeto entzuten da), aukera etiko indibidualistak, pribatistak, postura horietatik ez dagoela gero biolentzia politikoa moralki kondenatzerik. Kapitulu batean hartu diren postura moralekin, hurrengo kapituluaren ere koherente jarraitu beharra dago. Besterik ez.

Edo bai, besterik: beste guztia fariseismoa eta gezurra dela. Sobera dagoena aspaldi.

14. Eredu desberdinak egon litezke morala planteatzeko.

Platon-enean, Grezia zaharrean (Heraklitoren ondotik) batera planteatu beharra zegoen morala eta politika: morala (pribatua ere: ez nahastu pribatua eta partikularra) beti da arazo publikoa eta

politikoki soluzionatzen da (*polis* mailan alegia). Ez dago etika bat Estatuarentzat (*polis*) eta beste bat pertsonentzat: pertsonen obligazio moralak Estatuan definitzen dira.

San Paulo-ren ereduan, kristautasunean, hiria ez, baina arima salbatu behar bait da (kristautasuna salbazio-doktrina erlijioso bat da, lehentiarki ez da moral bat), Estatuari eta politikari ez zaio ezertarako jaramonik egiten, bakoitzaren kontzientziako moral partikularra elaboratzen da, gehienez ere komunitate erlijioso izango da, kontenplazten dena, ez politikoa. Botere politikoari ez zaio onarpen oso eta guztizkoarena beste kontsiderazio modurik eskainiko, "ezen ezta potestaterik Iainkoaganik baizen: eta diraden potestateak, Iainkoaz ordenatuak dirade" (Rom. 13, 1). Iainkoaz ordenatuak diraden potestate horietan, izenak nahi dituzunak idatzi: Zesar, Hitler, Stalin. San Paulo fede berriaren propagandistarentzat hori dena berdin da. Planteatzen dena, nola arima singular propioa salbatu, bakarrik da.

(Ez al da bitxia zein paulotarrak diruditen barneenean oraingo moral "deskristau" batzuk?).

Moral bat Estuatuari iusnaturalismoak exijitzen zion oraindik (guk Aita Vitoria-ren izena eskertu ohi dugu). Kristautasuna, funtsean. Edo nahiago bada: platonismoa. (Nietzsche-rentzat kristautasuna ez da platonismo herriarentzakoa besterik, platonismo vulgarea). Esentzialismoa omen zen eta Modernian baztertu egin dira filosofaketa horiek. Teoria politiko garaikidetarretan orain, Estatuaren moral-arazoak lekua Dretxoari utzi dio, Zuzenbidea eta legitimazio juridikoa izaten dira kontua edozein auzitan (Zuzenbide positiboa). Nürnberg-eko Prozesuaren kasua horregatixe zaigu interes berezikoa: zeren izenean kondena zitzakeen gizadiak buruzagi naziak? Zein zen "gizadi" kondenatzailea? Non zegoen krimena? Krimenaren zenbat parte zegoen alemana izatean? (euskalduna, galtzailea?). Zuzenbidea aparte (kodea), zein etika geratzen da? Non?

15. Orain asko dagoen joera da, ezkutatzu edo ukatzu soluzionatzekoak problemak: ez dago abertzaleago eta gutxiago abertzalerik ("zeinek dauka abertzaletasun autentikoaren txartelak banatzeko monopolioa?"); ez dago moral absoluturik (beraz, moralik ez da batere egongo Estatuak obligatzeko).

Azkenean, ez da horrelaxe aitortu nahiko, baina ez dago Estatuaren moralik, ez dago eta Estatu baido goragoko instantzia moralik, hura epaitu ahal izateko. Eta ez arazo-de-fakto soil gisa,

baizik eta: ez dago Estatu modernoa bera baino razionalitatearen instantzia goragokorik. El Estado (...) es lo racional en y por sí” (*Principios de la Filosofía del Derecho*, §258). Eta are zartakorkiagoo, in *Lecciones sobre la fil. de la hist. universal*: “El Estado es la razón en la tierra” (bere Dretxoarekin eta auzitegiekin). Zeinek eskatuko dio Estatuari bere moralaren konturik? Hobbes-enak dira hitz hauek: “El Estado puede impunemente hacer cuanto quiere, legislar, juzgar los litigios, imponer castigos, utilizar a su arbitrio las fuerzas y los bienes de todos, y todo eso *con derecho*. Lo que puede confirmarse con la experiencia de todos los Estados presentes y pasados” (*De cive*, VI, 13). Izan ere, aparte materialki inork ez duela ahalmenik izaten, Estatu zigortzeko, justiziaz ere inork ezingo luke hura zigortu, inork ez duelako *Estatuaren gainetik eta kanpotik* eskubiderik!... “El hombre debe cuanto es al Estado”: Hegel.

Pentsamentu grekoaren zalantzak gogoratzen ditugu, Prodiko eta Hippias Elis-ko sofistengandik Platon eta Aristotele-ganaino, soluzionatu ezinezko aporiak sinplifikatuz politika ia *scientia prima* baten eran kontzebitzeko tenta-tentaturik. Tentazio “positibista” honetan jausi, halere, modernuok egin dugu: sinplifikatzailak eta immoralak eta kontzientzia guztiarekin propio, gu gara, “politiko” hutsak (cfr. Hobbes); guretzat bakarrik da *dogma poleos* berdin agintariaren burubidea soil, berdin legea, berdin zuzena. Estatuaren interesa (eritzia, *doxa politiké*) berdin justizia. Inoizko sofista egiazkoenak oraingo neosofistak ditugun bezalaxe “filosofian”, politikoak politikaren “teknikoak” dira. Morala eta politika, inork ez du makiabelikoa bere burua konfesatu nahiko, baina praxian horrela de facto banatu egin direnean, tristea da, Alderdi demokratiko bati entzutea: “deportazioak eta, estradizioak eta, giza eskubideen inolako kalterik ez dagoen artean bakarrik, onartuko ditugu”. Egon lasai: inoiz ez da kalte hori egongo. Non ahal izango da badagoenik ziur samar jakin edo probatu, Estatu honexen tribunaletan (Dretxoan) izan ezik?

Zeinen inbentua dira, “giza eskubideak”, Estatuarenak baino? Ez dago Jainko giza-eskubidegilerik, sozialki akonfesionalak gara, politikoki laikoak, naturaren kontzeptua zientifikoki neutroa da balio moralekiko, historia sozialean moral absoluturik ez dago (“dogmatikorik”); ongi eta gaizki erlatiboak, norberarentzat norberak bakarrik ebazten ditu, bizimodu publikorako gehiengoak. Orduan: dagoena, Dretxo da, ez morala; eta bakoitzaren bizitza pertsonalean: norbere opzio partikularrak.

Kakao bat! Okerrena, gure ideietan beti kakao horixe eta besterik ez egon dadin, enpeinatzen ari direnak, enpeinuaren teknika eta industria guztiarekin... Eta, horien artean, atrebentziarekin, "Euskal Herriko Unibertsitateko *intelektualetarik gehiengo*", periodistaren terminologian mintzatzeko. Orokorkiago, apika, malizia moralik ez dadin ikus nire salaketan: nekatu eta aspertu eta amore eman duten denak; eztabaida utzi egin dutenak, borrokan dimisioa presentatu, "normalizatu" bakarrik nahi dutenak; topikoetan errefuxiatu direnak problemetatik, zailegiak ari direlako ateratzen gure problemak, hori egia da.

16. Ateratzen da tipoa telebistan, pertsonaia nahikoa ezaguna bera, eta entzuten diogu: "ez da HBrekiko diferentzia politikoengatik bakarrik; askoz sakonago, haiek eta gu banatzen gaituena, barrera etiko gandiez in bat da, elkarrizketa posiblerik uzten ez duena". Harrigarria da neorrazismo tankera berri hau: orain (europar konkistadore zuriak izaki goitarragoak izaten ziren bezala indioak baino) "izaki moraliki goitarrago" jende pila bat dabil politikan. Prozesuan kurioa da kanbioa ere: lehen razionalitatea ukatzen zitzaionari, orain sentimentu etikoa ukatzen zaio. Alderantziz, noski: atzo arteko (egunkari, periodista, politikoa, profesional) frankistarekin, problemarik batere ez dago nonbait, esanahitsua bait da benetan, sentimentu etiko berdina konpartitzeko, eta elkarrizketarako ere batere ez problemarik.

Etikako bere lezioa ematen jarraitzen digu tipoa: "biolentzia zilegi da herriak onartzen badu (baezpadan salbatu egin behar da "herria": ez dago munduan ezkertiar bezala burua tente pasiatzerik, El Salvador-ko herriaren biolentzia ez dela zilegi esanez); baina hemen gehiengoak behin eta berriro adierazi du, ez duela biolentziarik nahi..." (hauteskundeak, ez dakit, han ere egin ohi dituzte!). Utz dezagun.

Formalki arrazoi-modu demokratiko zuzena da seguruenik.

Uste dut Cathrein-ek irakasten zuela hori, gainera. Cathrein Seminarioetan estudiatzen zen. Hor alabaina deklaratzan ez dena, da, demokratikoa ezezan, arrazoibide hori, razional hutsa edo logiko hutsa gabe, funtsean "demo-kristau" hutsa dela (asko bait dago demokrata-kristaua hemen, nahiz askotan "progre" kamuflatuta ibili): hots, Teodizea bat suposatzen duela, Probidentzia bat, gizartearen berezko natura eta ordena "natural" (derrigor jainkozko, absolutu) bat, etab. Munduaren razionalitate-tipo kristau bat azken finean. Ordea, ez al genuen akonfesionalak eta laikoak izan

nahi gure planteamendu politikoetan, publikoetan? Pertsonalki, nahi duenak izatea dauka nahi duena: bere moral kristaua ez omen dauka gizarte osoarentzat exigitzerik...

Gainera, arrazoibide hori, printzipio-deklarazio gisa bakarrik da ezaigabe demokratikoa, bestela praktikan ez du erakusten demokratikotasun ziurregirik, zeren eta, politikoa ez dena, demokratikoa ere ez bait da iristen izatera. Hori bezalako doktrina linealki simple eta garbi bat, euskaldunak ez dauka ziur asko eskubiderik benetan serioa izan litekeela ere sinesteko, gauzak euskaldunaren munduan ez dira-eta linealki garbiak eta simpleak sekula izan historian. Apostolikoki, euskal kulturako pertsonaia batek horrelako tesi bakun birjina bere imintzio eta buru-keinu energikoen enfasi guztiarekin telebistan azpimarratzeak, frogatzen duen dena da, noraino gauden etorrira, inteligenteak eta razionalak izatea eta "besteak" bezalaxe pentsatzea, berdintzera, geure buruarekin eta geure historiarekin gauzak geuk pentsatu ordez. Sinestea beti zen errazagoa pentsatzea baino, latinez behiala idatzitako jesuita austriar baten tesietan oraingo laizistek (omen) sinesten jarraitzea izanda ere. Baina arruntik arruntena eta errazen-errazena, periodiko baten inteligentzian eta razionalitatean goizero sinestuz, geu razionalak eta inteligenteak bihurtzen garela, uste edo nahi izatea da, zalantza gabe.

Zenbat gerra inolako egon ote da benetan gizadian sekula santa gehiengoak nahita, defentsako nahiz erasoko? Nola adierazten ote zuen "libreki" gehiengoak, zer nahi zuen, gerra batean? Alemanian txekiarren aurka, Frantzian alemanen aurka, Algerian frantsesen aurka, edo USA-n Panama-ren aurka, Erromania-n Ceaucescu-ren aurka? Nola osabiltzen da eta nola espresatzen da biolentziaren eta armen kapituluan herrian bakoitzak nahi duena? Iraultza guztiak izan dira minoria baten lana. Gerra denak, lau katuk pentsatu eta abiaraziak. Eta, gerrak aparte, biziera politikoa arruntean ere, zer ikusi behar du "herriak" biolentziarekin, soportatu egin behar izaten duela besterik? "Biolentziaren aparatoak" izaten bait dira hain zuzen sistema guztietan (diferentzia gutxirekin faxismoan, komunismoan, demokrazian) kontrol demokratiko orotatik preserbatuenak, autonomoenak, herriaren eritziari ezezik, azpiragabetuenak herriaren diputatu politikoen informazioari berari (sekretu militarrek, ispioitza, polizia politikoa, Armadaren organizazioa, etab.: noiz erreferendatu da holakorik?). Horiek horrela, zein kondiziotan "herriaren nahiak" demokrazian bertan balio ahal izango luke biolentziaren legitimatzaile gisa? (Affaire Dreyfus,

kontzentrazio-barruti naziak). Edo Platon-en dilema: gehiengo demokratikoak kondenatu zuen Sokrate heriotzera: "justizia" al da, horregatik, demokratikoa izan delako? Ez ote da kabitzen injustizia demokratikorik? Baina, are, biolentziaren in/moraltasun posiblearen auzia marko demokratiko batean garbiro epai litekeela, suposatuz ere: zergatik suposatzen dugu, marko hori legitimoagoa dela beste edozein baino, arazoa "moralki" konpontzeko? Zergatik izan beharko du pentsaezinezkoa "justizia antidemokratiko"ak? Edo, azkenik, nola razionalki legitimatu, errealtate politikoan ezer soluzionatzen laguntzen ez duen problemaren soluzio teorikoa? Zein gogoratzen da, izan ere, biolentziaren presentziak historian haren legitimitatearekin zerikusirik noizbait zeukanik?

17. **[Gure bizitexea dela biolentzia]** Biolentziaren eztabaidak, eta, beraz, gure eztabaida politiko guztiak, inora ez du izango irtenbiderik, hasieran bertan lurpetarki biolentzietako bat pribilegiatzen bada beti isilpean, eztabaidatik eskludituz, begiak, ez balego bezala, itxita edukiz harentzat.

Estatuetan bizi gara eta problema Estatuak beste gabe ontzat ematen den ala ez da. Egunero egun osoan hortxe aurrean dagoen errealtatea da biolentzia: artatsu eta serio asko Estatu subiranoek haren kostua presupostatu egiten dute (osasuna edo zaharren pensioak bezalaxe, edo umeak eskolatzeko dirua). Biolentzia Estatuan irakatsi eta ikasi egiten da eta hiritar maskulino guztien obligazioa da ikastaro praktikoetan ikastea: gure zergekin horretarako ikastetxe bereziak aritzen gara subentzionatzen (kasernak, Akademia Militarrak, ikerketa militarretako programa zientifiko eta teknikoak). Jende asko eta askorentzat bere ofizioa da (ogi eta dirubide ohorezkoa Estatuan, mila eratan pribilegiatua). Zientzia oso bat eta ikerketa partikular zorrotzak desarroilatzen dira sekretuki nahiz ageriki haren zerbitzuan, munduak sekula ezagutu duen teknologiarik arrafinduena.

Gauzarik "bidezkoena" iruditzen zaigu soldaduzka: zergatik ez arrazoi politikoz egindako edozein pertsonaren bahiketa? Eta bai Estatu frantsesaren Baionan harrapatu eta deportazioa Cabo Verde-ra inolako judizio, tribunal eta ezer gabe, ekintza polizial batean, Estatu gabeko euskaldun abertzale batena? Tribunalak berak, zer interesatzen zaizkigu, Estatuak hain erraz aldebat utz ditzakeela, nahi duenean, erakusten badigu zinismorik trankilenarekin,itsuak ere argi eta garbi ikus dezan, justizia (tribunalak) Estatuan indarraren moztorra baizik ez dela, aginpideak astoegia eman ez dezan indarkerian?

(Ulertu ezin izaten dudan komeria da, nola norbaitek biolentzia oro, nondinahi etorri, San Mateo-k bezain ebanjelicoki kondenatu eta gero, berak, lasai-lasai, parte har dezakeen "instituzioetan", oraingo terminologia polemikoa erabiltzeko).

Oraingo katramiletan endredatu beino lehen geneukan Max Weber baitan aspaldisko ikasita: "El Estado moderno sólo puede definirse en última instancia a partir de un *medio* específico que, lo mismo que a toda asociación política, le es propio, a saber: el de la coacción física. 'Todo Estado se basa en la fuerza', dijo en su día Trotsky en Brest-Litowsk. Y esto es efectivamente así"²⁶. Zalan-tzarik inork izan ez dezan: "El Estado es aquella comunidad humana que en el interior de un determinado territorio (...) reclama para sí (con éxito) el monopolio de la coacción física legítima. Porque lo específico de la actualidad es que a las demás asociaciones o personas individuales sólo se les concede el derecho de la coacción física en la medida en que el Estado lo permite. Este se considera, pues, como fuente única del 'derecho' de coacción"²⁷. Biolentziaren bere monopolio hori esentziazkoa zaió Esatatuari (gure kasuan demokratikoa izaten den Estatuari). Baina monopolioak, hain zuzen, biolentzia bat bedeinkatu egiten dela, esan nahi du (biolentziaren administrazio monopolizatua), beste guztiak madarikatzeko. Biolentzia *bat* ona da: horregatik, ez da kontsideratzen biolentzia, – beste denak biolentzia kontsideratzen dira, gaiztoak. "El Estado (...) es una relación de *dominio* de hombres sobre hombres basada en el medio de la coacción legítima (es decir: considerada legítima). Así, pues, para que subsista es menester que los hombres dominados se sometan a la autoridad de los que dominan en cada caso"²⁸.

18. [Bakearen gerra dialektikoa] Elkarrizketatzeak eta arrazoitzeak sentidoa galtzen du, hitzek bapatean beti esanahi zutenaren beste zerbait esanahi badute, esalearen kapritxoaren arabera. Autodeterminazioa determinaziorik ez da izango, baina eguneroko rutina politikoa, etab. Euskara ezezik, ez dugu jakingo gaztelanirik ere: *-ción* ez da izango akto garbi baten atzizkia, prozesu ilun labirintotsu batena baizik.

Eta bakea ez da izango bakea. Hori ere kontu aspalditarra, aspaldi izan bait genuen halaber "Catón de guerra alemán" Brecht-ena ere ikasteko aukera:

“Los de arriba dicen: la paz y la guerra
son de naturaleza distinta.
Pero su paz y su guerra
son como viento y tormenta.
La guerra nace de su paz
como el hijo de la madre.
Tiene
sus mismos rasgos terribles”²⁹.

Ez dugu jakingo, zer dakigun, eta ez dugu ezer jakingo. Eta ez da gure libertatea izango: gure derrota definitiboza izango da hori.

19. **[Biolentziaren eztabaida frakasatua]** Franco 1975ean hil zen. “Trantsizioa” deritzon hurrengo prozesuan, teologoak, moralistak, filosofoak, indargintzaren zilegitasuna (edo eza) gogotik ahalegindu dira ebazten, gai hori kasik modan bezala egoteraino urte horietako mahai-inguru eta sinposio monografikoetan.

Hamar urte baino lehen, biolentziaren eztabaida “etiko” honek (lehen fasea), ikusita zegoen, frakasatu egiten zuela: greko batek ez zuen problema handirik edukiko (Tukidide, Aristotele), baina gure oraingo razionalitatearen modeloa, etiko-razionalki soil-soil, ez gaitzeritzi, ez oneritzi ahal izatera iristen gara biolentzia orokorki. Biolentziaren legitimitateak uko egiten dio, nonbait, inolako moldetan printzipioz razionalizatua izateari³⁰, Estatu modernoaren markoetan.

Kontsidera daiteke nolabaiteko frakasoren bat, nahi bada, biolentziaren eztabaida etiko hark “zilegitasun”-auziarena beste plan-teamendurik eta beste diskurtsorik ez asmatu izatea, edo haren “kondenaren” auzi antzuan indarrak alfer-alferrik xahutu izatea, inolako emaitzatarra heldu gabe. Baina hori beste natura bateko problemekin dago lotuta³¹, hobeto begiratzen bada: okerragoa, eztabaida etikoaren edo filosofikoaren frakaso baina, eztabaida politikoaren frakaso da.

Ez bait dago ondoriatzerik, etikak biolentziaren arazoan deus ez daukala zer esanik, ez delako trebe izan aurrenik haren legitimitatearen auzi oinarrizkoa garbiro eta erabakiorki mozteko. Baluke franko zer esanik. Hortakoz ezin exito bat kontsidera liteke, postfrankismoan entseiatu den eztabaida etikoa: eta arrazoi nagusia, nire ustez, izan zen, biolentziaren bai/ez (kondena/apologetika) korapiloan endredatu izana alfer-alferrik.

Borroka egin nahi bazen, ordea, eta askatasuna konkistatu nahi bazen, biolentzia bai ala ez, aurren-aurrenik politikoki eztabaidatu behar zen: politikoki behar zen ikusi biolentziaren bidez kotasuna ala bidegabekeria askatasun-bidean. Horren lekuan, ordea, zer ikusten dugu? Politikoez, beren eztabaida propioa egin ordez (politikoa), lehen frakasatutako eztabaida entseiatu nahi dutela berriro. Eta okerrago. Hobe, ez dakitela beren eztabaida egiten eta moralisten eztabaidara egiten dutela ihes, jeneralean dogmatikoki haren kondena (moral edo moralista) egiteko bakarrik halere, arrazoitzeko baino.

Paradigmatikoa biolentziaren eztabaida etikoaren frakaso da eta auziaren ondorengo eboluzioa gero, gure "arrazoiketaren" eboluzioarentzat azken hamabost urte honetan. Gaur egun, biolentzia, ala erlijiosoki (ebanjelikoki: "nondinahi etorri gaitzesgarri"), ala "humanista-moraliki" planteatzen da ("ez da zilegi demokrazian"), eta erreál-politikoki planteatzeari, eskapatu egin ezezik, gaiztoa eta inoportuna (inmoral) erizten zaio (biolentziaren "efikaziaren" galderak arriskutsuegia dirudi Nietzscheren "arima sentiberentzat"). Paradigmatikoa da, arrazoiketa razional (politiko nahiz moral) garbirako gure ezgaitasuna zenbaterainokoa den, era-kuster. duelako, modu eskandalagarrian.

Zerara dator biolentziaren kontu guzti hau berriro?, galdetuko du irakurleak nire azkeneko artikuluekin aspertu samartuta.

Ez al digute, bada, E. Jünger doktore honoris causa izendatu geure muturraren aurre-aurrean?, galdetuko dut nik ere asper-aspertuta gizarte honen eskizofreniarekin. Tragedia batean, ala fartsa batean ari gara jokatzeko?

20. **[Biolentziaren kultu(r)a]** Pentsatu, pentsa liteke kultura bat (moral bat), indargintza eta gerra maite dituen, handitasun izpiritualtzat dauzkana, eta, pentsatu ahal izan bakarrik ezezen, posibilitate hori, zinez post edo deskristauak bagara, gure kulturaren (europarraren batik-bat) iturburu ez-kristaueko datu arruntzat onartu beharko da gizadiaren orain arteko historian. Samurak filmeak denok ikusi ditugu. Beharbada ezagutzen dugu apurren bat Yukio Mishima. Hori izan omen ziren Grezia eta Erroma sanoak, Nietzsche-ren ustez. Ernazimentua gero: "una espléndida e inquietante resurrección del ideal clásico, de la manera noble de valorar las cosas"³². Horrelako tipo bat Ernazimentuan Bertrand de

Born trobatorea izan zen, inoiz Mirandek aipatu izan duena. Kris-tauak ez bagara (kulturalki esan nahi dut), zergatik iruditu behar zaizkigu inmoralak?

Ez al dira champagne edanez-eta ospatu izan atentatu batzuk? (Manzanas, Carrero Blanco). Zein sentimentu "moral"ek eragiten ditu ospaketa horiek?³³

Maiatzean, bideondoak eta zelaiak loratzen direnean, trobato-rearen bihotza pozez hanpatzen da, ikurrinak airean zaldunak abiatzen direnean gerrarako:

"E ai gran alegratge
Quant vei per champanha renjatz
Chavaliers e chavaus armatz"³⁴.

Arma artean bizitzak aintzazko sentido argitsu berria aurki-tzen dizu:

"Trompas, tabors, senheras e penos
E entresenhz e chavaus blancs et niers
(...): que.l segles sera bos!"³⁵.

Zer egin behar dugu: filosofia hori, Nietzsche-rekin zelebratu, baina biolentzia gero etxean tokatzen bada kondenatu? El Salva-dor-en txalo-kantatu eta hemen madarikatu? Pistola bat ez al da pistola bat mundu guztian? Ba, ez, ez da (aspaldiko uste zaharrik estupidoenetakoa zen, baiezko ustea). Hori ulertu dugu: ondo. Baina, nola definitzen da zehazki, zehatz, diferentzia? Noiz bai eta noiz ez da gaiztoa biolentzia? Ala beti positiboa da? Naturala? Eta utzi egin behar ditugu, egin nahi izaten genituen berezkuak eta moralismoak? Ez gaiztoa, baizik eta ona beti, nondinahi etorri, ote dugu biolentzia, beti bizitzaren tresna gogora denez gero?

Esan genuen, E. Jünger bizitzaren eta gerraren filosofia ede-reskor honetan kokatzen zela: harentzat gerra zen kulturaren eta zibilizazioaren ama, gerrak duintzen du gizadia, handitzen digu izpiritua, nobletzen ditu herriak³⁶. Apenas dira ezkerrekoak, ideia horietzek. Beraz, ez da izan Lukács bakarrik, bere rigore stalinis-tarekin, eta gero *Egin* bakarrik eta hemengo lau txoropito, E. Jünger-i muzin egingo diona. Hura bezain drastiko A. Camus mintzo da, ondo posizio desberdinetik: "El único hombre de cul-tura superior que dio al nazismo una apariencia de filosofía, Ernst Jünger" epaitzen zuen³⁷. Eta handik harako garapideari zegokiola filosofiatik praktikara: "Jünger deducía de sus propios principios

que valía más ser criminal que burgués. Hitler, que tenía menos talento literario, pero, en esta ocasión, más coherencia, sabía que es indiferente ser lo uno o lo otro, desde el momento en que no se cree más que en el éxito”³⁸. Eta haren filosofia nihilista militaristari jarraitu zaion txikizio eta kiskal mendia gogoratzuz: “Hitler era la historia en su estado puro. “Devenir —decía Jünger— vale más que vivir”. Predicaba, por lo tanto, la identificación total con la corriente de la vida, en el nivel más bajo y contra toda realidad superior (...). Rosenberg hablaba pomposamente de la vida: “El estilo de una columna en marcha, y poco importa hacia qué destino y hacia qué fin esta columna esté en marcha” (Jünger oso antzera espresatzen zen, goian aipamen batean aipatu denez). Después de esto, la columna sembrará la historia de ruinas y devastará su propio país, pero por lo menos habrá vivido”³⁹.

21. Ez bedi esan, Lukács, Camus, kontu zaharrak direla, gerra hotzaren eta militantismo kontrajarri erradikalen garaikoak, edo gerraosteko filia eta fobia gorien balorazio exageratuak. “Filosofiarren Hiztegi Historiko” handia oraintxe ari dira hamar tomtzarretan argitaratzen, Alemanian, eta E. Jünger bertan ere “iraultzaille kotserbakoi” bezala agertzen da, espreski seinalatuz gainera, intelektualok hainbat alorretan faxismoari lurra landu ziotela, haren garaipena erraztuz⁴⁰. Eta 1984eko “Filosofoen Hiztegi” frantsesak honela dio: “E. Jünger constitue sans doute l’un des cas les plus controversés de la littérature et de la pensée contemporaines (...). Les contradictions qui se font jour dans la trajectoire d’E.J. sont peut-être plus apparentes que réelles et lui-même n’a d’ailleurs jamais renié quoi que ce soit de ses prises de position, aussi extrêmes soient-elles. On ne peut donc se contenter de ne voir en lui que l’écrivain (...), en oubliant qu’il fut aussi dans les années 25 à 33 le théoricien du *national-bolchevisme*”⁴¹.

Euskaraz ere, idatzi egiten da pittin bat, agian gero pittinik ere inon ez izan arren ezagutua. UZÉI-ko hiztegi batean Krutwig-ek hauxe idatzi zigun: “*Nazional-boltxevismoa*: Alemanian europar gerraren ondoan sorturiko mugimendu politikoa. Haren buruzagia E. Niekisch izan zen. Nazional-boltxevismoaren pentsalarien aburuz (...), Alemaniak Errusiarekin aliantza hertsia egin behar zuen. Horren arabera, Alemaniako eta Errusiako armada gorria elkarrekin joatea ongi ikusten zuten. Eltzebacher diputatu nazionalistak zioen bezala, orduan alemanek boltxevismoaren arlora iragan beharra zuten. Nazional-boltxevisten artean ere Ernst Jünger idazle famatua izan zen. Pertsonaia honekin ikus daiteke

argi nola Alemanian laster *nazional-boltxevismoa* eta *nazional-sozialismoa* elkartzekoak ziren. Jünger-en aburuz ere nazionalismoaren eta komunismoaren artean aliantza hertsia egin beharra zegoen, horrela batera mundu burgesaren kontra jo eta burgeseriaren dogma guztiak ezabatzen. Nazional-boltxeviceok, halaber, Estatuaren ekintza ekonomiko guztiak nazionaltzeaz mintzo ziren. Joera honetatik, hain zuzen ere, Hitler-en alderdiaren ezker hegala sortuko zen⁴².

22. Basta, nahikoa. Ez nuen heldu nahi inolako konklusio modutara. Ez da tesi bat. Hau ez da tesi bat. Begiratu eta zer dagoen ikusi bakarrik. Denok gaude, eta ni ere bai, nekaturik nago.

Mila eratakoak, ahal izango liriateke atera, gura izanez gero, konklusioak. Azkeneko puntutik abiatuta: alferreko samarra dirudiela, euskaldunen herrian, euskaraz idaztea. Herri estraino horretan inkultuak elebidunak izaten dira; kultuak, elebakarrak. Jarraituz: artikulua hauxe berauxe alferrik izango dela, euskal intelektualetarik "gehiengoak" ez bait du euskaraz irakurtzen.

Gero: anbiguitateak kontzeptuetan, jarreretan, normalak izaten dira krisialdian. Orain, ordea, anbiguitatea kultibatu egiten da ("askatasun intelektualaren" airez); norbere postura finkatzen ahalegindu baino, ekibokoarekin flirteatzen da. Indefinizioa *chic* da, eta ez dago esaterik, askotan oso justifikatua egoten ez denik: bakarrik, guztiaz duda egiteko, maisuaren beharrik ez genuen. Eta ezjakinak izateko, nahikoa gara geu inoren laguntza gabe (Voltaire, *Kandido*). Moda hori merkegia da, inor piska bat intelektuaiki exigenterentzat. Baina sentimentu apropos dekadente nostalgikoen eta berba politen modisto horientzat, oso ondo dago zalantza gabe E. Jünger ohorezko irakasle: zein zegoen haren aurka, nahikoa arrazoi izan zen horientzat haren alde. Nolakoxeak dizipuluak, halakoxea hautatu dute irakasle "demokratikoa". *Sic itur ad astra!*

"Nola izandu da posible honelako figura bat doktore honoris causa, non eta hain zuzen Euskal Herrian, izendatzea? Alpujarra-n ere ez zen posible izango!", txunditzen zitzaidan lagun bat Jünger-en istorioarekin. Baina hemen, Alpujarra-n ez bezala, edozer gauza bait da posible. Horregatixe hain zuzen. Gure absurdua horixe da, hemen edozer gauza da posible.

"Unibertitate hau benetan Euskal Herrikoa iruditzen al zaizu, hemen dagoelako?", behar izan nion erantzun. Momentuan ez nuen asmatu hobeto zer ihardetsi.

“Hobe dugu ez jarraitu beti geure buruak engainatzen – erantzun nion: herri hau ez da bere askatasunagatik 36an gerra egin zuen eta Gernika bonbardatu ziotena. Berrogei urte beltz oposizio gorria jasan eta odola dariola borrokan eutsi egin zuen hura”. Herri hau ez duzu liburuetan ipini dutena. Hemen dagoen haxe da, telefonoaren beste aldean oraintxe esaterako.

23. Honez gero hemen behar dena “un debate ideológico”, omen da —ari naiz egunkarian irakurtzen Jauregui-ri, DV, abenduaren laua— “entre una alternativa conservadora y una alternativa de progreso, que supere el debate tradicional de la política vasca entre concepciones nacionalistas y no nacionalistas, que es un debate local y, desde el punto de vista ideológico, acabado”.

Zergatik ez? PNV, EA, EE, HB horiek, abertzale deritzenek berek, onartu nahi ez badute beren arterako, Alderdi eta jende abertzaleagoa eta gutxiagoa egotea, abertzaletasunean, zergatik ez onartu horietako edozein bezain abertzaleak direla PP, CDS, PSOE? Zeinek dauka, zein bai eta zein ez den abertzalea, txartelak partitzeko monopolioa? Baina hori egia bada, literarioki esateko, hobe da PP edo PSOEkoa izatea, PNVkoa baino. Ez gaitezen izan aldeanoak eta gainera geure buruak engainatzen ibili.

Problema egon ere zinez egon, orduan, jadanik ez bait legoke abertzale eta ez-abertzaleen artean, baina eskuinaren eta ezkerren diferentzian, Jauregui-k dioen eran.

24. Bakarrik, iluntzean, telebista ikusten nago berriro, eta programa bat da, elkarrizketa bat politikoen artean, mendearen azkenburu alde honetan arras gairidituta nola omen dagoen, ezker-eskuin diferentziapena, XIX. mendeko zarpil-hondakin tipiko bezain zentzugabea... Eta egia izango da. Izan ere, gure jende razionalaren arrazoi ebakor, polemika zahar guztien xahutzaile eta iluntasun ororen hain argigarri gertatu den hori, aplikatzen bada: zeinek dauka txartelen monopolioa, zein den ezkerria eta eskuina, aztera ala aurrerakoia, erabakitzeke?

Zergatik ez Ernst Jünger, gehienak bezain demokrata, progressista, liberala, independentea eta edozer gauza, kontsideratu? Edo hobeto: zertarako axolatu adjektibo higatu, zahar-usandu galkor horietaz oraindik, bigarren milurtearen azkenetan?

Nahi duenak nahi duena egitea dauka eta dena ondo. Denok demokratik, azkenean: berdinak. Denok libreak eta tolerantzak. Ez eskuin, ez ezker, dago; ez abertzale, ez aberkabe, ez espainol

sukurtsalista... Diferentziak borratu dira (ez gara "excluyente"ak). Amore egin diogu, jarrera definitu bat hartzeari. Gainditu duğu finean XIX. mende trauskila, bere intransigentzia eta fanatismoekin.

Urdirin zabal-zabal, horizontetik horizonteraino, berriro Espainia bakarrik dago, razionalitate berri ofizialean. Berriro "empieza a amanecer". Ez ote du soluziorik herri honek?

-
- ¹ NIETZSCHE; F., *El nacimiento de la tragedia*, Madrid 1985, 93.
- ² *Ib.*, 94.
- ³ *Ib.*, 101 (cfr. 99, "la manera como las religiones suelen fallecer").
- ⁴ SAVATER, F., "Nietzsche: vida de un seductor", in: *Tiempo de Historia* 1 (1974)55.
- ⁵ *Ib.*, 48.
- ⁶ Gaia erabilixea dago azken denboran, bertan pausatuta behar izatetik dispentsatzen gaitu. Ik. BÉLTZA, "Modernitatea eta Gu", in: *Larrun* 2 (1985) 79-85. Gero *Larrun* aldizkari beraren 4. zenb. monografikoa: "Modernitatea eta Postmodernitatea". SARRIONAINDIA, J., "Postmodernismoaren inguruan", in: *Marginalia*, Donostia 1988, 138-153.
- ⁷ ANSOARENA, J., "Nietzsche eta nihilismoa", in: UEU (Filosofia), *Baloreak gizartean*, Bilbo 1989, 17-24. Autore hau badirudi ez duela gogobetetzen postmodernitatearen interpretazioak narzismo bezala. Baina horren zentzua ez gaitzulertzeko agian cfr. "Narciso o la estrategia del vacío", Lipovetsky-rena.
- ⁸ LIPOVETSKY, G., *La era del vacío*, Barcelona 1986, 36. Ik., *Ib.*, 9: "La sociedad posmoderna es aquella en que reina la indiferencia de masa". (Eta or. 49: "Hoy Narciso es... el símbolo de nuestro tiempo").
- ⁹ *Ib.*, 41
- ¹⁰ Hau ez da lekua polemikarako Lukács-ekin, edo marxismo batekin. Baina Lukács-en Nietzsche-interpretazioa liburu horretan, maisuarena, zuzentasun dugarrikoa da (cfr. VATTIMO, G., *Introducción a Nietzsche*, Barcelona 1987, 173: "se ha advertido muchas veces que en realidad coincide esta interpretación con la nazi") eta jarraitu Jünger-ena gutxienik ez bereziki kupidatia. Arazo hori beste leku batzuetan ukitu izan dut. Lukács-ek Jünger nola ikusi duen bakarrik interesatzen zaigu orain.
- ¹¹ LUKACS, G., *El asalto a la razón*, Barcelona 1976, 433.
- ¹² *Ib.*, 431.
- ¹³ *Ib.*, 432.
- ¹⁴ *Ib.*, 430.
- ¹⁵ *Ib.*, 684.
- ¹⁶ *Ib.*, 682-683.
- ¹⁷ SAVATER, F., *Conocer Nietzsche y su obra*, Barcelona 1979, 121.

- 18 ID., "El héroe como proyecto moral", in: *Revista de Occidente* 46 (1985) 59. Ik. halaber *Invitación a la ética*, Barcelona 1982, 29: "la pregunta radical en torno a la cual gira la ética, no es, *qué debo hacer?* (...) Hay una pregunta más allá de la cual en modo alguno puede descenderse y sobre la cual la ética se asienta con toda su firme fragilidad: *¿Qué quiero hacer?* Es de mi querer esencial, ..., del querer que radicalmente me constituye, de donde tienen que brotar mis normas y mis valores. Mi querer es mi deber, etc."
- 19 Ib., 64.
- 20 Ib., 63.
- 21 WEBER, M., *Economía y sociedad*, México 1984, 1074-1075. Ik. MITZMAN, A., *La jaula de hierro. Una interpretación histórica de Max Weber*, Madrid 1976, 207-224. BENDIX, M. *Max Weber*, Buenos Aires 1979.
- 22 LUKACS, G., op. cit., 249 eta hur.: "Nietzsche, fundador del irracionalismo del período imperialista".
- 23 NIETZSCHE, F., *Así habló Zaratustra*, Madrid 1985, 80.
- 24 SAVATER, F., "El héroe como proyecto moral", loc. cit., 59-60.
- 25 MARCUSE, H., *Ensayos sobre política y cultura*, Barcelona 1970, 58.
- 26 WEBER, M., op. cit., 1056.
- 27 Ib. Eta: "El Estado moderno es una asociación de dominio de tipo institucional, que en el interior de un territorio ha tratado con éxito de monopolizar la coacción física legítima como instrumento de dominio, y reúne a dicho objeto los medios materiales de explotación en manos de sus directores, pero habiendo expropiado para ello a todos los funcionarios de clase autónomos, que anteriormente disponían de aquellos por derecho propio, y colocándose a sí mismo, en lugar de ellos, en la cima suprema" (Ib., 1060).
- 28 Ib., 1057.
- 29 BRECHT, B., *Poemas y canciones*, Madrid 1972, 107.
- 30 Eztabaida hura arreta piska batekin jarraitu zuenak, gogoratuko ditu apaiz eta erlijioso-talde batzuetan orduan sortu ziren eten batzuk. Ezintasun teorikoaren adierazgarri, zilegi izan bedi jadanik orduko pare bat lantxo aipatzea: MUGUERZA, J., "La ética en la cruz del presente", in: *Enrahonar* 1 (1981) 7-16 (Donostian emandako hitzaldi bat hain zuzen). AZURMENDI, J., "Ezin biolentzia kondenatu", in: *Herria 2000 Eliza* 49 (1982) 5. MATE, R., "El lugar de la ética en el arte de la política", in: *Leviatán* 9 (1982) 111-120. Zein organo desberdinak diren hiru aipatuak erreparatuko da. F. SAVATER-en "La violencia política" ere begira daiteke, in: *La tarea del héroe*, Madrid 1982, 196-205, hain zuzen G. Jünger-en zitapen batekin hasten bait da.
- 31 Alegia, zein markotan razionaliza eta justifika daiteke, eta nola justifikatzen da justifikazio-marko hori bera lehenengo, biolentziaren kondenan? Arazoa orokorra da, *ekintzaren* razionalitatearena, moral positibo eta absolutu baten posibilitearena, hots, arrazoizkotasun etikorik posible ba ote den, tradizio ezarri bat marko bezala aurretik presuposatu gabe. Cfr. guzti honetarako MACINTYRE, A., *Whose Justice? Which Rationality?*, Notre Dame UP 1988. Autore honen lehenagoko obrak halaber.
- 32 NIETZSCHE, F., *La genealogía de la moral*, 1984, 60.

- ³³ "Krimen" politiko batzuetan hain zuzen giza handitasun morala errebelatzen dela, Kant-ena da ideia, cfr. *Der Streit der Fakultäten*, Hamburg 1959, 84-86.
- ³⁴ "eta alegantzia handia dut/ ikusten ditudanean landan ilaran/ zaldunak eta zaldiak armatuta".
- ³⁵ MARROU, H.-I., *Les Troubadours*, Paris 1971, 34 eta 50. Gerraren balorazioaz Ernazimentuan lan guztiz normal eta duin gisa, cfr. orobat HALE, J.R., "War and Public Opinion in Renaissance Italy", in: JACOB, E.F. (ed.), *Italian Renaissance Studies*, London 1960, 94-122. Gogora bitez "egoera natural gerrari"aren teoria sozialak, Hobbes guztien gailurrean. Kant bera, cfr. *La paz perpetua*, Madrid 1985, 14: "El estado de paz entre hombres que viven juntos no es un estado de naturaleza (*status naturalis*), que es más bien un estado de guerra". (Interesgarria, bestekak beste, teoria politiko razional huts batetik abiatuta, ez ebanjeliotik, oinarritzko galdera lehentiarra gizartegintzan, galdera politikoa, ez "biolentzia honek zein sentido du, legitimazio?", baizik eta bere buruaren harrotasuna zeharo galdu ez duen pertsonarentzat zein herrirentzat "zein legitimazio du bake honek?", bihurtzen delako: bakea bihurtzen da justifikatu beharrekoa, gerraren ordez).
- ³⁶ Bertrand de Born-ek: "Quar grans guerra fai d'eschars senhor larc's" (jaun zikoitzak eskuzabal bihurtzen dituela gerrak). Ik. halaber KANT, I., *Crítica del Juicio*, Madrid 1984, 165: "La guerra, cuando es llevada con orden y respeto sagrado de los derechos ciudadanos, tiene algo de sublime en sí, y al mismo tiempo, hace tanto más sublime el modo de pensar del pueblo que la lleva de esta manera cuanto mayores son los peligros que ha arrastrado y en ellos se ha podido afirmar valeroso".
- ³⁷ CAMUS, A., *El hombre rebelde*, Madrid 1986, 203.
- ³⁸ Ib., 206.
- ³⁹ Ib., 205.
- ⁴⁰ GREIFENHAGEN, M., art. "Konservativ, Konservatismus", in: RITTER, J. (ed.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, vol. IV, coll. 1983, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1976. Nazismoaren hurbiltasunean aurkitzen da orobat Jünger politikako hiztegieta, adibidez: NOACK, P.-STAMMEN, Th. (ed.), *Grundbegriffe der politisch-wissenschaftlichen Fachsprache*, 1976, 155.
- ⁴¹ HUISMAN, D. (ed.), *Dictionnaire des Philosophes*, vol. I, Paris 1984, 1381.
- ⁴² KRUTWIG, F., art. "Nazional-sozialismoa", in: UZEI, *Politika Hiztegia*, 1980, 385-386. Jünger hori gogoratuta dago halaber nire artikuluan batean, "Nietzscheren itzal argia: ohar orokor Miranderi sarrerakoak", in: UEU, *Baloreak gizarteetan*, Bilbo 1989, 118.

Literatur kritikaz

Jon Kortazar

Uste dut *Jakin*-ekoek gonbidatu ninduten Literatura eta Gizarteari buruzko mahai-inguru hartan, biografi kontuak eta datuak eskatzen zizkidatela. Ez nuen hala ulertu, eta ez-ulertu horren aitzakiz edo erruz, lana behar zuen tokian argitaratu gabe geratu zen. Egia da mahai-inguru ostean bidali nuen lanean, hitzaldian esandakoa idatziz igorri egin bait nuen, ez niela arazo biografikoei kontu handiegirik eskaini. Gaurko honetan, biografia fisikoari toki estua ematen jarraitzen badut ere, saiatuko naiz ene eginbehar kritikoaren arrazoiak, zergatiak eta nondik-norakoak azaltzen. Barne-biografia egin nahi nuke, edo hala nahi baduzue biografia intelektuala. Ez naiz ni nire buruaz hitz egiteko zale. Norberak ez lukeela bere buruaz hitz egin behar gogoratzen digu erretorika zaharrak, salbuespen urri onartzen duela. Lehenengoa, norberaren burua arrisku latzetan aurkitzen denean. Eta, garbi da ez dagocla nire burua horrelako trantzean. Bigarren salbuespena ere ezagutzen da, norbaiti bere buruari buruz hitz egin dezan eskatzen zaionean zilegiztatzen du erretorikak horrelako portaera. Eta gaurko eginkizuna bigarren honetan sartzen dela sinesturik, hasiera eman-go diot pasabide intelektual honi. Dudamuda dut, halabaina, biografia irten beharrean, testamentua irten zaidala.

Irakurketatik analisisira

Hasteko, ene buruari deitzeko ez zait kritiko hitza gustagarri gertatzen; ene aburuz, hobe datorkit "Irakurle" deitura, ez bait naiz, gainera ia beste ezer. Eta beste ezer ez banaiz ere, irakurle banaiz behintzat, eta porrokatua gainera. Eta kritiko hitza ez zait atsegin, txistulari ni ere Nafarroako poeta atsegin bezain famatua-ren antzera, txistulari izan bait nintzen ene jaioterrian) izateari utzi nion arrazoi berdinatik: nahiago nuen dantza egitea, dantzariet dantza egiten laguntzea baino. Eta irakurle izanaz, letren dantzal-dian dantzatzeko bidea hartzen dut behintzat.

Irakurle izateaz aparte, irakasle ere banaiz; zorionez edo zorit-xarrez, literatur irakaslea naiz, edo hobeto esateko, literatur historiaren irakaslea, eta zehatza izatekotan, XX. mendeko euskal literaturarena. Honekin, bidenabar eta bada ezpada, euskal literatura badela baieztatzen dut (ofiziorik gabe geratuko nintzateke bestela).

Ene baitan diren izaera biak, irakurlearenak eta irakaslearenak, beti hurbil ikusi ditut. Eta askotan esan dut, testu-analisisen argital-penean sartu izan banaiz, irakastorduek ematen zizkidaten pres-taera-lanengatik izan dela. Mingaina eragiteko trebezia handiegirik ez dugunok, ezin ditugu erretorika hutsez gure eskola-orduak bete. Lehen, eta gehiago orain, datuak behar ditut eskolak aurrera eramateko, datuak eta interpretazioak. Horregatik hasi nintzen formalismotik hurbil; formalismoak datuak eskaintzen zizkidalako, inpresionismoak uxatzen duen materia jartzen zidan formalismoak ene eskuetan. Ene ziurtasun-falta, ikasleen artean nuen ziurtasun-falta estaltzeko, eskolak ematen hasi nintzeneko euskal literaturari buruz zegoen bibliografia urriek ematen ez zizkidaten datuak eskuratzeko, baliagarri gertatu zitzaidan formalismoa, eta horregatik eskuratu nuen. Jakin badakit, eta norbaitek eskertzen diodan zintzotasunez esan didanez, noizbait klaseko apunteetako antza hartu dutela ene eritziak eskaintzeko saiakerek. Eta horrelaxe zen, eta da. Jakin honetan analisiak edo kritikak edo aipamenak edo dena-delakoak argitaratzen hasi nintzenean, horixe bait nuen buruan, literaturako eskolak eman beharrez nirearen antzeko tran-tzean zirenei laguntza eskaini nahi nien. Gazterik, beharbada gaz-teegi, hasi nintzen eskolak ematen unibertsitatean, eta nire trebe-ziak (eta erretorika faltak) jasan lezakeen indarrari aurre eman behar izan diot heldu orduko. Ez dakit beste norbait ere horrelakoetan izan denik (baietz uste dut, orain ez asko, Arrasa-

ten, irakasle batek lan egiten jarraitzeko eta jarraitzeko eskatzen zidan, ene lanak primeran omen zetozkion bere klaseetan) baina nirearen antzeko egoeratan zirenei, eta nire ikasleei, laguntzeko asmoz argitaratu ziren lehendabiziko kritika haiek. Formalegiak ziren, bai, hotzak, konforme!, baina pragmatikoak.

Analisitik kritikara

Ene lanaz *Jakin*-ekoez behin idatzikoa (*Jakin*, 21. zk.) dut goan. Hotza eta antzua zela esaten zuten, baina "giro minbera eta gaitzikor honetan... irauin eta jarraitu egin zezakeen bakarra, agian". Eskertu nien eritzia eta oraindik eskertzen diet, galanteriaren gainetik, kritika bat ere bazelako esaldi hori, eta lagundu egin zidatelako aurrera jarraitzen, eta jarraitzen gainera, ez horrenbeste euskal irakurle goaren irakurnahia hoztuz eta aspertuz kritikak publikatu beharraren beharrez, e.a., baizik eta autokritika eginez, metodologia berri batzuk moldatzen eta erabiltzen. Eta batez ere, analisi kutsutik saiora igarotzen. Testua berriro irakurtzerakoan baina, esaldi hori argitaratuz, *Jakinekoek* beste zerbait esaten ari zirela iruditzen zait, nik pentsa beste galantak ez zirela eta nik ez pentsa beste maltzurak zirela ikusten dut. Zeren baieztatzen bait dute analisiaren iraukortasunaren ahalmena, baina era berean, kritikaren, benetako kritikaren ezina zinatzen dute, kritika beti delako mingor eta eztabaidagarri.

Arazo larria da berau. Onartzen dut hasieran analisiak argitaratzen nituela, eta kritika gutxi, saio-kritiko gutxi aurkitzen dela, hasierako lan haietan (bidenabar lehendabizikoen artean argitaratu nuen bat gogoratu nahi nuke, 100 metreri buruzko aipamen ez hotza, jelotua baizik, 17 urterekin idatzi nuela). Hala ere, bada diferentziarik saio kritiko eta liburuei buruzko eritzien artean. Saio kritikoez literatura egin nahi lukete, analisiek zientzia.

Kritika zientifikoaz

Gure artean Kritikari erakusten zaion mesfidantza, kritika zientifikoaren aurka bidaltzen diren balio-faltaren salaketaz mozo-

rrotzen da. Barka bekit ausardia pixka batez mintzatzea. Somatzen dut, hizkuntzan volkgeist-a, herriaren arima ikusten duen herri honetan, Erromantizismoaren eskola-bankuetan haziriko herri honentzat, ulergaitzak gertatzen direla kritika zientifikoaren saiakerak.

Ilustrazioak garbi azaldu du, arrazoiaren bidez posible dela gizonaren definizio bateratu batetara heltzea, ideia hori irenskaitza da guretzat. Nolatan hori? Gizon guztiak, eta literatur lan guztiak originalak dira, ez daukate elkarren arteko zerikusirik, bakoitza solte eta garbi ikusi behar da, idazlearen jenoari kasu egiten diogularik. Ezin da zientziarik egin literaturarekin, ezin da zientziarik egin gurekin gizonekin, hori gizonaren askatasunari eta sormen-ahalmenari trabak eta kaiolak jartzea litzateke.

Niri ere zail egiten zait literaturaren zientzia batetan sinestea, huts-hutsean eta gogorrean agertzen bazait, baina zailago egiten zait lotura-falta absolutuan sinestea. Bien arteko bidea proposatuko nuke, baina ez nintzateke inpresionismo hutsez fidatuko. Pentsatzen dut herriaren arimaren espresioetan denak balio duela, baina ez duela denak berdin balio.

Kritika zientifikoak eskaintzen duena, eta kontuz, zientifiko zentzu zabalean darabilt eta bertan sartuko nituzke Estrukturalismoa zein ideien historia, objektibismo pixka bat da, eta nahiago dut apur hori, subjektibismo, inpresionismo altuak eskain diezadakeen orokortasun neurrigabea baino. Badakit objektibitatean sartuz gero, hierarkizazioaren kontzeptua haritik datorkigula. Edo nahi izanez gero, instituzionalizazioa. Nire ustez kulturari badira mailak, eta hau fede baten agerpena da, nik ere uste dut, diseinuak eta Shakespearek ez dutela berdin balio. Hala ere, matizazio bat egin beharrean aurkitzen naiz, kultura ez da hierarkia hutsean oinarritzen. Eta badakit edozer eta edozein onartzeko prest dagoen kultura herrikoiaren kontzeptuaren aurka doala bete kontzeptu hau. Gaizki esan dut, kultura popularraren aurka. Herrikoia (tradiziozkoa) eta popularra ez bait dira berdinak. Kultura egiteko tresnak demokratizatu behar direnik ez dut zalantzan jartzen, hezkuntzak ere demokratikoa izan behar duela uste dudanez, baina badakit kulturari emaitzak ez direla demokratikoak izaten, beti gertatzen direla lan batzuk, beste batzuk baino estimatu eta baloratutakoak. Kultur kontutan emaitza batzuek iraun egiten dute, eta beste batzuek ez. Oroimenean bait dago kulturaren oinarrietariko bat. Oroitzen dena kulturatzat har genezake.

Egia da, halaber, zientifismoak kalte batzuk ekar ditzakeela. Eta horrela gertatu da gertatu ere gure artean. Zientifismoak eskaintzen zizkigun hitzen magiari eta elitismoari begira, inoiz baino sarriagotan jausi zaizkigu benetako helburuak zientziaren zuhaitzaren adarretatik. Objektibismoa lortzeko, eta saiogintza egiteko, ez da beharrezkoa zientifismoaren platika esoterikoa, areago kaltegarria da. Baina datuak eskuetan direnean hasten da saiogintza, eta datu-bilketarako tresna apropostzat dut kritika zientifikoa. Batez ere, gure artean izan ohi den inpresionismorik erretorikoenaren aurrean.

Gure herri honetako aldizkarietan, edozein kritika inpresionista subjektibok, balio ikaragarria duela esaten denean, delako egile horren jenio originalean sinestuz dela somatzen dut, mesede egiten zaio erromantizismoari, arrazoiaren balioetan sinesten ez duen ideologiari.

Noski, gu bereziak gara, gure kasuak ez du beste kasu batekin, beste literatura batekin zerikusirik, gure burua azaltzeko ez dugu zientziaren beharrik, ez da posible gure guretasuna maila abstraktuetan jartzea. Ba ez, jaunok, arazoa ez da hain ximplea. Zientziak, filosofiak, arrazoiak, unibertsalizazio-nahiak gure arazoa konplikatuz datoz, gure ingenuitatea ezabatzen duten neurrian. Originaltasunaren aitzakiaz literatura xaharkitua eta klitxez betea, literatura erromantiko aguretua egiteko arriskutan jartzen ari bait gara. Oraindik gogoan dut Euskal Telebistan bere poema-liburua bapatekotasunaren fruitu bezala aurkezten zuen olerkariaren kasua. Harro agertzen zuen bere burua hark, inprobisazioa literatura egiteko azken metodoa balitz bezala.

Posible al da kritika hemen eta orain?

Beste baieztapen batek ere deitzen dit atentzioa egunotan. Orain gutxi argitaratu da berriro (noiz ez da argitaratzen?) Euskal kulturak kritikorik ez duela mantentzen duen eritzia. Urte-bete daramat euskal literatur liburu berriei buruz eritzirik argitaratu gabe, eta beharbada, aldi horretan, nik jakin gabe hala ere, hil egin naiz.

Pentsa dezagun esaldi horrek esanahi desberdina duela. Pentsa dezagun esaten dena beste hau dela: literaturaren kritikaren bidez

Euskal Herriak "jasaten duen zapalketa" kritikatzan ez dela esan nahi duela esaldi horrek, edo hain mesfidantzakorrak izan gabe, literatur kritikaren bidez, euskal gizartearen kritikarik ez dugula egiten leporatzen zaigula pentsa dezagun.

Eta arrazoia emango nioke kritikarik ez dagoela baieztatzen duen esaldiaren azken jaurtitzaileri, eta esaldia berori ekarriko duen hurrengo artikuluaen firmatzaileari. Erradikaltasuna eta abangoardia nahasten duten euskal mugimenduek jakin beharko lukete, (beno, lehenik jakin beharko lukete erradikaltasuna eta abangoardia zeharo diferenteak direla), nik kritika egiteko orduan ez diodala giroari erraztasunik ikusten. Ez da batere erraza, ziu-r-raski gure —nire— ahalmen urriengatik, ziu-r-raski baldintza errazik aurkitzen ez dudalako, euskal gizartearen egiten den literatura-aren bidez, gizartearen klabeak azaltzea. Ez da bat ere erraza kritikoa-aren eginkizun honekin kunplitzea: "han renunciado a lo que desde Platón hasta Voltaire, constituye la esencia de su función social: ayudar a los hombres a liberarse de los prejuicios" (P. Unzueta).

Nik uste, gure artean Erromantizismo eta Ilustrazio aurkako eritziak sakon erraturik agertzen direla. Bihotza eta mina, eta samina nonahi agertzen zaizkigu. Bihotza eskatzen zaigun tokian nola jar dezakegu arrazoia? Bada erromantizismoaren eragina, zientziaren aurkako pentsakizun horren erraiak hain sakon lurperaturik badira literatur kontutan, pentsa ser gerta litekeen, literatura "konprometitu" hori aztertu beharrean, herri honek duen nazio-idea aztertu, ukitu, kritikatu, balu.

Geroago eta garbiago dudana zera da, erromantizismoak eta antilustrazioak moldatu eta moldatzen dituela gure eritzi eta gogabide sendoenak. Eta hobeto uler dezazuen, hona hemen definizio sorta bat, I. Berlin-en *Contra la corriente* liburutik hartuak, hona hemen testu-bildumatxo bat, hona hemen gure herriaren aurpegi marrartzua, zeren ez bait da dudarik Goyak esan zuen bezala "El sueño de la razón produce monstruos", baina erromantizismoak bereak ongi gordeta ditu altzoan.

Hona ilustrazioaren aurpegia:

"Toda afirmación que pretende ser verdad debe ser pública, comunicable, comprobable, capaz de verificación o falsificación por métodos abiertos a, y aceptados por, cualquier investigador racional" (BERLIN, I.: *Contra la corriente. Ensayos sobre historia de las ideas*, FCE, Mexico, 1983, 234)

“Las doctrinas centrales de los progresistas pensadores franceses, independiente de los desacuerdos entre ellos mismos, descansaban en la creencia, enraizada en la antigua doctrina de la ley natural, de que la naturaleza humana era fundamentalmente la misma en todos tiempos y lugares [...] [Hauen aurrean erromantikoen herizpideak] descansaba en la convicción de que toda verdad es particular, nunca general.” (BERLIN, I.: op. cit. 59 eta 65)

Erromantikoek eta ilustrazioaren aurkakoek ordea, beste hau pentsatzen zuten:

“Lo que es real es siempre particular, lo que importa es lo único, lo individual, lo concreto, aquello en que una cosa difiere de otras cosas; pues eso es su esencia y su caso, y no aquello que tenga en común con otras cosas” (239).

Horrela ezin da ezagutu, deskribapenak bakarrik egin ditzakegu. Mundua loturaz baizik eta eritzi karbonarioen jarraipen hutsez eginga ez dagoela defenditzen badugu, herri honek agertzen duen moduan, ezertaz zalantza-izpirik ez badago, argumentazio guztiak ukazioz eta ukapenez egiten badira, nola gertatuko da kritika, edo, garrantzizkoena dena, nola liteke hitz egitea? Nola izango da posible kritika egitea, gure eritzi erromantikoen zutabeak eta gehiegi-keriak mugiaraztea? Zertaz mintzatuko ote gara batak ilustraziotik eta besteak erromantizismotik entzuten badu hitza?, hobeto entzun beharrean sorgorrarena egiten badugu?

Ilustrazio eta Erromantizismoaren arteko eztabaida da gure artean mugitzen dena eta debate horrek hainbat aurpegi desberdin hartzen ditu: literatura politikoa edo autonomoa, kultura popularra edo iraunkorra, instituzionalizazioaren erak, subjektibismoaren, originaltasunak, edo, kultura demokratikoa edo totalitarioa.

Nik esango nuke Erromantizismoaren indarra, gorago aipaturiko antilustrazio bezala, nagusia dela gure artean. Eta ez dut pentsaera modu honen buru P. Zabaleta egin nahi, baina honek orain gutxi, non eta Diario 16-en esandakoak adibidetzat balio dit: “Se confiesa admirador a ultranza del Pacifismo como doctrina, pero afirma que *cuando se entra en cuestiones de tipo ético o filosófico, se corre el riesgo de simplificar los problemas*”. Kritikak sendoa dena kritikatu behar omen du, baina bada modurik honelako erizpide sendoen aurrean zerbait egiteko? Noski baietz. Baina horraterako ere balio behar.

Zertarako behar dugu kritika eta kritikorik, gure munduaren ziurtasunez eta ontasunez ziurrik bagara? Zertarako kritika euskal

mundua eta estetika zaharkituak identifikatzen ari bagara, zertarako hitz egin zalantzarik sortuko ez bada?

Kritikatik Saiora, edo Kritikatik Mitikara

Eta puntu honetan, literatur kritika ideia-kritika bihurtzen da, antzaldatu egiten du bere izaera. Kritikaren helburua aire berrien (nazionalismoarentzat ere ideologia berrien) agerpenean datzake.

Etorkizunak zer lekarkigukeen esaterik ez dago, baina O. Paz-en ustetan, aro biren artean gaude, intzirika eta haurgintza minetan:

“Para los antiguos el prestigio del pasado era el de la edad de Oro, el edén nativo que un día abandonamos; para los modernos, el futuro fue el lugar de elección, la tierra prometida. Pero el ahora ha sido siempre el tiempo de los poetas y de los enamorados, de los epicúreos y de algunos místicos. El instante es el tiempo del placer pero también el tiempo de la muerte, el tiempo de los sentidos y el de la revelación del más allá. Creo que la nueva estrella... será la del *ahora*. Los hombres tendrán que edificar muy pronto una Moral, una Política, una Erótica y una Poética del tiempo presente... El presente es el fruto en el que la vida y la muerte se funden” O. PAZ: “El romanticismo y la poesía contemporánea” *Pérgola*, 5, zb. 51).

Nola erantzun behar dio euskal literatur kritikak honi?

Orain arte gurean egin diren kritika-motak zeintzuk izan diren jakiteko asmoz ingurura begiratzen badugu, honelako paisaia ikus dezakegu: batetik, “zientifikoa” deituriko kritika ikusiko dugu, eta bestetik, kritika “ortodoxoa” dei dezakeguna, bitan banandua, marxismoaren ildotik omen doana, eta bere buruarentzat inpresionismoaren deitura hartu duena.

Paisaiaren deskripzioa ez litzateke zuzena izango kritika egiteko mailak ere kontutan hartu gabe. Esan nahi dut, badirela aldizkariko erreseinak, badirela taxuzko lanak, eta badirela liburuetan burua ikusten dutenak, batzutan tesi doktoral gisa. Ez da hiru mailotan berdina iraunkortasuna, bakoitzak berean irakurleen irudia garbi izan behar badu ere. Batean zuzena dena, adibidez inpresionismoa erreseinetan erabiltzea, ez legoke ongi beste maila batean. Erreseinetan hitz zientifiko larregi erabiltzea on ez dela ager da. Metodo bakoitzak bere maila izango du...

Baina, hala ere, kritikaren irudia emango duen erdi-maila batean zein erabili?, galderari erantzun beharko banio, hauxe luzatuko nuke: ez zait inpresionismo hutsa atsegin, subjektibismoaren erreinetan sartzen gaituelako; ez zait marxismo kutsuko kritika atsegin, literatur lana baldintza historikoez soilik sortua ez dela sinesten dudalako; formalismoaren porrota garbi azaldu zaigu, interpretaziorako bideak zabaldu beharrean, bere metahizkuntzan galdurik geratu denean.

Hemendik aurrera, kulturaren irakurketa zabaltzen zaio literatur kritikari. Literatur lana sortzen den baldintza literario, zein sinboliko zein ideologikoen irakurketa.

Gaurko eta biharko literatur kritikak mitokritikatik jo behar duela uste dut: literatura eta gizartearen mitoen azterketatik, hitzen moztaroen azpian ezkutatzen den ideia-mundu, eritzi-munduen bila. Mitoen azterketen ostean, kritikak ideien kondaira baten eraketan bukatu beharko duela uste dut. Literatura gizartearen ispilu bada, gizartearen ideologia kimatzen den mundua, literatur kritika gizartearen mitoen kritikan heldu beharko du, mitokritikan. Mitokritika ez da, hain zuzen ere, sinbolo exotikoen irakurketa, baizik eta kulturak egunean-egunean sortzen dituen sinboloen hausnarketa, gizarte batek sortzen duen literaturaren bidez, literatura sortu den gizartearen aurpegiaren marrazkigilea. Filosofo gazte bati oraintsu irakurri diot "estetikari buruzko diskurtsoa omen da politikoa". Hori horrela bada, estetikaz aritzen den kritikak, badu etorkizunik gure artean.

Eta, gure artean kritikarik ez dela behin eta berriro errepikatuz, kritikarekin bukatu nahi bada, zera gogoratu nahi nuke: kritikarekin amaitzen den egunean apologiaren eta publizitatearen eskuetan izango gara. Baina lasai! Guzti hau irakurle baten gogoetak baino ez dira; ez, ez naiz eta literatur kritiko bat.

J.K.

Jaso ditugu

- ASKOREN ARTEAN; **Actual problems in economic science (Vol. II)**.
E.J. Argitarapen Zerbitzu Nagusia. Gasteiz 1989. 24 × 17 cm.
369 or.
- ASKOREN ARTEAN; **Donostiatik ipuinetan ("Mari Karmen Alzue-
ta" saria)**. Erein. Donostia. 1989. 19 × 12,5 cm. 103 or.
- ASKOREN ARTEAN; **Actual problems in economic science (Vol. I)**.
Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz. 1989. 24 × 17 cm. 609 or.
- ASKOREN ARTEAN; **Actual problems in economic science (Vol. II)**.
Euskal Herriko Unibertsitatea. Gasteiz. 1989. 24 × 17 cm. 369 or.
- BALZOLA, Asun; **Euli zamorroa**. Erein. Donostia. 1989. 19 × 12,5 cm.
127 or.
- DAHL, Roald; **Erraldoi on miragarria**. Erein. Donostia. 1989.
19 × 12,5 cm. 188 or.
- ETXAIDE ITHARTE, Jon; **Purra! Purra! 5. "Hamar urte lo eta hamar
kantari" eta beste**. Erein. Donostia. 1989. 19 × 12,5 cm. 128 or.
- ETXAIDE ITHARTE, Yon; **Purra! Purra! 6. "Elkar hizketa irudiko-
rrak"**. Erein. Donostia. 1989. 19 × 12,5 cm. 118 or.
- ETXEBARRIA LEGINA, Edurne; IRIONDO GONZALEZ, Eduardo;
Hiztegia irudiz ikasiz / Diccionario de euskara en imágenes.
EHU, Argitarapen Zerbitzua. Bilbo. 1989. 24 × 15 cm. 176 or.

- EUSKAL ESTATISTIKA-ERAKUNDEA; **Biztanleriaren berezko mugimendua (B.B.M.) / Movimiento natural de la población (M.N.P.)**. Euskal Estatistika-Erakundea. Gasteiz. 1990. 25,5 × 21 cm. 286 or.
- EUSKAL ESTATISTIKA-ERAKUNDEA; **Euskadiko K. A. ko kontu ekonomikoak / Cuentas económicas de la C. A. de Euskadi 1987. Oinarria / Base 87**. Euskal Estatistika-Erakundea. Gasteiz. 1990. 25,5 × 21 cm. 73 or.
- EUSKAL ESTATISTIKA-ERAKUNDEA; **Ospitalez kanpoko estatistika publikoa / Estadística extrahospitalaria pública 1988**. Euskal Estatistika-Erakundea. Gasteiz. 1990. 25,5 × 21 cm. 47 or.
- EUSKAL ESTATISTIKA-ERAKUNDEA; **1990eko laburbilduma / Panorámica 1990. Euskadiko K. A. / C. A. de Euskadi**. Euskal Estatistika-Erakundea. Gasteiz. 1989. 25,5 × 21 cm. 141 or.
- EUSKAL ESTATISTIKA-ERAKUNDEA; **Biztanleriaren inkesta ihardueraren arabera. 1989ko urriari dagozkion datuak 1989 / Encuesta de población en relación con la actividad. Datos referidos al mes de octubre de 1989**. Euskal Estatistika-Erakundea. Gasteiz. 1987. 25,5 × 21 cm. 52 or.
- EUSKAL ESTATISTIKA-ERAKUNDEA; **Ospitale estatistika / Estadística hospitalaria 1988**. Euskal Estatistika-Erakundea. Gasteiz. 1990. 25,5 × 21 cm. 145 or.
- EUSKO JAURLARITZAKO LAN ETA GIZARTE SEGURANTZA SAILA; **La integración societaria: Europa 1993 / Enpresa-Elkarketa. (VIII Jornadas cooperativas de Euskadi)**. E.J. Argitarapen Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1989. 24 × 17 cm. 227 or.
- JIMENO JURIO, José María; **Toponimia histórico-etnográfica de Tafalla**. Eusko Ikaskuntza S. A. Donostia. 1989. 24 × 17 cm. 266 or.
- LAN ETA GIZARTE SEGURANTZA SAILA; **Simposio sobre servicios sociales de base**. E.J. Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1989. 24 × 17 cm. 438 or.
- LANKIDE AURREZKI; **Economía Vasca 1975-1987**. Lankide Aurrezki Arrasate. 1989. 26 × 19,5 cm. 553 or.
- LEHENDAKARITZA, ZUZENTZA ETA AUTONOMIA GARAPENERAKO SAILA; **Informazio aldizkaria 2 zkia**. E.J. Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Gasteiz. 1989. 24 × 17 cm. 61 or.

LERTXUNDI, Anjel; **Sardina ezpain gorriaren kasua**. Erein. Donostia. 1989. 19 × 12,5 cm. 205 or.

MENDIETA, Arantxa; **El Doradoren bila**. Erein. Donostia. 1989. 19 × 12,5 cm. 100 or.

MURGIL ETA SARDA TALDEAK; **Balea eta euskaldunak**. Gaiak. Donostia. 1989. 21,5 × 17 cm. 274 or.

NORRISH, John; **Hizkuntz ikasleen erroreak**. (Euskeratzailea: IÑURRIETA, Iñaki). HABE. Donostia. 1990. 21,5 × 15 cm. 107 or.

JAKIN

EUSKARA NAFARROAN

**Nafarroako euskararen historia
Egoera demolinguistikoa
Euskararen legea
Hizkuntz politika Nafarroan**

Urtarrila
Otsaila

56

1990

JAKIN

Tolosa hiribidea, 103, 1-C – 20009 Donostia

Tel.: (943) 21 80 92